

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

ULUSLARARASI ATATÜRK'Ü ÇAĞDAŞ YORUMLAMA VE
ANMA PROGRAMI - 2

ÇANAKKALE 1915, MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE MODERN TÜRKİYE

Çanakkale, 8 Ocak 2010
Onsekiz Mart Üniversitesi Anafartalar Kampüsü
Süleyman Demirel Konferans Salonu

ULUSLARARASI
ATATÜRK'Ü ÇAĞDAŞ YORUMLAMA VE
ANMA PROGRAMI -2

ÇANAKKALE 1915,
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
VE MODERN TÜRKİYE

Çanakkale
8 Ocak 2010
Onsekiz Mart Üniversitesi Anafartalar Kampüsü
Süleyman Demirel Konferans Salonu

Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 176
Kültür Serisi: 4
Atatürk Serisi: 3

Çanakkale 1915, Mustafa Kemal Atatürk ve Modern Türkiye
Yayına Hazırlayan: Turan Tanyer

ISBN: 978-605-5614-34-8
© Türkiye Barolar Birliği
Birinci Baskı: Mayıs 2010, Ankara

Türkiye Barolar Birliği
Oğuzlar Mahallesi
Barış Manço Caddesi, 1366. Sokak No: 3
06520 Balgat - ANKARA
Tel: (0.312) 292 59 00 (pbx)
Faks: (0.312) 286 55 65
web: www.barobirlik.org.tr
e-posta: yayin@barobilik.org.tr

Sayfa Tasarımı ve Ofset Hazırlık
Düş Atelyesi (0.312) 215 70 37
www.dusatelyesi.com

Baskı
Şen Matbaa
Özveren Sokağı 25/B
Demirtepe-Ankara
(0.312) 229 64 54 - 230 54 50

ULUSLARARASI
ATATÜRK'Ü ÇAĞDAŞ YORUMLAMA VE
ANMA PROGRAMI -2

ÇANAKKALE 1915,
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
VE MODERN TÜRKİYE

Çanakkale

8 Ocak 2010

Onsekiz Mart Üniversitesi Anafartalar Kampüsü
Süleyman Demirel Konferans Salonu

İÇİNDEKİLER

Açılış Konuşmaları

Av. Tülay ÖMERCİOĞLU

Çanakkale Barosu Başkanı 5

Prof. Dr. Ali AKDEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü..... 7

Av. Berra BESLER

Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı 9

Birinci Oturum

Oturum Başkanı: Av. Talay ŞENOL

Av. Talay ŞENOL..... 17

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU

“Çanakkale 1915’e Sahip Çıkmak”19

Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY

“Mustafa Kemal’in Balkan Muharebeleri Esnasında
Çanakkale Bölgesindeki Faaliyetleri”27

İkinci Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. A. Mete Tuncoku

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU 51

Yrd. Doç. Dr. Burhan SAYILIR

“Çanakkale Savaşları Sırasında Mustafa Kemal” 53

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Esenkaya

“Çanakkale Savaşları Sırasında Basında Mustafa Kemal” 63

Üçüncü Oturum

Oturum Başkanı: Av. Erdoğan Saruhanoğlu

Prof. Dr. A. Mete Tuncoku..... 95

Av. Erdoğan SARUHANOĞLU..... 95

Yrd. Doç. Dr. Ömer ÇAKIR

“Çanakkale Cephesinden Mustafa Kemal’in
Gönderdiği Mektuplar”98

Yrd. Doç. Dr. Muhammet ERAT

“Atatürk’ün Cumhuriyet Döneminde
Çanakkale Ziyaretleri” 111

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

**ÇANAKKALE 1915,
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
VE MODERN TÜRKİYE**

**8 Ocak 2010
Açılış Konuşmaları**

“Şu boğaz harbi nedir, var mı ki dünyada eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü, beşi
Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir adaya
Eski dünya yeni dünya bütün akvamı beşer
Kaynıyor kum gibi mahşer mi hakikat mahşer
Yedi iklimi cihanın duruyor karşında
Avustralya'yla beraber bakıyorsun Kanada
Asım'ın nesli diyordum ya, nesilmiş gerçek
İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek
Şüheda gövdesi bir bakmasa dağlar, taşlar
O rüku olmasa dünyada eğilmez başlar
Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor
Bir hilal uğruna ya Rab ne güneşler batıyor”

Sunucu: Sayın Valim, Sayın Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcım, Sayın Komutan Vekilim, Sayın Başsavcım, Sayın İdare Mahkemesi Başkanım, Sayın Rektörüm, Sayın Baro Başkanım, üniversitemizin çok değerli öğretim üyeleri, Çanakkale Barosu'nun ve Türkiye Barolar Birliği'nin çok değerli üyeleri, saygıdeğer konuklarımız, değerli basın mensupları, Türkiye Barolar Birliği'nin “Uluslararası Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı” çerçevesinde düzenlediği anlamlı ve saygın bir programda sizleri ağırlıyoruz. Bu kapsamda Çanakkale Barosu ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi'nin birlikte düzenlediği “Çanakkale 1915, Mustafa Kemal Atatürk ve Modern Türkiye” konulu sempozyumumuza hoş geldiniz, onur verdiniz diyor, sizlere saygılar sunuyoruz.

Sayın Valim, izninizle program akışını arz ediyorum.

Saygı duruşu ve İstiklal Marşı, Çanakkale Barosu Başkanının konuşması, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversite-

si Rektörü'nün konuşması, Türkiye Barolar Birliği Başkan Vekili'nin konuşması ve verilecek bir aranın ardından 1. oturumla sempozyumumuza devam edeceğiz.

Konunun uzmanı birbirinden değerli öğretim üyelerinin katılacağı üç oturumla sempozyumumuz gün içinde sürecek. Günün sonunda “Çanakkale Savaşı'nın Bilinmeyen Cephesi: Hava Savaşları” isimli sergimizin açılışını yapacağız.

Programımız düzenlenecek açılış kokteyliyle son bulacaktır. Arz ederim.

Sayın Valim, saygıdeğer konuklarımız, avukatlar, yani bir anlamda savunucuların öncülüğünde düzenlenen sempozyumumuza 1915'te ülke onur ve bağımsızlık savunusunu yapanlara saygımızı sunarak başlayalım. Başta Atatürk ve silah arkadaşları olmak üzere tüm şehitlerimiz için sizleri saygı duruşunda bulunmaya, ardından İstiklal Marşımızı okumaya davet ediyorum.

Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı

Değerli konuklarımız, açılış konuşmalarına geçiyoruz. Saygıdeğer konuklarımız, aslına bakarsanız Çanakkale'de yüksek öğretimle baronun etkileşimi uzun zamandır ve sağlıklı bir biçimde sürüyor. Bu anlamda Çanakkale Barosu ve onun saygıdeğer Başkanı, Onsekiz Mart Üniversitesi'yle önemli bir sinerji içinde bulunuyor. Bu saygın hareketin ve bu sıcak diyalogun gülen ve sıcak yüzü, değerli Baro Başkanımız Sayın Tülay Ömercioğlu'nu huzurunuzda arz ediyorum.

Av. Tülay ÖMERCİOĞLU (Çanakkale Barosu Başkanı): Sayın Valim, Boğaz ve Garnizon Komutanlığı Vekilim, Belediye Başkan Vekilim, Türkiye Barolar Birliği Başkan Vekilim, Cumhuriyet Başsavcım, Emniyet Müdürüm, Jandarma İl Komutanım, Türkiye Barolar Birliği'nden gelen Yönetim Kurulu üyelerimiz, Rektörüm, tüm baro başkanı meslektaşlarım ve buraya gelen tüm konuklar... Atatürk'ü anma programları çerçevesinde düzenlenmiş bulunan etkinliğimizin Çanakkale etabında bulunduğunuz için hepimize teşekkür ediyor, hoş geldiniz diyorum.

TÜLAY
ÖMERCİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

*“Eski dünya, yeni dünya bütün kavvamı beşer
Kaynıyor kum gibi, sel gibi mahşer mi hakikat mahşer
Çehreler başka, lisanlar deriler rengarenk
Sade bir hakikat var ortada vahşetler denk
Kimi yamyam kimi Hindu kimi bilmem ne bela”*

diye Çanakkale Savaşı'nı destanlaştıran ünlü şairimiz Mehmet Akif Ersoy, kanlı sırtlarda yaşananları çok güzel bir şekilde dile getirdiği gibi, o günlerde sadece ve sadece Türk milletinin birkaç devlete karşı değil, bir dünyaya karşı bu birlik ve beraberlik ruhunu yaşadığını ve mücadeleye verdiğini anlatmıştır.

Çanakkale Savaşları ve neticesinde dünyanın stratejisinde, dünya tarihinde çok büyük değişimler olmuştur. Ancak bizler, Çanakkaleli olarak, hepimizin gözlemlediği şu anda yaşadığımız bir neticesi daha vardır ki, Çanakkale Savaşları, tarihin değişimine etken olduğu gibi, savaşan tarafların büyük kayıplarına rağmen, ortada kalıcı bir barış ve dostluk ortamı bı-

rakmıştır. Dünyada biraz sonra Çanakkale Savaşları'nın etkilerini ve neticelerini hocalarımız çok güzel bir şekilde dile getirecekler. Ancak bizim gözlemlediğimiz ve dünyada ilk ve tek olarak gördüğümüz bir neticesi de Çanakkale Savaşları'nın dostluk ve barış bırakan bir savaş olduğudur.

Biz değil, şu anda, tüm Türkiye'de yaşayanlar o dönemde savaşan dedelerin torunlarıdır. Çanakkale Savaşları'nda Edirne'den Kars'a, Sinop'tan Taşucu'na kadar tüm Türk millîti birlik ve beraberlik ruhu içinde mücadele etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'ni bizlere hediye etmişlerdir. Dedelerimizin ruhları şad olsun, kabirleri nurla dolsun diyoruz. Yargısıyla, ordusuyla, hükümetiyle, Lazıyla, Çerkeziyle, Kürtü, Gürcüsüyle Çanakkale Savaşları'nda yaşanmış olan birlik, beraberlik, dostluk, millet ruhunun aynı şekilde bu bilinçle devam etmesi duygusu ve dileğimle hepimize burada bulunduğunuz için teşekkür ediyorum, o günleri hep beraber yad ettiğimiz için hepimize sonsuz saygılar, iyi günler diliyorum.

Sunucu: Biz de Baro Başkanımıza teşekkürlerimizi arz ediyoruz.

Değerli konuklarımız, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle, "Biz orada bir darülfünun gömdük." dediği yerde yükselen çağdaş bir yüksek öğretim kurumu. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, bu savaşlara ve burada yaşanan olaylara ilişkin duyarlılığı bulunan araştırma merkezi. Yayınları, çabaları, ulusal ve uluslararası düzeyde uğraşları bulunan bir yükseköğretim kurumu. Ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, yıllar önce istiklal için gençlerin canını verdiği bu yerde istikbal için gençler yetiştiren bir üniversite. Sizleri böyle bir üniversitede ağırlıyoruz. Bu duygular içerisinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Ali Akdemir'i huzurlarınıza davet ederim.

ALİ
AKDEMİR'İN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Ali AKDEMİR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü): Sayın Valim, Sayın Komutan Vekilim, Sayın Belediye Başkan Vekilim, Sayın Başsavcım, Sayın Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcım, Baro Başkanım, değerli kamu yöneticileri, Türkiye Barolar Birliği'nin değerli Yönetim Kurulu üyeleri, Genel Sekreteri, üniversitemizin değerli öğretim üyeleri ve sevgili öğrenciler; Türkiye Barolar Birliği'nin organize ettiği olduğu Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı çerçevesinde Çanakkale Barosu'yla Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi'nin birlikte organize ettiği, "*Çanakkale 1915, Mustafa Kemal Atatürk ve Modern Türkiye*" adlı sempozyuma hoş geldiniz.

Ben de Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi yöneticisi olarak, böyle bir etkinliği Türkiye Barolar Birliği ve Çanakkale Barosu'yla birlikte organize etmekten büyük mutluluk duyduğumu özellikle belirtmek isterim. Çanakkale, genel tarihinde, çok çarpıcı olaylara tanıklık eden bir coğrafyadır. Kuşkusuz bu çarpıcı olaylardan biri de Çanakkale Savaşları'dır ve bu arada tabii ki, o savaş vesilesiyle yöneticilik dehası, liderlik dehası, askeri dehası belirginleşen Mustafa Kemal Atatürk'tür. Çanakkale Savaşları'nın kara muharebeleri vasıtasıyla Atatürk'ün yönetsel ve askeri dehası ortaya çıkmış, bugünkü modern Türkiye'nin kurulması sürecinde ve bugün de değişmez liderimiz olan Atatürk belirginleşmiştir.

Tabii ki, Çanakkale Savaşları'nın savaş sanatlarının en önemli tekniklerinin kullanılmasının yanı sıra bugün telaffuz ettiğimiz barışa da aracılık etme özelliği olması açısından da çok önemli bir olay olarak, sadece Türkiye tarihine değil, dün-

ya tarihine de kaydedilmiş bir savaş olması da kayda değer bir olaydır diye düşünüyorum. Gün boyunca sempozyum ve ona eşlik edecek sergi aracılığıyla, Çanakkale 1915'te Atatürk'ün çeşitli yönlerini, özelliklerini yeniden öğrenme olanağımız olacak ve tabii ki, konuşmacılar esas olarak daha detaylı açıklamaları yapacaklar.

Ben burada konuşmamı sonlandırırken siz değerli katılımcılara katılımlarınızdan dolayı çok teşekkür ediyorum. Bu organizasyonun gerçekleşmesine aracılık eden Türkiye Barolar Birliği'ne, Çanakkale Barosu Başkanı Sayın Tülay Ömercioğlu'na, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi'nin değerli müdürü Prof. Dr. A. Mete Tuncoku'na ve onun değerli çalışma arkadaşlarına çok teşekkür ediyorum, başarılı bir sempozyum olmasını temenni ediyorum, saygılar sunuyorum.

Sunucu: Katkılarından dolayı biz de Sayın Rektör'e şükranlarımızı arz ediyoruz.

Değerli konuklarımız, Türkiye Barolar Birliği görünen o ki, sadece kendi iç ve mesleki gündemiyle Türk hukuk sisteminin gelişimiyle ilgili değil, ülkenin gündemi ve sadece gündemi de değil, geçmişiyile de meşgul, duyarlı bir birlik. Cumhuriyet değerlerine bağlı bir birliği Cumhuriyet'in önsözünün yazıldığı yerde, Atatürk'ü içselleştirenleri Atatürk'ün ikinci doğum yerinde ağırlıyoruz. Bu duygular içinde Türkiye Barolar Birliği Başkan Vekili Av. Sayın Berra Besler'i değerli alkışlarınızla huzurlarınıza arz ediyorum.

BERRA
BESLER'İN
KONUŞMASI

Av. Berra BESLER (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı): Sayın Valim, Sayın Belediye Başkan Vekilim, Sayın Başsavcı, Sayın Rektör, değerli akademisyenler, değerli mahkeme başkanları, Çanakkale Barosu'nun çok değerli Başkan ve Yönetim Kurulu üyeleri, Sayın komutanlar, komutan vekilleri, değerli meslektaşlarım ve ülkemizin geleceği aydınlık Türkiye'nin gençleri öğrenciler; Sempozyumumuza hoş geldiniz. Sizleri Türkiye Barolar Birliği adına ve çok değerli Başkanım Sayın Av. Özdemir Özok'un sevgi ve saygı dileklerini ileterek selamlıyorum.

Değerli konuklar, bizlere manevi miras olarak akıl ve bilimi bırakan, devletimizin kurucusu, büyük önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ü bilgi çağı olarak adlandırılan XXI. yüzyılda onun ilkelerine ve mirasına sadık kalarak anmayı ve anlamayı yerine getirilmesi gereken önemli bir görev olarak görmekteyiz. Yüce Atatürk'ü anlayabilmenin tören ve seremonilerin kuru kalabalığında değil, gerçekçi, adil, cesur ve bilimsel bir düşünce ortamında gerçekleşebileceğine inanıyoruz. Bu anlayışla, Türkiye Barolar Birliği olarak "21. Yüzyılda Atatürk'ü Düşünmek" başlığı altında Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı çerçevesinde düzenlediğimiz ve 4 yıl boyunca devam edecek olan etkinlikleri, 2009 yılının 9-14 Kasım tarihleri arasında Ankara'da başlatmış bulunmaktayız.

Değerli konuklar, programın ikinci etkinliği, Çanakkale Barosu ve Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi'yle birlikte düzenlediğimiz, hepimiz için heyecan, coşku ve gurur verici olduğuna içtenlikle inandı-

ğım, bugün birlikte gerçekleştireceğimiz etkinliktir. Çanakkale Savaşları'nın sona ermesinin 94. yıldönümünde bir onur tablosu olan bu etkinliğin değerli düzenleyicilerine, katkılarıyla bizleri aydınlatacak, bilgilerimizi zenginleştirecek olan değerli panelistlere ve özellikle programın gerçekleşmesinde büyük emeği geçen AÇASAM Müdürü Sayın Prof. Dr. A. Mete Tuncoku'ya şükranlarımı ve saygılarımı sunuyorum.

Sayın konuklar, hepinizin bildiği gibi I. Dünya Savaşı'nın en kanlı cephesi olan Çanakkale, efsanevi bir direnişin de simgesi olmuştur. Türk ulusunun Çanakkale'de verdiği direnişi en güzel tanımlayan ifade, "Kurtuluş Savaşı'nın önsözü" nitelemesidir. Çanakkale'de kazanılan zafer, Türk ulusunun kendisine olan güvenini artırmış ve o ulus 3 yıl sonra başlayacak olan Kurtuluş Savaşı'nı Mustafa Kemal'in etrafında kenetlenerek, ona inanarak, ona güvenerek kazanmıştır. 8.5 ay süren kara savaşlarında Çanakkale'ye yarbay olarak gelen Mustafa Kemal buradan "Anafartalar Kahramanı" olarak dönmüş ve ulusun umudu, ışığı olmuştur. İşgal güçlerinin 25 Nisan 1915 günü gerçekleştirdiği çıkartmada asıl hedefi gören ve büyük bir risk üstlenerek, komutasındaki ordu yedeği güçleri harekete geçiren Mustafa Kemal, İngiliz resmi tarihine ve dönemin İngiltere Denizcilik Bakanı Churchill'e göre kaderin adamıdır. İngiliz General Oglander, Arıburnu çıkartmasını anlatırken, "Bizim için en kötüsü bir deha sahibi küçük rütbeli Türk komutanının tam o anda o noktada bulunmasıdır." demektedir. 1915 yılının Ağustos ayında Anafartalar grubu komutanlığına getirilen Mustafa Kemal'in bizzat yönettiği taarruzlarda, kahraman Mehmetçiklerimiz işgal güçlerini pes ettirmeyi başarmışlardır.

Çanakkale'nin geçilemeyeceğini anlayan itilâf devletleri, 19-20 Aralık 1915 tarihinde sahili gizlice boşaltırlar ve 8-9 Ocak 1916 tarihinde tamamen çekilirler. I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin de tarafı olduğu ittifak devletlerinin yenilgisinden sonra 9 Kasım 1918'de Çanakkale Boğazı'nın iki yakasını yeniden işgal eden İngilizler, Kurtuluş Savaşı'nın ardından bölgeyi bir defa daha boşaltmak zorunda kalmışlardır. Ortaya çıkan kriz üzerine istifa eden Lloyd George, 1922 yılında parlamento-da yaptığı konuşmada kendisini savunurken, "Arkadaşlar, yüz-

yıllar nadir olarak dahi yetiştirir. Şu talihsizliğe bakınız ki, o büyük dahi çağımızda Türk milletine nasip oldu. Mustafa Kemal'in dehasına karşı elden ne gelirdi?" diye konuşmuştur.

Değerli konuklar, Çanakkale Savaşı'nın bir mucizesi de birbirlerine düşman olmaları, birbirlerinden nefret etmeleri için tarihsel tek bir nedenleri olmayan Anzak ve Türk askerlerinin göğüs göğüse çarpışırken dost olmaya başlamalarıdır. Kıyasıya savaştan Türk ve Anzak askerleri, birbirlerini ölümlerini gömmek için ilan edilen ateşte, o vahşetin içinde tanıdılar. Anzaklar, kendilerine vahşi, acımasız, korkak diye anlatılan Türklerin hiç de öyle olmadığını, Türkler de Anzakların yamyam olmadıklarını gördüler. İki taraf da kahraman, iki taraf da centilmendi. Türk askerlerinin vatanlarını koruma, savunma azmine saygı duyan Anzaklar, çektikleri acılar, verdikleri kayıplar karşısında, Çanakkale'de ne işleri olduğunu düşünmeye ve İngiltere'ye bağlılıklarını da sorgulamaya başlamışlardı. Savaştan evlerine dönenler, dönebilenlerin anlattıkları Avustralya ve Yeni Zelanda'nın bu çok önemli uluslaşma sürecini başlatacaktır.

Arıburnu ve Sarıbayır Grup Komutanı Yeni Zelandalı generalin, Çanakkale'yi terk etmeden önce Mustafa Kemal'e bıraktığı mektupla, Türk topraklarında gömülü askerlerinin mezarlarını kendisine emanet etmesi ve ulu önderimiz Atatürk'ün bu mektuptan 8 yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak, ancak onun asaletine yakışacak bir üslupla, düşman askerlerini, "Bu memleket topraklarında kanlarını döken kahramanlar." olarak nitelemesi ve onları bu topraklarda canlarını verdikten sonra, "Artık bizim evlatlarımız olmuşlardır." diyerek bağrına basması, uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analara verdiği güvenceyle, onların yüreklerini rahatlatması, tarihin derinliklerinde eşi emsali görülmecek büyük bir insanlık örneği olmuştur.

Değerli konuklar, Mustafa Kemal Atatürk gerçekten yüzyılların nadir olarak yetiştirdiği bir dahiydi. Onun değerini bugün hâlâ bağınazlıktan ve karanlıktan çıkmamış toplumları, toplulukları, eylemleri gördükçe çok daha iyi anlıyoruz. Bu topraklarda yaşamış, yaşayan ve yaşayacak olan herkesin ona

minnet borcu olduğunu biliyor ve bunun unutulmamasını di-
liyoruz. Onun açtığı aydınlık yolda yürüyebilenlere ve onu an-
layabilenlere ne mutlu. Ulu önderimiz ve silah arkadaşlarının
dünyada benzeri olmayan fedakârlıkları ve Türk halkının yaş-
lısı, genci, kadını, erkeği, çocuğuyla gösterdikleri kahraman-
lıklarla gerçekleştirilen kurtuluş ve ilan edilen Cumhuriyetimiz
paha biçilmeyen bir nimettir. Büyük Atatürk'ün kurduğu Türki-
ye Cumhuriyeti Devleti'nin sonsuza kadar barış içinde yaşama-
sını istemesi onun ve Cumhuriyet'in ilanında emekleri geçen-
lerin ödenmeyecek haklarıdır. Cumhuriyetimizin kurumlarını,
kavramlarını, kuruluş felsefesini yaşatmak ve bu bilinci gele-
cek nesillere aktarmak önde gelen görevimizdir.

Türkiye Barolar Birliği olarak, sonsuzluğa uğurlayışımızın
71. yılında ve Çanakkale Savaşları'nın bitiminin 94. yıldönü-
münde bağımsızlık savaşımızın önderi laik, demokratik, çağ-
daş Cumhuriyetimizin kurucusu ve eşsiz devlet adamı Mustafa
Kemal Atatürk'ün ve aziz şehitlerimizin anısını minnet, şükran
ve saygıyla selamlıyoruz.

Büyük Atatürk, aklın ve ilmin rehberliğinde en büyük ese-
riniz Cumhuriyeti yüceltmek, en büyük hedefiniz çağdaş uy-
garlığı yakalamak, ilke ve devrimlerinizi ödünsüz gerçekleştiri-
mek için sarsılmaz bir inançla çalışacağımızı ve bu hedefler
yolunda bizi geriye götürmeyi amaçlayan her türlü girişimi
göğüsleyeceğimizi bütün dünyaya bir defa daha ilan ediyoruz.
Saygılarımla, çok teşekkür ediyorum.

Sunucu: Sayın Başkanımıza şükranlarımızı arz ediyoruz.

Sayın konuklarımız, herhâlde şunu da söylemek lazım:
Uzun süreli, anlamlı ve çok değerli bir programı organize ediyor
Türkiye Barolar Birliği. Sayın Başkanımızın da ifadesiyle bunu 4
yıl boyunca sürdürecektir. Bu bakımdan marifet de iltifata tabidir
diyerek alkışlarınızı Türkiye Barolar Birliği için rica ediyorum.
Madem hukuk terazisiyle anlatılmakta, burada bir dengeyi de
kurmak lazım ki, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi de alkış-
sı hak eden bir katkı sunmuştur. Çok alkışladığınız için, sizi şim-
di bir araya çıkaracağız yorulduğunuzdan dolayı, dinlendikten

sonra birinci oturumumuzu başlatacağız. Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı Av. Sayın Talay Şenol oturum başkanı. Sayın Prof. Dr. A. Mete Tuncoku “Çanakkale 1915’e Sahip Çıkabilmek”, Sayın Yrd. Doç. Dr. Mithat Atabay ise “Mustafa Kemal’in Balkan Muharebeleri Esnasında Çanakkale Bölgesindeki Faaliyetleri” konulu sunumlarını yapacaklardır. Sayın Valim, açılış programı sona ermiştir, arz ederim efendim.

BERRA
BESLERİN
KONUŞMASI

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

**ÇANAKKALE 1915,
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
VE MODERN TÜRKİYE**

**8 Ocak 2010
Birinci Oturum**

Oturum Başkanı: Talay ŞENOL
(Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU
“Çanakkale 1915'e Sahip Çıkmak”

Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY
**“Mustafa Kemal'in Balkan Muharebeleri Esnasında
Çanakkale Bölgesindeki Faaliyetleri”**

Sunucu: Değerli konuklarımız, hoş geldiniz. Oturum başkanını huzurlarınıza davet etmek istiyorum: Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı Av. Sayın Talay Şenol'u güçlü alkışlarınızla buraya davet ediyorum.

Oturumu yönetmeleri için sözü Sayın Başkanımıza bırakıyoruz.

TALAY
ŞENOL'UN
KONUŞMASI

Av. Talay ŞENOL (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı): Sayın konuklar, değerli meslektaşlarım; sizleri en içten dileklerle selamlıyorum. Babamın memuriyeti nedeniyle bulunduğumuz Çanakkale'de 1949-1953 yıllarında ilkokulun 4 ve 5. sınıflarını karşıda, hemen yolun ötesinde olan Onsekiz Mart İlkokulu'nda, ortaokuluysa, 1. ve 2. sınıflarını Çanakkale Lisesi'nin orta kısmında okudum. O günleri hatırlayanlar bilirler, Çanakkale o tarihte belki de küçük vilayetlerin en Avrupalıydı. Hanımlar akşam saatlerinde bisikletleriyle şehir turları atarlar, o zamanın tek plajı olan askeri plajda da mayolarıyla erkeklerle birlikte denize girerlerdi. Memurun kaderi gereği, babamın tayini çıkınca yerleşmek niyetiyle burada oturduğumuz evde daha iki ay bile oturmadan, Çanakkale'den ayrılmak zorunda kaldık. Ancak içimizde Çanakkale bir ukde olarak hep kaldı. Bu nedenle tekrar Çanakkale'de olmaktan büyük mutluluk duyuyorum. Şimdilerde yine öyle mi bilmiyorum, ama o zamanlar Çanakkale'nin en önemli günü olan, özellikle ilkokullarda 18 Mart törenleri çok ciddiye alınır, neredeyse bütün yıl bu törenlerin hazırlıkları yapılırdı. Okuduğum ilkokul, Onsekiz Mart adını taşıdığından 18 Mart tarihi hem hocalarımız hem de

biz öğrenciler için çok özel anlam taşırdı. Tören için özel kıyafetler hazırlanır, ilkokullar arasında muhakkak şiir okuma yarışmaları olurdu. Yarışmayı kazanan o yıl 18 Mart günü tüm ilkokullar adına şiir okurdu ve bu o kişi için büyük onur teşkil ederdi. Bu onuru ben de iki kez yaşadım. Bundan dolayı hâlâ gurur duyuyorum. Bu duyguyu sizlerle paylaşmak benim için ayrıca mutluluk kaynağı.

Bildiğiniz gibi Çanakkale Savaşı, I. Dünya Savaşı sırasında 1915-1916 yılları arasında Gelibolu Yarımadası'nda Osmanlı Devleti'yle itilâf devletleri arasında deniz ve kara muharebeleri olmuştur. İngiliz-Fransız birleşik donanmasının 18 Mart 1915 tarihinde Çanakkale Boğazı'nı geçme ve İstanbul'u işgal girişiminin başarısız kalması üzerine denizyoluyla Boğazı fethedemeyeceğini anlayan itilâf devletleri 25 Nisanda Gelibolu Yarımadası'na çıkartma yapmışlar, Çanakkale'de kara savaşı başlamıştır. Son derece çetin geçen ve her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği kara savaşlarında başarılı olamayan itilâf güçleri, Çanakkale'yi boşaltmaya karar vermişler ve 20 Aralık 1915'te Anafartalar kurtulmuş, 8 Ocak 1916'da Seddülbahir önlerine çekilmeye başlamışlardır. Boşaltma işlemleri 9 Ocak 1916 sabahı saat 03.20'de tamamlanmıştır.

Bu etkinliğimizi kara savaşlarının sona erme gününde yapıyoruz. Etkinliğimizin saat 11.00-13.00 arasında gerçekleşecek oturumda ilk konuşmacıyı sizlere takdim etmek istiyorum. İlk konuşmacımız "*Çanakkale 1915'e Sahip Çıkmak*" konulu konuşmayı yapacak olan Sayın Prof. Dr. A. Mete Tuncoku. Kendisi 1946 Denizli doğumludur. 1969'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezundur. Japonya Kyoto Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yüksek lisans (1973) ve daha sonra doktora (1978) çalışmalarını tamamladı. Aynı yıl Ortadoğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde göreve başladı. 1985 yılında doçent ve 1990'da profesör oldu. 1987-1992 yılları arasında Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanlığı, 1992-1993 öğretim döneminde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kurucu Rektörlüğü görevinde bulundu. Japon iç ve dış politikaları, Asya uluslararası ilişkileri, Japon dili eğitimi ve Çanakkale Savaşları siyasal tarihi başlıca ça-

İşma alanlarıdır. Bu konularda yurtiçi ve yurtdışında Türkçe ve yabancı dillerde yayımlanmış kitap, bilimsel makale ve bildirileri vardır. Şimdi kendilerini konuşmasını yapmak üzere kürsüye davet ediyorum.

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi): Sayın Başkanım, saygıdeğer konuklar...

İçinde bulunduğumuz 2010 yılı bizim için, AÇASAM için çok önemli bir yıl. Çünkü Çanakkale Savaşları'nın 95. yıldönümünü idrak edeceğiz. AÇASAM olarak, üniversite olarak çok farklı etkinlikler hazırlıyoruz, planlıyoruz. Bunları yaparken Türkiye Barolar Birliği'nden bir telefon geldi ve çok anlamlı, çok güzel bir etkinliği birlikte yapıp yapamayacağımız konusu gündeme geldi. Çok sevindim, gerçekten de ülkemizin en saygın, en seçkin, en çağdaş kurumlarının başında gelen Türkiye Barolar Birliği'yle böyle bir etkinliği paylaşmak hem üniversite olarak hem de AÇASAM olarak bizler için çok güzel bir vesiledir, bir onurdur, bir gururdur. Bu duygularımı özellikle belirtmek istiyorum.

Aslında yine güzel bir rastlantı, bu bizim 2010 yılında Çanakkale'yle ilgili, yapacağımız ilk etkinlik oluyor. O açıdan da bu etkinliğin özel bir değeri ve anlamı var. Bizim mesleğimiz konuşmak, bu konuda herhâlde sayın avukat konuklarımızla tartışabiliriz, ama bir riski de var bizim bu mesleğin, konuşmayı artık çok sever olduk. Eğer konuşmaya başlarsak özellikle benim konu dışına çıkmak, örnekler filan vermek gibi bir alışkanlığım da var. O nedenle pek hoşuma gitmiyor. O nedenle, izninizle ben sizlere sunacağım bildiriye okumak istiyorum. Çünkü, Çanakkale Savaşları'na ilgi duyan bir araştırmacı olarak, bazı noktalara özellikle dikkat etmek, sizlerin de dikkatinizi çekmek istiyorum.

Çanakkale 1915'e sahip çıkabilmek, bu konuyu ben nicedir düşündüm. Özellikle 2001 yılında ODTÜ'den kadromu buraya getirip, Çanakkale'de yaşamaya başladığımdan beri bu konu benim için çok önem taşımaya başladı. Nedir Çanakkale'ye sa-

METE
TUNCOKU'NUN
KONUŞMASI

hip çıkmak? Onun için bugünkü tebliğimi bu konuyla süslemek istedim.

Tarihimize genel olarak bakıldığında, savaşların ağırlıklı yer aldığı bir tarih olduğu hemen anlaşılır. Birakalım Osmanlı öncesi üç bin yıllık tarihimizi, sadece Osmanlı İmparatorluğu döneminde, kuruluşundan dağılışına dek geçen 600 yıllık süre içinde, *ortalama her on yılda bir ve çok farklı cephelerde savaşmışız*. Kuşkusuz bu; seçkin zaferler ile kahramanlık destanları yazarak yitirdiğimiz savaşların da yer aldığı, uzun bir dönemdir. Dünyada böyle bir geçmişe sahip ülke de sanırım çok değildir.

Ancak bu savaşlar içinde birisi var ki, neresinden bakıp, hangi boyutuyla ele alırsanız alın, *benzeri çok az görülen bir savaştır*. Bunun adı, *1915 Çanakkale Savaşları*'dir. Aradan neredeyse bir asır geçmesine karşın bugün de ilgi çeken, hâlâ *araştırılıp, bilinmeyen yönleri ortaya çıktıkça tartışılan* bir savaş oluşu bile tek başına, Çanakkale 1915'in bu özel konumunu anlatmak için yeterlidir.

Çanakkale 1915 bir destandır ve bu destan kolay yazılmamıştır. Daracık bir toprak parçasında, sekiz ayı aşkın bir süre, göğüs göğüse verilen bir mücadele sonunda, özvatan topraklarını işgale yeltenen, maddi açıdan bizden çok daha üstün güce sahip yedi düvelin, *önce denizde donanmasına, ardından da karada ordularına geçit vermeyerek kazandık Çanakkale'de*. Çanakkale'yi geçilmez kılan, sayıları yüz bine varan insanımızın kanıdır, canıdır. Bu çok ağır bir bedeldir kuşkusuz...

Peki, nasıl olmuştur bu? Nasıl olmuştur da, daha birkaç yıl önce irili ufaklı Balkan devletlerinin orduları karşısında bozguna uğrayan aynı asker, 1915'te Çanakkale'de denizde ve karada coşup kükreymiş, *inanılamaz bir şeyi inanılır kılabilmiş, olamaz denileni başarabilmiştir?*

Tarihin bize öğrettiğine göre bir savaşın sonucunu, kaderini belirleyen birçok koşul vardır. Değişken olan bu koşulların her birinin etkisi ve önemi savaşa, savaşın meydana geldiği zaman ve ortama göre öne çıkar ya da geride kalır. Ama gene biliyoruz ki, bu koşulların olmazsa olmaz olanları vardır. Bunlar: *Asker, komutan, silah gücü ve savaşan tarafların o savaşa*

olan inancı, yani iman gücüdür. Bunlardan sadece birisi olmaz ya da yetersiz kalırsa, sonuç çok farklı olur. Çanakkale 1915'e yakından bakıldığında görülecektir ki bu koşulların hepsi vardır. Olmazsa olmaz bu dört koşul Çanakkale 1915'te bir araya gelmiş ve savaşın sonucunu, kaderini belirlemiştir.

Ancak bu koşullardan birisini özellikle vurgulamamız gerekiyor. Bu savaşlarda; üstün asker ve dahi bir komutan olarak Mustafa Kemal'in, ulusun *karanlık kaderini aydınlatmak*, ona yol göstermek üzere tarih sahnesine çıkış olgusudur vurgulanması gereken. Mustafa Kemal'in 1881'de Selanik'te doğumuyla başlayıp onu Çankaya'ya Atatürkleşmeye ulaştıran uzun ve mücadeleli yolda *Çanakkale 1915 bir mihenk taşı, dönüm noktasıdır*. Savaş bitip işgal kuvvetleri çekilip gittiklerinde, daha 1916'da Mustafa Kemal, ulusun gönlünde Anafartalar Kahramanı olarak yerini almıştır. Düşmanlarının bile kabul ettiği gibi, Çanakkale kara muharebelerinin kaderini değiştiren, Mustafa Kemal'in Türk askerlerinin başında, onların önünde komutan olmasıdır. Büyük önder 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak ulusal kurtuluş savaşını başlattığında en güçlü referansı Anafartalar ve Conkbayırı'ydı. Belirttiğimiz bu husus bile tek başına, Çanakkale 1915'in bizim için, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti için ne denli önemli olduğunu gösterir.

Diğer taraftan Çanakkale Savaşları özünde, Ekim 1914'te boğaz dışı ve girişindeki savunma hatlarının bombardımanı ile başlayıp, Ocak 1916'da Kumkale ve ardından Gelibolu Yarımadası'nın, işgal kuvvetlerince boşaltılmasıyla sona eren *bir bütündür*. Kuşkusuz, uzun süren her büyük savaşta olduğu gibi Çanakkale Savaşları boyunca da bazı çıkışlar, zirveler, duraklamalar, inişler ve hatta geri çekilmeler olmuştur. Ama önemli olan bu savaşların, ilk gününden son gününe kadar bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesinin gerçekçi ve doğru olduğudur. Diğer bir deyişle; Beşige'siyle, Seddülbahir'iyle, 18 Mart'ıyla, Seyit Onbaşı'sıyla, Yahya Çavuş'uyla, 57. Alay'ıyla, Kanlısirt'ıyla, Conkbayırı ve Anafartalar'ıyla Çanakkale 1915 ayrılmaz bir bütündür. Bunların bir ya da birkaçını ayırıp diğerleriyle kıyas ederek ön plana çıkarmak, en basitinden, Çanakkale 1915'in ruhuna, onu yaratan asker ve komutanlar yapılan hak-

sızlık ve yanlış olur. Tıpkı Çanakkale'de verdiğimiz 250 bine yaklaşan toplam zayıtımızı, şehit düşüp ya da gazi oldukları yerlere göre sınıflandırmanın mümkün olamayacağı gibi... Örneğin, Conkbayırı ve Anafartalar zaferleri ve onları yaratan dahi Komutan Mustafa Kemal ve onbinlerce şehit olmasaydı, 18 Mart Deniz Zaferi'nin ne önemi ne de anlamı kalırdı. Büyük şair Mehmet Akif, *Safahat*'ta neyi haykırabilirdi?.. Olsa olsa "Gerçi denizde başarılı olduk ama ne yazık ki düşmanı karada durduramadık." diye hayıflanırdık... Veya, 18 Mart Deniz Muharebesi'nde başarısız olsaydık ve düşman donanması Boğazı geçebilseydi... O zaman da ne Anafartalar ne de Conkbayırı olurdu. I. Dünya Savaşı da büyük bir olasılıkla, çok daha çabuk biter, tarihin seyri en başta bizim için olmak üzere çok farklı olurdu... Bu nedenle, ısrarla diyoruz ki, Çanakkale 1915'in bütünlüğü, özenle korunmalıdır.

Aslında Çanakkale 1915'in objektif ve doğru bir değerlendirmesini yapabilmek için şu soru sorulmalıdır: Çanakkale Boğazı Harekâtı'nı planlayanların –en başta Churchill'in– amaç, hedef ve beklentileri nelerdi? Boğazı geçmek, Osmanlıyı savaş dışı bırakmak, zor durumda olan Rus Çarı'nın yardımına koşmak, Almanya'ya karşı güneyinden, Karadeniz'den yeni bir cephe açmak... Peki, sonuçta ne oldu, bu amaçlara ulaşıp gerçekleştirildi mi? Hayır. Harekât, nereden bakılırsa bakılsın onların başarısızlığıyla sonuçlanmıştır. Ancak, karşı tarafın her fırsatta ve bugün bile tekrarlayıp vurguladığı bir şey var, doğrudur. O da; Gelibolu Yarımadası'nı eşi görülmemiş büyük bir başarıyla boşaltmalarıdır. Ama, o zaman da ister istemez akla şu soru geliyor: Tüm o büyük planlar, verilen onca maddi manevi kayıp, yitip giden canlar... Bunların hepsi, sadece yarımadayı başarılı bir şekilde boşaltma gerçekleştirebilmek için mi yapıldı?.. Sözün özü, Çanakkale Savaşları'nın, denizde ve karada galibi müttefiklerin onca plan ve projesini boşa çıkartan Türklere dir.

Tarihi yazmak, tarih yapmaktan daha zordur sözü doğrudur. Gerçekten de tarihi yaratmak ne denli zor ve önemli ise, onu doğru öğrenip anlamak ve doğru yazıp doğru öğretmek de en az o kadar önemlidir, zordur. Diğer taraftan tarihe sahip

çıkma da ancak, tarihi doğru ve gerçekleriyle, belgelere dayanarak araştırıp öğrenmek ve genç kuşaklara objektif olarak aktarmakla mümkün olur. Bu söylenenler elbette Çanakkale 1915 için de geçerlidir. Ne var ki bizde durumun, yakın zamanlara dek biraz farklı olduğunu görüyoruz. Çünkü biz Çanakkale 1915 olayını yıllarca ağırlıklı olarak; kahramanlık, abartılı hikâyeler ya da hurafeler boyutuyla, işin destansı edebiyat yönüyle ele alıp ön plana çıkarmışız. Genelkurmay Başkanlığı'nın, savaşın askeri yönlerini belgeleriyle açıklayan çalışmaları dışında, Çanakkale 1915'i bilimsel olarak araştırıp inceleyen eser sayısı ne yazık ki çok değildir. Oysaki savaşa katılan İngiltere, Fransa, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde, bu savaş ciddi çalışmalara konu olmakta, bugün de doktora tezleri yazılıp bilimsel kitaplar yayınlanmaktadır.

Ama, bizde de durum yavaş yavaş değişmekte ve asker sivil genç araştırmacılar Çanakkale Savaşları'nın henüz bilinmeyen, karanlıkta kalan yönlerine ve günümüze yansıyan sonuçlarına eğilmektedir. Şunu da gururla belirtmek isterim ki, üniversitemiz bünyesinde çalışan AÇASAM bu açıdan gerçekten de çok önemli bir görev yerine getirmektedir. Sistemli olarak düzenlediğimiz ulusal, uluslararası konferanslar, buralarda sunulan bildirilerin yayımlandığı eserler, Türkçeye kazandırdığımız Çanakkale 1915'i konu alan kitaplar ile 8 yıldır aksatmadan yayımladığımız *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı* adlı akademik dergimiz, değerli çalışmalarımızın başlıcalarıdır. Birçok araştırmacının yanı sıra, Sayın Turgut Özakman da Çanakkale 1915'i işlediği *Diriliş* adlı değerli çalışmasında, AÇASAM'ın yayınlarına bolca atıfta bulunmuş, yararlanmıştı. Bu arada sizlere, üniversitemiz ve AÇASAM'ın bu yıl gerçekleştireceği başka önemli bir etkinlikten de bahsetmek isterim.

Bilindiği üzere Genelkurmay Başkanlığı'nca her yıl, İstanbul, Ankara ve İzmir'de Türk askeri tarih sempozyumları düzenlenmektedir. 2010 yılı, Çanakkale Savaşları'nın 95. yıldönümüne rastladığından, bu yıl bu seminerin Çanakkale'de yapılmasını arzu ediyorduk. Üniversitemizin desteği ile AÇASAM olarak girişimlerimizi yoğunlaştırdık. Sonunda başardık. 24-26 Mayıs 2010 tarihleri arasında, Genel Kurmay Başkanlığı-Garnizon Ko-

mutanlığı ve ÇOMÜ-AÇASAM olarak, Çanakkale Muharebele-ri ve Atatürk konulu üç günlük bir sempozyum gerçekleştirecektir. Üniversitemiz Troia Kültür-Konferans Merkezi'nde ve çok geniş bir katılımıla yapılacak bu bilimsel etkinlikte, otuza yakın bildiri sunulacak ve bunlar daha sonra yayımlanacaktır.

Böylece, Çanakkale 1915'in belgelerden, doğru ve objektif olarak araştırılmasına, AÇASAM olarak biraz daha katkıda bulunacağımıza inanıyorum. Diğer bir deyişle, bizler geç de olsa Çanakkale 1915'e gerçek anlamda sahip çıkmaya, onu doğru anlayıp doğru anlatmaya başladık. Bu gelişmede AÇASAM'ın yapabileceği çok şey vardır. Aslında bugün bu toplantıda AÇASAM üyesi üniversitemiz araştırmacılarının sunacağı bildiriler Çanakkale 1915'in belgelerle nasıl araştırılıp ortaya konabileceği açısından güzel örnek oluşturmaktadır.

Kısacası Çanakkale 1915'e gerçekten sahip çıkmak, onu doğru anlamak, doğru araştırıp doğru anlatmakla mümkündür. Aslında Çanakkale 1915'in abartılmaya hiç gereksinimi yok. Her sayfası zaten ayrı bir insanlık dramı ve destan. Elbette halkımız tıpkı *İlyada-Odise* gibi, Çanakkale Savaşları'nın destanını da söyleyecek, yazacaktır, zengin bir edebiyat yaratacaktır... Zaten bunu çok güzel yapıyor da... Ama Çanakkale 1915'i anlatırken, işin tarihsel boyutu öncelikli olmalı, onu yaratıcıların anısına saygı ve sorumluluk gereği, Çanakkale Savaşları edebiyatı ile Çanakkale Savaşları tarihi birbirine karıştırılmamalı, biri diğerini gölgelememelidir.

Diğer yandan ilginç bir başka husus, günümüzde var olan ve giderek güçlenen Türk-Avustralya-Yeni Zelanda dostluğunun da Çanakkale 1915'in bir sonucu olmasıdır. Bu barış ve dostluk Gelibolu Yarımadası'ndaki siperlerde, aylarca ve inanılmaz zor koşullarda, göğüs göğüse geçen çatışmalarda, Mehmetçik ve Anzak askerlerinin yarattığı ortak bir eserdir... Mustafa Kemal Atatürk'ün 1934'te Anzak askerlerine o sınımsız sözlerle seslenişi, bu dostluğa ışık yakmış, destek olmuştur. Çelişkili ama gerçek: Savaşın yarattığı bir barış ve dostluktur. Canberra ve Wellington'daki Gelibolu Parkı ve Atatürk anıtları ile Anzak Koyu adını verdiğimiz Suvla Körfezi ve Ulus-

lararası Gelibolu Barış Parkı dediğimiz, Gelibolu Milli Parkı, bu açıdan, ilgili ülkelerin anlamlı jest ve tutumlarını yansıtır. Elbette, Türk-Anzak barış ve dostluğu çok önemlidir, değerlidir, iyi korunmalı, güçlendirilmelidir. Ancak bunu yaparken, bu dostluk ve barışın hangi zorluklar ile ne büyük ve ne acı bedeller karşılığı kazanıldığı unutulmamalı, gözardı edilmemelidir.

Osmanlı'nın son, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna varan süreçte ise, ilk büyük zafer kalesidir Çanakkale 1915. Bu savaşlar bir anlamda, Mustafa Kemal'in doğuşunun da müjdesidir. Onunla özdeşleşmiştir. İşte tüm bu nedenlerdir ki sonuç olarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz:

Çanakkale 1915'e sahip çıkmak, Anafartalar'ın kahraman komutanı Mustafa Kemal'e, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na, devrimlere ve büyük devlet adamı Atatürk'e, kısacası Türkiye Cumhuriyeti'ne sahip çıkmaktır. Bu sahiplenişin ön koşuludur.

Saygılarımla.

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Sayın hocamıza bizi aydınlatan kapsamlı ve nitelikli konuşması için teşekkür ediyorum.

İkinci konuşmacımız Yrd. Doç. Dr. Mithat Atabay 1964'te Ankara'da doğdu. Lisans öğrenimini 1988'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, yüksek lisansını 1991'de ve doktora öğrenimini de 1999'da Ankara Üniversitesi'nde tamamladı. Uzun yıllar askeri meteoroloji konusunda Başbakanlık DMİ uzmanı olarak görev yaptı. Aeronatik Meteoroloji uygulamaları, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Aydınlanma Düşüncesi, Türk Dış Politikası, Demokrasi Tarihi, Cumhuriyet Dönemi'nde Göçler ve Çanakkale Savaşları alanlarında uzman olan Atabay, 2006-2008 yılları arasında Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Müdürlüğü (AÇASAM) yaptı. Halen Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı görevini yürütmektedir. Mithat Atabay, İngilizce bilmektedir. Kendisini konuşmasını yapmak üzere buraya davet ediyorum.

Sayın hocamın konuşma konusu, “Mustafa Kemal’in Bal-
kan Muharebeleri Esnasında Çanakkale Bölgesindeki Faaliyetle-
ri”dir. Buyurun sayın hocam.

Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY (Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanı): Teşekkür ederim.

“Hemen herkes intihar etmek istiyor... Yazık namusa bir kıymet ve ehemmiyet verenlere... Artık Rumeli'nin gittiği muhakkak fakat bütün şu kolordular şaşırılmış koyun sürüleri gibi, kurşun ve gölge altında kar, çamur ve hastalık içinde mahvolacak. Ah, acaba ondan sonra aklımız başımıza gelecek mi?.. Demek Türklerin yaşama hakkı yokmuş.”

Ömer Seyfettin

Balkan Savaşı başladığında Trablusgarp'ta bulunan Mustafa Kemal, 24 Ekim 1912 tarihinde oradan hareketle Mısır'a, daha sonra da Trieste ve Romanya üzerinden İstanbul'a ulaştı. Daha yolda iken hemen hemen bütün Rumeli'nin elden çıktığını ve Bulgarların Çatalca önlerine kadar geldiklerini öğrendi. İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, 21 Kasım'da Harbiye Nezareti'nde görevlendirildi. Harbiye Nezareti'ndeki kısa görev süresi içerisinde Bolayır berzahının önemi üzerinde duran Mustafa Kemal'e göre; *“Bolayır berzahı, Karadeniz'den Akdeniz'e geliş-gidişleri denetleyebilecek olan bölgenin kapısı”* ydı. Aynı zamanda bu bölgede bulunan herhangi bir birlik Çatalca karşısında bulunan Bulgar Ordusu'nun gerisine saldıramazdı. Osmanlı Harbiye Nezareti, Bolayır berzahının gerisinde *“Mürettep”* adı altında bir *“Kolordu”* kurmuştu.¹ İsmi de *“Bahr-ı Sefid Boğazı (Akdeniz Boğazı) Kuva-yı Mürettebe*

MİTHAT ATABAY'IN
TEBLİĞİ

¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu*, II. cilt 1. Kitap, Birinci Çatalca Muharebesi, İkinci Baskı, ATASE Yayınları, Ankara 1993, s. 102.

Kumandanlığı"² idi. Bahri Sefid Kuvayı Mürettebe Kumandanı Fahri Paşa,³ Erkânı Harbiye Reisi (Kurmaya Başkanı) Binbaşı Ali Fethi (Okyar) Bey,⁴ Harekât Şube Müdürü Binbaşı Mustafa Kemal (Atatürk) Bey'di.⁵ Mustafa Kemal'in bu göreve tayin tarihi 25 Kasım 1912'dir.⁶ Bu Kolordunun görevi, denizden ve karadan Bolayır üzerinden yapılacak düşman saldırılarına karşı Çanakkale Boğazı ve Gelibolu bölgesini savunmaktı.⁷ Bu Kolordunun karargâhı bugünkü Haşmet Bey Çiftliği binası idi. Mustafa Kemal, 27 Ekim 1913 tarihine kadar toplam onbir ay iki gün burada görev yaptı.

Mustafa Kemal, Gelibolu'ya gelmeden evvel arkadaşı ve İttihatçıların ileri gelenlerinden biri olan Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey'le İstanbul'da görüştü. Mustafa Kemal, ona da, Çanakkale'de görev almasını önerdi. Bu sırada "Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-yi Umumiye" üyesi olan Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey de Çanakkale'de kurulan Hilâli Ahmer (Kızılay) Hastanesi Başhekimliği'ne atandı.⁸ Ülkenin geleceği konusunda düşünce birliğine sahip üç arkadaş –Fethi Bey, Mustafa Kemal Bey ve Dr. Tevfik Rüştü Bey– böylece Çanakkale'de bir arada bulunabilecekler ve gelişecek olaylara birlikte çözüm arayabileceklerdi.

Mustafa Kemal, Gelibolu'ya atandığında top sesleri İstanbul'dan duyuluyordu. Bulgarlar Terkos üzerine doğru sarkmışlardı.⁹ Balkanlardan sürekli muhacirler geliyordu. Ve her tarafı doldurmuşlardı. Cephede hastalık baş göstermişti. Tifüs her tarafa yayılmıştı. İstanbul'da tüm hastaneler hasta ve yaralılarla dolmuş, ancak hastalar iyi tedavi edilemiyordu. Kâmil Paşa, Sadrazam olarak sorunları çözecek gerekli çabayı gösterebilecek durumda değildi. Sadece Harbiye Nazırı Nazım Paşa Çatalca'da bir savunma hattı oluşturabilmek için çaba sarf ediyordu. Böyle bir ortamda Osmanlı devleti Yunanistan hariç diğer Balkan devletleri ile 3 Aralık 1912 tarihinde Çatalca Mütarekesi'ni imzaladı.¹⁰ Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında Londra'da 13 Aralıkta barış görüşmeleri başladı. Ayrıca yine Londra'da büyük devletlerin elçileri 17 Aralıkta bir araya gelerek Balkan sorununu ele aldılar.

- 2 Genelkurmay Başkanlığı, *a. g. e.*, s. 24.
- 3 Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)*, ATASE Yayınları, Ankara 2004, s.453.
- 4 Ali Fethi (Okyar) Bey, 17 Kasım 1912 tarihinde Trablusgarp'tan dönmüş ve 20 Kasım 1912 tarihinde 2. Kolordu kurmaylığına atanmış daha sonra da 27 Kasım 1912 tarihinde Bahr-ı Sefid Boğazı (Akdeniz Boğazı) Kuva-yı Mürettebe Komutanlığı, diğer adıyla Çanakkale Mürettep Kolordu Kurmay Başkanlığına getirilmiştir. Bkz. Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)*, s. 360.
- 5 Mustafa Kemal'in askeri görevlerinin ayrıntısı için bkz. Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)*, s. 366-367.
- 6 Yusuf Hikmet Bayur, *Ata-*

Bariş görüşmeleri başlamasına rağmen, halen Yunanlılarla savaş devam ediyordu. Yunanlılar, Osmanlı donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçmesini engellemek amacıyla Boğazi abluka altına aldılar. Sıra ile 22 Ekimde Limni, 31 Ekimde İmroz ve Taşoz, 4 Kasımda Sakız, 7 Kasımda Bozcaada Yunanlıların eline geçti. Bulgarların Trakya'da ilerlemeleri üzerine Barbaros zırhlısı, Yarhisar muhribi ve Demirhisar torpido botu Silivri'ye, Numune-i Hamiyyet muhribi Midye'ye, Asar-ı Tevfik zırhlısı da Tekirdağ'a gönderildi.¹¹

Yunanlıların Ege'deki başarıları üzerine, 11 Kasım 1912'de Başkomutanlık, Donanma Komutanlığı'na "Ana kuvveti teşkil eden gemilerden bir tanesinin bile Marmara veya Karadeniz'de bırakılması doğru değildir. Ordunun kanatlarını muharebe kıymeti az olan gemiler korusun. Hemen Ege Denizi'ne hareket edin."¹² emrini verdi. Yunanlılar 23 Kasımda Ayvalık'a girdi, 24 Kasım'da Sisam, 25 Kasımda da Sakız adaları Yunan kuvvetlerinin işgaline uğradı.¹³

30 Kasımda Başkomutanlık Kuva-yı Mürettebe Komutanlığı'nın isteği doğrultusunda savaş gemilerinden oluşan bir filo-
yu Çanakkale'ye gönderdi.¹⁴ Osmanlı donanması Nara önlerinde demirledi. Komutanlığını Hüseyin Rauf Bey'in yaptığı Hamidiye kruvazörü de gelen gemiler arasında idi. Rauf Bey, hatıralarında bu konuda şunları anlatmaktadır: "Bu Kolordunun Kurmay Başkanlığına Trablus'tan dönen Ali Fethi Bey, Harekât Şubesi Müdürlüğü'ne de Derne'den dönen Mustafa Kemal Bey tayin edilmişti. Kolordu karargâhı Maydos'ta idi. Donanma da Maydos karşısında bulunuyordu. Vakit buldukça Maydos'a gider ikisini de ziyaret ederdim. Bazen Donanma Kumandanlığı adına onlarla askeri görüşmeler yapardım. Bu arada bir defa donanma koruması altında denizden asker çıkararak yapılacak bir saldırıya karşı yarımadanın nasıl savunulabileceğini inceleyen Kolordu Kurmay Heyeti görüşmelerinde hazır bulundum. Yarımadanın batı kıyısında asker çıkarmaya elverişli kumsallar istihkâmlarırsa çıkarmaya engel olacaklarını ileri sürenlere Mustafa Kemal Bey'in karşı koyduğunu iyiden iyiye hatırlıyorum. Mustafa Kemal Bey, düşmanın donanma ateşi altında karaya çıkabileceğini kabul etmek gerektiğini, savunma tertiplerinin ancak bundan sonra

türk Hayatı ve Eseri Doğumundan Samsuna Çıkışına Kadar, 2. baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 53; ayrıca bkz. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Bateş Yayınları, İstanbul 1984, s. 68; Şevket Süreyya Aydemir, Mustafa Kemal'in atanma tarihini 11 Kasım 1912 olarak vermektedir. Bu konuda bkz. *Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919)*, c. I, İstanbul 1963, s. 182.

⁷ Celâl Erikan, *Komutan Atatürk*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 93.

⁸ Tevfik Rüştü Aras, 1920-1938 yılları arasında 5 dönem milletvekilliği, 1925-1939 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapmış, İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinden biri olmuş, sonrasında da gazete yazıları yazarak hayatını sürdürmüş, 1883 yılında Çanakkale'de doğan bir siyaset adamıdır. Tevfik Rüştü Bey, Beyrut Tıbbiyesi'ni bitirdi ve doktor olarak İzmir, Selanik ve İstanbul'da çeşitli görevlerde bulundu. İttihat ve Terakki'ye girdi. Selanik'te

Mustafa Kemal ile yakın arkadaş oldu. Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-yi Umumiye (Yüksek Sağlık Kurulu) üyesi oldu. Bu arada İzmir'in önde gelen ailelerinden Evliyazade ailesinin reisi Evliyazade Hacı Mehmet Efendi'nin kızı ve dönemin kadın gazete yazarlarından Evliyazade Makbule Hanım ile evlendi. 4 Mart 1925'te Takriri Sükun Kanunu'ndan sonra kurulan 4. Hükümette (3. İsmet İnönü Hükümeti) Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) oldu. Atatürk'ün ölümüne kadar kurulan bütün hükümetlerde bu görevini sürdürdü. Atatürk'ün komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurulmasına dayalı dış politikasının savunucusu oldu. Sovyet Dışişleri Komiseri Litvinov'un davetlisi olarak üç kere Rusya'ya gitti. 1926'da Odessa'da, 1930'da ve 1937'de Moskova'da Sovyet ile gelenleriyle görüşmeler yaptı. 1939'da Londra Büyükelçiliğine atandı ve üç buçuk yıl İngiltere'de kaldı. 1943'te emekli oldu. Savaşın sonlarında İstanbul basınında (Özellikle de *Tan* gazetesinde) yazılar

alınması(nın) doğru olacağını söylüyor ve bu fikrine karşı olanlara sinirlenerek; 'İstedığınız kadar tel örgü engelleri koyunuz. Parçalar çıkarım. Karada ilerlemekliğimi önleyecek üstün kuvvet yoksa yarımadayı pekâlâ ele geçiririm' diyordu."¹⁵

Rauf Bey, Hamidiye kruvazörü ile Gelibolu limanına geldiğinde Mustafa Kemal Bey, onu karşılamış, halk da büyük sevgi gösterilerinde bulunmuştur. Askeri durum hakkında görüşmeler yaptıktan sonra birlikte Çanakkale'ye giden Mustafa Kemal ve Ali Fethi Bey, ülkenin içinde bulunduğu durumu, batılı büyük devletlerin Osmanlı hakkındaki politikalarını tartışmışlardı. Mustafa Kemal, Çimenlik Kalesi'ni, daha sonra da Boğaz Komutanını ziyaret etti. Mustafa Kemal Bey, ertesi gün de Anadolu Hamidiyesi Tabyası'nı ve Dardanos Bataryası'nı inceledi. O sırada Çanakkale'de bulunan İttihat ve Terakki'nin önde gelen şahsiyetlerinden Atıf Bey'le de görüşme imkânı buldu.¹⁶ Mustafa Kemal, Atıf Bey'le yaptığı görüşmede İttihat ve Terakki'nin siyasal açıdan yapmak istediği şeyleri öğrenmeye çalışmış, hem de savaşın gidişatı konusundaki düşüncelerini ona aktarmıştı.

Bu arada, 7 Aralıkta Donanma Komutan Vekili Albay Tahir Bey görevinden alınarak yerine yardımcısı Albay Ramiz Bey atandı.¹⁷ Yeni göreve atanan Albay Ramiz Bey, 14 Aralıkta Yunanlılara karşı Ege'de bir muharebe yapılması hususunda komodor ve gemi komutanlarından oluşan Harp Meclisi'ni toplayarak muharebenin esaslarını belirledi.¹⁸

Osmanlı donanması 16 Aralıkta Yunan donanmasına karşı Gökçeada (İmroz) civarında harekete geçti. Gökçeada (İmroz) Deniz Muharebesi, Barbaros Hayrettin zırhlısının 09.39'da ateşi ile başlamış, üç dakika sonra da Averoff buna karşılık vermiş ve savaş 10.55'de iki donanmanın birbirinden oldukça fazla uzaklaşması ile sona ermişti. Yunan donanmasının hızı Osmanlı donanmasına göre daha fazla olması dolayısıyla Yunan donanması daha evvel ateş kesmiş ve savaş alanından ayrılmıştı. İmroz Deniz Muharebesi'ni gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse Yunanistan kazandığını ilân etti.¹⁹ Bu savaş her iki taraf için de sonuçsuz kalmıştı. Osmanlı Devleti'nin Yunan donanmasını imha için yakaladığı fırsatı değerlendire-

memiş, Yunan donanması da savaş alanını terk etmişti. Ancak Osmanlı Devleti Ege'deki tüm adaları kaybetmiş ve Londra Konferansı'nda büyük devletler Ege adalarını Yunanistan'a vermişlerdi.

Bu devletler Balkanlar'da oluşan yeni durum konusunda kendi aralarındaki anlaşmazlığı ve çıkar çatışmalarına çözüm arıyorlardı. Bu arada Arnavutluk'un bağımsızlığı kabul edildi. 6 Ocak 1913'te ise Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında devam eden barış görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı.²⁰

Bu sırada Mustafa Kemal, yeniden ve istemeyerek siyasi hareketler içerisine sürüklendi. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sadrazam Kâmil Paşa Hükümeti'ni işbaşından uzaklaştırmak için bir takım tertipler içerisine girdi.²¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti Harbiye Nazırı Nazım Paşa ile anlaştı.²² Talât Bey (Paşa), ordu içerisinde bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi subayların düşüncelerini öğrenmek için onları İstanbul'a davet etti. Davet edilenler arasında Binbaşı Ali Fethi (Okyar) Bey de vardı.²³

İzlenecek yolu belirlemek üzere Binbaşı Mustafa Kemal (Atatürk) Bey, Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey ve Binbaşı Ali Fethi (Okyar) Bey Çanakkale'de bir araya gelerek şu konularda fikir birliğine vardılar ve Fethi Bey'in bu ortak düşünceleri İstanbul'da savunmasını kararlaştırdılar. Onlara göre; savaş kaybedilmişti ve onun kaderini değiştirmek artık olanaksızdı. İktidarı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ele alması ağır şartlar içeren bir barış antlaşmasının imzalaması demekti. Bundan halk hoşnut olmayacak ve bu hoşnutsuzluk İttihat ve Terakki'nin hesabına kaydedilecekti. İttihat ve Terakki Cemiyeti, hükümeti devirerek iktidara gelmek yerine seçime hazırlanmalıydı. Şayet hükümet, yapılacak barış antlaşmasından sonra seçim yapmazsa, o zaman hükümete karşı ayaklanma tertip edilmeliydi.²⁴ Bu düşünceleri dile getirmek üzere İstanbul'a giden Binbaşı Ali Fethi (Okyar) Bey, toplantıya katılanların da aynı düşüncede olduklarını gördü. Toplantıdan sonra Gelibolu'ya dönüşünde durumu Mustafa Kemal ve Dr. Tevfik Rüştü Bey'e anlattı. Mustafa Kemal, "Fakat düşündüklerini yapacaklar." dedi.²⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenle-

yazdı. Demokrat Parti'nin kuruluşunu destekledi. Kızı Fatin Rüştü Zorlu ile evlendi. 1952-1959 yıllarında İş Bankası Yönetim Kurulu Başkanlığı görevinde bulundu. Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın Dışişleri Bakanlığı sırasında verdiği söylevleri Numan Menemencioğlu tarafından toplanarak *Lozan'ın İzlerinde On Yıl (1937)* adı altında kitap haline getirildi. Günlük basında çıkan yazılarının güncel olmayanlarını *Görüşlerim (1945 ve 1963)* adlı iki cilt kitapta toplayan Dr. Tevfik Rüştü Aras, 1972 yılında İstanbul'da hayatını kaybetti. Naası Rumelihisarı'nda toprağa verildi.

⁹ Bu sırada Korudağı'ndaki orman yanmış. Süleyman Paşa'nın mezarı da atılan bir top mermisinden dolayı hasara uğramıştı.

¹⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca Muharebesi*, s. 243.

¹¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Ta-*

rihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca Muharebesi, s. 102.

¹² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca Muharebesi, s. 89.*

¹³ Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Deniz Harekatı 1912-1913, C. VII, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 80.*

¹⁴ Büyüktuğrul, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Deniz Harekatı 1912-1913, s. 127.*

¹⁵ Rauf Orbay'dan aktaran Atay, *Çankaya, s. 68.*

¹⁶ Çanakkale'de 1882'de doğan Atıf Kamçıl, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin silahşorlarından. 1908'de İttihat ve Terakki'nin fedaisi olarak Şemsi Paşa'yı gündüz vakti öldürmüştü. Meşrutiyet'in ilânından sonra 1. ve 2. dönem Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Çanakkale'den milletvekili seçildi. 3. dönem ise Ankara milletvekili oldu. Cumhuriyet döneminde Kadıköy İnhisar Deposu Müdürlüğü yaptı. TBMM'nin 6. ve 7. dönem-

ri düşüncelerini değiştirerek²⁶ barış antlaşması imzalanmadan Bâb-ı Ali'yi basarak iktidarı ele geçirdiler.²⁷ Mustafa Kemal haklı çıktı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Padişah'tan Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlığa atanmasına dair iradesini (göreve atama belgesi) aldı.²⁸ Ahmet İzzet Paşa, Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı ve Başkumandan Vekilliği'ne atandı. Cemal Paşa da İstanbul Muhafızı oldu. Bundan sonra Osmanlı hükümeti tam değilse de, büyük ölçüde İttihat ve Terakki'nin kontrolünde bir hükümet haline geldi.

Bâb-ı Ali baskınını Mustafa Kemal ve Fethi Bey duyduklarında şaşırıldılar, hem de kızdılar. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel merkezine telgraf çekerek İstanbul'da neler olduğunu ve yapılan baskının gerekçesini anlamaya çalıştılar.²⁹

Bâb-ı Ali baskınından sonra Balkan devletleri de ateşkesi sona erdirerek 26 Ocak 1913'te saldırıya giriştiler. Bulgar ordusunun öncü birlikleri Korudağı'nı aşmaya başladılar. Bunun üzerine Mustafa Kemal ve Ali Fethi Bey gerekli tedbirleri aldılar. Bu arada Enver Bey, bizzat kendisinin de katılacağı bir plan hazırladı. Yapılan plana göre; 8 Şubat 1913 sabahı erkenden Bolayır'da bulunan Mürettep Kolordu (Komutanı Fahri Paşa, Kurmay Başkanı Ali Fethi Bey ve Harekat Şube Müdürü Mustafa Kemal Bey) saldırıya başlayarak karşısında bulunan Bulgar birliklerini tespit edecekti. Aynı sabah 10. Kolordu (Komutanı Hurşit Paşa, Kurmay Başkanı Enver Bey) birlikleri de gemilerle gelip Şarköy'ün biraz batısında ve Bulgarların gerisinden karaya çıkarak Bulgarlar baskına uğratılacaktı. Böylece iki ateş arasında kalacağı umulan Bulgar ordusu ezilecek ve Çatalca'dan çekilmeleri sağlanacaktı. Ancak 10. Kolordu birliklerini İstanbul'dan Şarköy'e getirecek gemiler zamanında toplanıp yola çıkamadılar. Bu durum Bolayır'daki Mürettep Kolordu Komutanlığı'na da bildirilmedi. Mürettep Kolordu planlandığı gibi saldırıya başladı ve saat 14.00'e kadar başarılar elde ederek ilerledi. Bu saatten sonra 10. Kolordu savaş meydanında olmadığı için Mürettep Kolordu cephede yalnız kaldı ve yeni bir saldırı yapamayacak duruma düştü. 10. Kolordu, 8 Şubat günü akşamı sadece iki bölük karaya çıkaramadı. Asıl birliklerini 9 Şubat'ta bölgeye getirebildi. Bu sırada

Mürettep Kolordu bir Bulgar saldırısı karşısında yok olmamak için geri çekilmişti. Enver Bey ise 10. Kolordu'yu bölgeden çekmek istemedi ve Mürettep Kolordu'dan yardım istedi. Enver Bey'in planlarını gerçekçi bulmayan Osmanlı Genelkurmayı 10. Kolordu'nun birliklerini gemilere geri almasını emretti. Bu emri birkaç kez de tekrarlamak zorunda kaldı. Ortaya çıkan bu durum karşısında 10. Kolordu Komutanı Hurşit Paşa ile Mürettep Kolordu Komutanı Fahri Paşa arasında iğneleyici yazışmalar yapıldı. Bu çatışma gerçekte, Ali Fethi Bey ile Enver Bey'in arasında idi. Mustafa Kemal Bey de Ali Fethi Bey'le birlikte bu çatışmanın içinde bulunuyordu. Talât Bey (Paşa) ise Enver Bey'i tutuyordu. Zira Talât Bey, Enver Bey aracılığıyla Osmanlı ordusunu elinde bulundurmak istiyordu.

Ali Fethi Bey ve Mustafa Kemal Bey bu gelişmeler karşısında şu mektubu gönderdiler:

“HUZUR-I SAMİ NEZARETPENAHİYE

Bolayır Merkez Tabyası 4/5 Şubat 328 (17/18 Şubat 1913)

Tarafeyn ordularının vaz'iyet-i harbiyeleri sevkul-ceyş nokta-i nazarından münakaşa ve tetkik edilmiş, bu münakaşa-i ilmiye neticesinde Osmanlı Ordusuna terettüb eden hatt-ı hareket elyevm takip edilen hatt-ı harekete münafî zuhur etmiştir. Böyle bir zamanda hakayık-ı fenniyyeyi ortaya koymak vazifesi-ne binaen bervech-i zir serd-i mutalâata ictisar ve bu babdaki cesaretin müsamaha edilmesine intizar olunur:

10 Kânunisâni 328 Tarihinde Vaz'iyet-i Siyasiye

Osmanlı ve Bulgar orduları hâl-i mütarekededirler. Osmanlı kabinesi Edirne'nin Bulgar eline geçmesine muvafakat ve adaların tâliini düvel-i muazzamaya havale etmiş ve bu kararını tebliğ eylemek üzere bulunmuş iken Bâb-ı Ali'ye tecemmü' eden bir cemaat tarafından nümâyîş yapılarak Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili katil ve Hey'et-i Vükelâ esnay-ı vazifede ike tehdid ve makam-ı iktidardan iskat edilmiştir. Zât-ı Hazret-i Pa-dişahi yeni bir kabinenin teşkilini taraf-ı âsafânelerine tevdi' buyurmuş ve bu vazife kabul buyurularak tamim kılınan beyanna-

lerinde Çanakkale'den milletvekili oldu. 22 Ocak 1947 tarihinde hayatını kaybeden Atıf Kamçıl, diğer İttihatçı arkadaşları gibi Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gömüldü. Bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1973*, Haz. Kazım Öztürk, Ankara 1973, s.173.

- 17 Büyüktuğrul, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Deniz Harekatı 1912-1913*, s.129.
- 18 Büyüktuğrul, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Deniz Harekatı 1912-1913*, s. 138.
- 19 Yunanlılar Averoff'u 33 günde onarabildiler. Osmanlılar ise savaş sonunda gemileri bakıma aldılar ve Ocak ayının 18'inde Ege'de Mondros Deniz Muharebesi'ne giriştiler. Bkz. Hikmet Bayur, "Balkan Savaşı'nda Türk Filosunun Durumu", *Bellekten*, c. XLII, S. 165 (Ocak 1978), s. 100-101.
- 20 Barış görüşmelerinin kesilmesinin sebebi şudur: Osmanlı Devleti Makedonya'ya özerklik verilmesini, Doğu Trakya ve Edirne'nin Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını is-

mede milletin iade-i namusuna kabinece gayret olunacağı gibi umum evlâd-ı vatan bu maksada hizmete davet olunmuştur.

Yani kabinenin sâkit kabine ile hemfikir olmadığı ve Edirne'yi Bulgarlara terk etmek tarafdarı bulunmadığı tanzim ve düvel-i muazzamaya tevdi ve bir sureti matbuat ile neşrolunan cevabi notadan anlaşılmıştır.

10 Kânunîsânî 328 Tarihinde Vaz'iyet-i Askeriye

Osmanlı Ordusu biri Çatalca'da diğeri Gelibolu şibh-i cezi-resinde olmak üzere ikiye inkısam etmiştir. Kısm-ı külli Çatalca hatt-ı müdafaasında ve sekül-ceyş ihtiyatları Ayastefanos'da ve İzmit ve Bandırma cihetlerinde bulunmaktadır.

Gelibolu şibh-i cezi-resindeki kısm-ı cüz'i bir kısım kuvveti-ni hâl-i harbde olan Yunan Ordusunun Boğaz aleyhine yapması muhtemel ihraç hareketine karşı koymaya tahsis eylemiştir.

Mütarekenin tarih-i akdinden 10 Kânunîsânî 328 tarihine kadar gerek Çatalca ve gerek Gelibolu kuvvetlerinin iade-i intizamına ve kabiliyet-i hareket ve Harbiyelerinin tezayüdüne çalışılmaktadır.

Bulgar Ordusu kısm-ı külliyesiyle Çatalca karşısında ve bir fırkasıyla Gelibolu şibh-i ceziresi şimalinde bulunmaktadır. Edirne'nin muhasarası eskisi gibi devam etmektedir. Adetce faikiyetin Bulgar Ordusunda olduğuna Osmanlı Ordusu Erkân-ı Harbiyesince kanaat vardır.

22 Kânunîsânî 328 Tarihinde Vaz'iyet-i Siyasiye

Muhasımın Edirne'yi vermemek iddiasında bulunan Osmanlı notasına karşı muhasamayı ilân eylemekle cevap vermiştir. Osmanlılar cihetinde 10 Kânunîsânî 328 darbe-i hükümetini ika' edenler tecziye edilmedikten başka mühim memuriyetlere geçirilmesinden Osmanlı kabinesinin darbe-i mezkureyi vücuda getiren hareket-i fikriye-yi takdir eylediği ve nümâyişçilerle tevhid-i fikir ve mesai eyleyeceğini işrab ediyor.

tiyordu. Buna karşılık Bal-kan devletleri Tekirdağ'ın kuzeyinden Karadeniz'e kadar uzatılacak olan bir hattın doğusunun Osmanlılara bırakılmasını teklif ediyorlardı. Osmanlılar 1 Ocak'ta Edirne'nin batısındaki bütün toprakları bırakmaya razı oldu, fakat bu defa da Bulgaristan Edirne'nin kendisine verilmesini şart koştu. Büyük devletlerin büyükelçileri 2 Ocak'ta bütün Ege adalarını Yunanistan'a bıraktı. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Necdet Hayta, *Balkan Savaşlarının Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı* (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.

²¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, C. II, Kısım IV, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.271.

²² Trablusgarp Savaşı sürenken 1912 yılı Temmuz ayı ortalarında Sait Paşa sadrazamlıktan istifa etti ve 22 Temmuz 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa yeni hükümeti kurdu. Bu hükümette Kâmil Paşa,

Osmanlı efkâr-ı umumiyesi sakıt kabinenin iltizam-ı meskenetle Edirne'yi düşmana vermeğe razı olduğuna ve yeni kabinenin nâmus-ı milli ve askeriye iade ederek henüz düşman elinde bulunan Edirne'nin Osmanlı Ordusunun hareket-i taarruziyesiy-le tahlis olunacağına mutmaindir. Vilâyatta hükümetin teşvika-tiyle harbin idamesi lehinde tezahurat uyandırılmışdır.

10 Kânunısâni 328 den beri vaz'iyet-i askeriyece bir tebeddül-i mühim yoktur. İzmit ve Bandırma cihetlerindeki sevkül-ceyş ihtiyatının vapurlara irkâbı hazırlıkları yapıyor. Anadolu'dan başka celb edilecek kuvvet yoktur. Efrad-ı millettin eli silâh tutan yüzbinlerce kişiden istifade edileceğine dair bir hareket meşhud değildir.

Vaz'iyet-i Mezkurenin Münakaşası ve Elde Edilen Netice

Milletin ve efkâr-ı umumiyenin aldatılmaması ve kabinenin kendi iddiasını tekzip eylememesi için düşman ordusunun faikiyet-i adediyyeye sevkül-ceyşiyesini kat'i ve azimkârane bir hareket-i taarruziye ile telâfiye karar verildiğine hükmetmek lâzım gelir. Filvaki bundan başka türlü karar verilemez.

Edirne, Çatalca ordusundan 300 kilometre uzakta ve çatalca karşısındaki Bulgar kuvve-i külliyesinden mâada ayrıca muhasara ordusuyla Osmanlı Ordusundan ayrı bulunmaktadır. Binaenaleyh, Edirne'ye varmak için evvel emirde Çatalca'daki Bulgar kuvve-i külliyesini duçar-ı inhizam eylemek, saniyen muhasarayı cebren ref' etmek, salisen dört aydan beri mahsurinin tahribatını izale için külliyetli erzakı serian şehre yetiştirmek lâzımdır. Bunun için hareket ve taarruz iktiza eder. Bu taarruz ya doğrudan doğruya Çatalca'dan karadan veyahut hem karadan ve hem de Bulgar kısm-ı küllisi gerilerini ihraç hareketiyle tahdit edecek surette denizden veyahut aynı zamanda Gelibolu şibh-i ceziresinden yapılmalıdır.

Hareket-i taarruziyenin bir an dahi tehiri câiz değildir. Edirne günden güne kuvvetini zayi' etmekte ve sukuta takarrüp eylemektedir. Sukutdan sonra muhasirin düşmanın kuvve-i külliyesi bil-cümle esleha ve techizatiyle inzimam edecek ve faikiyet-i adediyyenin taarruz-ı azimkârane ile telâfisi kesb-i müşkilât edecektir.

Avlonyalı Ferit Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa gibi sabık sadrazamlar olduğu için "Büyük Kabine" olarak da bilinir. Ayrıca yeni hükümette Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın oğlu Mahmut Muhtar Paşa Bahriye Nazım olduğu için "Baba-Oğul Kabinesi" olarak da isimlendirilmiştir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa Balkan Savaşı'nın başlaması ve kısa sürede Balkanlarda görülen başarısızlıklar ve özellikle de Kumanova'daki savaşların da Osmanlı Devleti'nin aleyhine neticelenmesi üzerine 25 Ekim 1912'de Sadarettin çekildi. Hükümeti Kâmil Paşa kurdu. Nazım Paşa bu hükümette de Harbiye Nazırlığı makamını korudu. Bu konuda ayrıntı için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 272-274; ayrıca bkz. Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdeleri*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1934, s.126-130; Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Yay. Haz. Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s. 158.

Binaenaleyh Gelibolu limanında bulunan kuvvetler, seri-an Çatalca cihetine celb edilmeli ve Gelibolu'da kalacak aske-re Çatalca Ordusuyla beraber düşmana şiddetle taarruz emri verilmelidir. Aksi halde kabinenin sâkit kabineden inhiraf eylediği cihetler taayyün edemiyecek ve 10 Kânunısâni 328 darbe-i hükümetini ika' edenlerin esbâb-ı takdir ve sitayışı gayr-ı kabil-i izah bulunacak ve kimbilir daha neler olacaktır. Ol babda emir ve ferman hazret-i menlehü'l emrindir.

23 Fethi Bey, "Bu keder günlerinde, çoğu yine İstanbul'da toplanmış olan arkadaşlarımla beraberdim." der. Bkz. Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s. 182; Bâb-ı Ali baskını düzenlemek üzere Talât Bey, Hacı Adil Bey, Sait Halim Paşa, İsmail Hakkı Bey, Ziya Gökalp ve Fethi (Okyar) Bey ile Mithat Şükrü (Bleda) Bey ve Cemal Bey (Paşa), Doktor Nâzım, Kara Kemal ve Mustafa Necip beyler Vefa'da Beşezade Emin Bey'in evinde toplandıkları zaman ilk sözü alan Fethi Bey, bu girişime şiddetle karşı çıktı. Daha sonra arkadaşlarının kendisini aramadıkları için Gelibolu'ya Kolordu'daki görevine geri döndü. Bkz. Celâl Bayar, *Ben de Yazdım*, C. IV, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s.18.

24 Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 277.

25 Bkz. Atay, *Çankaya*, s. 69.

26 Fethi Bey, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin fikir değişikliğini şöyle anlatır: "19 Ocak 1913 Pazar gecesi, Talât Paşa'dan bir davet aldım. Çok kederli ve en-

Bahr-ı Sefid Kuvâ-yı	Bahr-ı Sefid Buğazı Kuvâ-yı
Mürettebesi Erkân-ı	Mürettebesi Erkân-ı Harbiyesi
Harbiyesi Me'mur Binbaşı	Re'isi Binbaşı
M. KEMAL	ALİ FETHİ

Hamiş: Bir nüshası Başkumandanlık Vekâleti celilesine takdim olunmuştur."³⁰

Mustafa Kemal Bey ve Ali Fethi Bey bu gelişmeler üzerine görevlerinden istifa etmek istediler. Bunun üzerine Sadrazam Mahmut Şevket Paşa Gelibolu'ya gitmeye karar verdi.³¹ Padişahın Ertuğrul yatı ile Dahiliye Nazırı Adil Bey'i de alarak 20 Şubat 1913 tarihinde Gelibolu'ya gitti. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı Gelibolu limanında 10. Kolordu Komutanı Hurşit Paşa ve Kurmay Başkanı Enver Bey karşıladı. Mürettep Kolordu Komutanı Fahri Paşa ile 10. Kolordu Komutanı Hurşit Paşa Sadrazamın yanında münakaşa ettiler. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Ali Fethi Bey'le görüştüktan sonra Enver Bey'le de görüştü. Enver Bey, Sadrazam'dan kendisini İstanbul'a Harbiye Nezareti Harekât Şube Müdürlüğü'ne almasını, Ali Fethi Bey'i de kendisinden boşalan 10. Kolordu'nun kurmay başkanlığına getirmesini, Mustafa Kemal'in de Mürettep Kolordu Komutanlığı Kurmay Başkanlığına tayin edilmesini talep etti.³² Enver Bey'in bu teklifini beğenen Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Mustafa Kemal Bey'i de çağırarak onunla da görüşerek nasihatta bulundu. Daha sonra Maydos'a ve Çanakkale'ye uğrayan Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Gelibolu'ya tekrar dönerek Başkomutan Vekili Ahmet İzzet Paşa'ya bir telgraf çeke-

rek Fahri Paşa'nın yerine Mehmet Ali Paşa'nın tayin edilmesini emretti.³³ 21 Şubat 1913'te İstanbul'a hareket eden Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, 10. Kolordu Komutanlığı'nın İstanbul'a getirilmesine, Hurşit Paşa ve Enver Bey'in Gelibolu'dan alınmasına karar verdi. Ancak Fahri Paşa, Ali Fethi Bey ve Mustafa Kemal Bey'in İstanbul'a geldiklerinde muhalif bir tavır takınacaklarını ve bundan da onların muhaliflerinin yararlanacağını düşünüyordu. Mustafa Kemal Bey ve Ali Fethi Bey, Sadrazama birer mektup yazarak Enver Bey'in İstanbul'a alınmasını istiyorlar ve şayet alınırsa bu durumun subaylar arasında rekabete sebep olacağını dile getiriyorlardı.³⁴

Son gelişmeler karşısında Mustafa Kemal Bey ve Ali Fethi Bey istifa etme kararı aldılar ve bu kararlarını Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa'ya bildirdiler. Ahmet İzzet Paşa bu konuda şu mütalâada bulundu:

“Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti Erkân-ı Harbiyesi

Aded Mahrem

“Ma’ruz –ı çâker-i kemineleridir ki:

Bahr-ı Sefid Boğazı Kuvâ-yı mürettebesi Erkân-ı Harbiye Reisi Fethi Bey ile refiki Mustafa Kemal Bey'in imzalarını havi bugün bir takrir ve bunu müteâkib her ikisinin Hurşid Paşa kumandasındaki Boğaz Kuvâ-yı umumiyesinde hizmet edemeyeceklerini mutazammın ayrı ayrı isti'fâlarını aldım. Takririn bir sureti zat-ı sami-yi sadâret-penahilerine de takdim edilmiş. Muhteviyâtı 10 Kânunsânî 1328 vak'asına ve bunu yapanlara karşı ba'zı ta'rizât-ı zimniyyeyi ihtiva ediyor. Askerliğin mâbihü'l-kivâmı olan itâat ve inkıyad gibi havassın, ordumuzda derecesine bir mi'yar ve ibret-i ahlâf için tarihe kıymetli bir yâdigâr olan bu vesika ve Gelibolu cihetinde bir haftadan beri Fethi ve Enver Beyler ve bunların taraftarları arasında cereyan etmekte olan ahvâl-i müessife ile iki hey'et beyninde yek-diğere karşı hâsıl olan hiss-i infi'al ve husumeti pek vâzih olarak göstermektedir. Düşman karşısında ve vatanın başına çöken bunca felâketlerin önünde, yek-dil ve yek-cihet

dişeli idi. Başbaşa kaldığı-muzda şu heyecanlı haberi verdi: 'Başlarında Enver'in olduğu bir grup, Perşembe günü Bâb-ı Ali'yi basacak ve Kâmil Paşa'yı zorla istifaya zorlayacaklar.' Cidden şaşırılmışım. İleri sürdüğü sebepler neticede, Edirne'nin elden gitmesi başta, devletin istiklâl ve varlığını tehlikeye düşüren olaylara karşı müdafaa çareleri bulabilmektir. Fakat bir İttihat ve Terakki olarak iktidarda olduğumuz devrede başlayan Balkan Harbi'ni zafere götürmemiş, benzer bir darbe ile çekilmişti. İktidara aynı zor yolundan gelsek ne yapabilecektik? Düşüncelerimi süku-netle dinledi, münakaşaya girmek istemiyordu, sor-du: 'Sence Nazım Paşa'nın vaziyeti ne olabilir?' Kâmil Paşa Kabinesi'nde Dahiliye Nazırı olan Reşit Bey, İttihatçıların tevkifini istemiş, Nazım Paşa mâni olmuş, harbin sonuna kadar hiçbir hareket yapılmayacağı yolunda garanti vermişti. Bunu Paşa'dan dinlemiştim. Hatırlatmam Talât'ı düşündürdü. Sonra çaresiz yüzüme baktı: 'Ar-

tık ben de mâni olamam. Her şey hazırlandı.' Bkz. Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s. 183-184.

²⁷ 23 Ocak 1913 tarihinde Enver Bey (Paşa) yanına Yakup Cemil, Mümtaz, Mustafa Necip, Hilmi, Sapancalı Hakkı beyleri alarak sadaret makamına çıkan merdivenlerden hızla atlayarak içeri girdi, daha sonra Talât Bey (Paşa) ve Mithat Şükrü (Bleda) Bey de geldiler. Sadrazamın yaveri Nafiz Bey gelenlerin bir hükümet darbesi yapmaya geldiklerini anladı ve tabancası ile dışarı çıktı ve açılan ateşle yaralandı, ancak Mustafa Necip Bey'i de öldürdü, sonra kendisi de öldü. Bu gürültüleri duyan Harbiye Nazırı Nazım Paşa dışarı çıktı ve Enver Bey'le karşılaştı. Enver Bey'i azarladı. Enver Bey, kıpkırmızı oldu, ancak nezaketle Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı selamladı.

olması icâb edenlerin tevhid-i âmâl ve harekâta bedel bir takım meş'um hiziblere ayrılmaları ve nefislerini nifak ve muhâsedeye kapdırmaları ordunun a'zam esbâb-ı za'fından add olunmağa sezâdir. Fethi ve Kemal Beylerin darbe-i hükümetin icrâsındaki maksad husul bulmak için ordu-yı hümayunun Edirne'yi harben tahlis etmek mecburiyetinde bulunduğunu ve bunun için Çatalca'dan, Marmara sahilinden ve Gelibolu cihetinden umumi ve müşterek bir ta'aruz icrâsı ve Gelibolu limanındaki kuvvetlerin yâni anlaşıldığına göre Hurşid Paşa kolordusunun Çatalca cihetine alınması icâb ettiğini beyân ediyorlar. Bu mütâla'a nazari olarak, daha doğrusu tarafeyn kuvvetleri nazar-ı dikkate alınmadığı surette gerçi musib görülür. Fakat saha-i fi'liyatda bu hareketin adem-i imkânını Fethi Bey, kendi takririnde epeyi bir sarahat ile iymâ ve işâret ettiği hâlde böyle bir teklif dermiyan etmesinin 10 Kânunsâni vak'asının mürettiblerine ta'riz ve tahrik maksadına mübteni olduğu pek âşikârdır.

Fakat bu sözler hizb-i diğeri müdâfa'a-i nefis için fi'liyata sevk ve tahrik edebilir. Şimdiye kadar mükerreren ve müdellen arz ve izah ettiğim vechile sulh olsun, harb devam etsin elimizde istinad edebileceğimiz kuvve-i yegâne bu ordudur. Bundan böyle Müdâfa'a-i Milliye Cem'iyâtının himemâati ile isticlâb ve istihsâli ümid edilebilen kâffe-i kuvânın teşekkülüne de ancak bu ordu bir esâs ve temel teşkil edecektir. Evham ve hayâlâta, bir takım fırka münâfesâtına ve ihtirâsat ve agrâz-ı şahsiyeye kapılarak elde kalan bu orduyu da tehlikeye düşürmek vatanı mevt-i muhakkaka sürümek demektir. Fethi ve kemal Beylerin isti'fâsının vüs'ati bilinemez ise de, bunların ve Fahri Paşa'nın oradan kaldırılması ile de şimdiye kadar müttehas tertibatı bozmak, böyle bir zamanda or(du) ahvâline vâkıf olmayanlara kumandayı tevdi' etmek gibi ciddi mahzurlara meydan verilmiş olur. Diğer cihetden, bunların başı-boş bırakılmaları ile de istedikleri gibi tehyic-i ezhân etmeleri teshil edilmiş olur. Cidden dünyada hiçbir ordu mes'uliyet-i resmîyeyi deruhde etmeyen şubban ile idâre edilmemiştir ve içerisinde bu kadar anarşi ve nifak ve fitne hüküm süren bir ordunun muhârebe meydanında düşmanlarına galebe ettiği tarihte görülmemiştir. Eğer vatanın mukadderâtı ile bu derece lâübâliyâne oynayan bu zevât-ı

gayr-i mes'ulenin kanunen itâ'at-ı askeriyeye alınmaları hükümetçe kat'iyen mümkün değilse, hiç olmazsa bunlar üzerinde hâiz-i nüfuz ve te'sir olan dostlarını tavsit ederek, nefisleri için biraz fedakârlığa ve şu zavallı vatan için biraz insaf ve merhamete, hülâsa kavânin ve nizâmata riâyet ve itâate da'vet olunmaları münâsib olur i'tikadî ile keyfiyeti makam-ı sâmiy-i âsaf-ı efhamilerine ruk'a-i müsâra'at ediyorum. Ol-bâbda emr ü fermân hazret-i veliyü'l-emrindir.

Fi.16 Rebi'ül-evvel. Sene 1331
Fi. 9 Şubat sene 1328
(23 Şubat 1913)

Orduy-ı Hümâyun
Başkumandan Vekili
Ahmed İzzet"³⁵

Mustafa Kemal Bey ve Fethi Bey'in bu konudaki dirençlerini kırmak ve onların muhalefetlerine son vermek üzere habersiz biçimde Talât Bey (Paşa) Gelibolu'ya geldi. Bu sırada Mustafa Kemal Bey ve Ali Fethi Bey Eksamil'de bulunuyordu. Talât Bey, Mustafa Kemal Bey'e gelişmelerin tamamından haberi olduğunu belirttikten sonra gönderilen raporu okuduğunu ve raporun çok ağır olduğunu dile getirdi. Daha sonra da Mustafa Kemal Bey'in açık görüşlülüğünün partide sıkıntı yarattığını, ancak bunun son gelişmelerden meydana gelen üzüntünün bir sonucu olduğunu dile getirdi ve bu kırgınlığın sona ermesini istedi. Talât Bey, kendilerine yine birlikte çalışmayı teklif etti. Mustafa Kemal bir ara, "Siz partinin başından çekilecek misiniz?" diye sordu. Talât Bey, "Niçin? Beni öldürmek mi istiyordunuz?" dedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal, "Hayır, biz size lâyük olduğunuz yeri vereceğiz." diye cevap verdi.³⁶ Talât Bey, Ali Fethi Bey'e İttihat ve Terakki Partisi'nin genel sekreterliğini teklif etti³⁷ ve İstanbul'a döndü. Mustafa Kemal Bey ile Dr. Tevfik Rüştü Bey önce bu teklifi yadırgamışlarsa da daha sonra Ali Fethi Bey'in bu yeni makama geçmesini beğendiler. Zira İttihat ve Terakki Partisi'nin 1913 Kongresi'nde düşüncelerini yeniden açıklayabilecekler ve uygulayabilmek için de bir fırsat yaratılmış olacaktı. Rauf (Orbay) Bey, bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"İttihatçılar Ali Fethi Bey'i ve Mustafa Kemal'i artık yadırgıyorlardı. Enver Bey'in Harbiye Nazırlığı'nı orduda içine sindire-

Paşa'ya durumu izah etmeye çalışırken bu sırada Yakup Cemil cebinden tabancasını çıkararak Enver Bey'in sözünü bitirmesine olanak bırakmadan Nazım Paşa'yı şakağından vurdu. Enver Bey, "Eyvah ne yaptınız?" deyince, Yakup Cemil, "Bu adama laf anlatılmaz ki!" diyerek silahındaki ikinci kurşunu da Nazım Paşa'nın vücuduna sıktı. Daha sonra Sadrazam Kâmil Paşa'nın makamına giden Enver Bey, "Millet sizi istemiyor, istifanemenizi yazınız!" dedi. Kâmil Paşa, "Peki yazayım, buyurun, oturun." dedi ve istifasını kaleme aldı. Tarihe "Bâb-ı Ali Baskını" olarak geçen olay böyle gerçekleşti. Bâb-ı Ali baskınının ayrıntıları için Bkz. Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, s. 255-356.

²⁸ Bkz. Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılap Hareketleri*, İstanbul, 1959, s. 586-594; ayrıca Bkz. Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, s. 291.

meyecekler arasında Ali Fethi Bey'in bulunacağı şüphesizdi. Onu askerlikten alarak İttihat ve Terakki Partisi'nin Umum Sekreteri yapmaya karar verdiler. Fethi Bey'in evine yerleşen Mustafa Kemal belki bu yoldan bir şeyler yapılabileceği umuduna kapılarak kabul etmesinde ısrar etti.”³⁸

Mustafa Kemal Bey, Ali Fethi Bey'in bu görevi kabul etmesi ile şu düşüncelerin gerçekleştirilebileceğini umuyordu:

“1. Ordu kesin olarak ve gerçekten siyasadan ayrılmalıdır.

1. Devlet siyasasını partini merkez-i umumisi değil, meclis grubu yapmalıdır ve denetlemelidir. Ona göre gerekli kimseler mebus seçtirilmelidirler.

2. Merkez-i Umumi İstanbul ve taşralardaki teşkilât işleriyle uğraşmalıdır.”³⁹

Bu arada Mürettep Kolordu Komutanlığı'nın ismi “Bolayır Kolordusu” oldu. Mustafa Kemal de kolordunun kurmay başkanlığına getirildi. Bolayır Kolordusu'nun ayrıca komutanı olmadığı için komutanlık görevini de bizzat Mustafa Kemal Bey yürüttü. Mustafa Kemal Bey, Akdeniz Boğazı Kuvayı Mürettebesi Erkânı Harbiye Reisi Binbaşı Fethi (Okyar) Bey'le birlikte Başkomutanlığa ve Harbiye Nezareti'ne başvurarak Edirne'nin kurtarılması için yapılması gereken işleri bildirdiler. Bu başvuru Mustafa Kemal Bey tarafından kaleme alındı, ancak uygulanmadı. İkinci Balkan Savaşı, Balkan devletlerinin birbirleri ile toprak konusunda anlaşmazlığa düşmesinden çıktı. Bulgaristan'ın yenilmesi ve çaresiz durumundan yararlanan Osmanlı Devleti Edirne'yi geri almaya karar verdi. Çatalca ve Bolayır'da bulunan kolordular hızla harekete geçti. İstanbul'dan gelen kuvvetlerin başında Enver Bey bulunuyordu. Bolayır Kolordusu'nun kurmay başkanı da Mustafa Kemal'di. 21 Temmuz 1913 tarihinde Osmanlı kuvvetleri Edirne şehrine girdi. Şehre ilk giren kıtalar Bolayır Kolordusu'nun, yani Mustafa Kemal'in emrindeki birliklerdi. Fakat Edirne'nin kurtarılışı şerefini İttihat ve Terakki Cemiyeti, Enver Bey'e mal etmekte gecikmedi. Mustafa Kemal Bey, bu işin öncüsü olduğu halde, yine İttihatçılar tarafından geri planda bırakıldı. Halbuki Edirne'nin kurtarılması için “Çatalca'dan, Marmara sahilinden ve Gelibolu yönünden ge-

²⁹ Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, s. 54.

³⁰ Belge metni için bkz. Mithat Sertoğlu, “Balkan Savaşı Sonlarında Edirne'nin Kurtarılması Hususunda Hemen Teşebbüse Geçilmesi İçin Atatürk'ün Harbiye Nezaretini Uyarısına Dair Bilinmeyen Bir Belge,” *Bellekten*, C. XXXII, Sayı: 128 (Ekim 1968), s. 466-468.

³¹ Bkz. Mahmut Şevket Paşa, *Sadrızam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, Arma Yayınları, İstanbul 1988, s. 22.

³² Bkz. Mahmut Şevket Paşa, *Sadrızam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, s. 24-25.

³³ Bkz. Mahmut Şevket Paşa, *Sadrızam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, s. 26.

³⁴ Bkz. Mahmut Şevket Paşa, *Sadrızam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, s. 26-27.

³⁵ Münir Aktepe, “Atatürk'ün Sofya Ataşeliği'ne Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Olan Münasebetleri ve Bu Hususla Alâkalı Bir Bel-

nel ve ortak bir taarruz yapılması” gerektiğini ilk düşünen ve planlayan Mustafa Kemal Bey’di. Enver Bey, İttihatçıların propagandası ile Mustafa Kemal Bey’in önüne geçti ve Edirne’ye girme şerefi de ona verildi.⁴⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1913 yılı kongresi yaklaşmıştı.⁴¹ Ali Fethi Bey, İttihat ve Terakki’nin genel sekreter olunca, ilk iş olarak İttihatçı fedailerin maaşlarını kesti. Bütün fedai takımı ve onları tutanlar Ali Fethi Bey aleyhine birleştiler. Kongre yaklaştığında, Ali Fethi Bey ve Mustafa Kemal Bey bir nutuk hazırladılar. Mustafa Kemal Bey ve Dr. Tevfik Rüştü Bey yapılabilecek bazı olumsuz dedikoduları önlemek için birlikte İzmir’e gittiler. Kongrede nutkun parti genel sekreteri tarafından söylenmesi doğaldı. Ali Fethi Bey’in neler söyleyeceğinden şüphelenenler bir oyun tertip ettiler. Bu çerçevede Şükrü Bey tarafından da söylenmek üzere bir nutuk hazırlandı. Kongre başlayınca, daha Ali Fethi Bey yerinden kalkmadan Şükrü Bey kürsüye çıkarak Merkezi Umumi’nin resmi nutkunu söyledi.⁴² Bu olaydan sonra Talât Bey ve onun gibi düşünenler Fethi Bey’i İttihat ve Terakki’nin genel sekreterliğinde tutamazlardı.

Bulgaristan’la 29 Eylül 1913’te barış anlaşması yapılıncaya, İttihat ve Terakki ileri gelenlerince, Osmanlı Devleti için en önemli makamın Sofya Elçiliği olduğu söylenmeye başlandı. Bir gün Ali Fethi Bey ve Mustafa Kemal Bey otururken, Talât Bey odadan Ali Fethi Bey’i konuşmak üzere çıkardı. Fethi Bey geri döndüğünde Sofya Elçiliği’ni teklif ettiklerini söyledi ve bu teklifi kabul ettiğini belirtti. Ali Fethi Bey’le Mustafa Kemal Bey, Cemal Bey’e (Paşa) gittiler. Cemal Bey, “Çok önemli, hatıta sen de git. Ataşemiliter olursun. Hem hizmet edersin, hem de faydasız didişmelerden yıpranmazsın.” dedi. Kendini ortaya atmayı, türlü hırslar arasında bunalıp kalmamayı iyi bilen Mustafa Kemal, geriye çekilmeyi bildi ve bu görevi 27 Ekim 1913 tarihinde kabul etti. Böylece Mustafa Kemal Bey’in Balkan Savaşları sırasında Çanakkale çevresinde on bir ay iki gün devam eden görevi sona erdi.

Mustafa Kemal Bey, Balkan Savaşları sırasında Çanakkale çevresinde sadece askerlik konularıyla ilgilenmemiş, bölgede karşılaşılan her türlü soruna çareler aramaya ve bunları çöz-

ge,” *Bellekten*, C. XXXVIII, Sayı: 150 (Nisan 1974), s.284-285.

³⁶ Bkz. Atay, *Çankaya*, s. 69.

³⁷ Bkz. Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, s. 56.

³⁸ Bkz. Atay, *Çankaya*, s. 70.

³⁹ Bkz. Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, s. 56.

⁴⁰ Bkz. Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, s. 58.

⁴¹ İttihat ve Terakki’nin 1913 yılı kongresi öncesindeki genel hava için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, C. III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 234-235.

⁴² İttihat ve Terakki’nin kongreleri ve yönetici kadroları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, s. 227-246; ayrıca bkz. Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, s. 57.

⁴³ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 48-49.

meye çalışmıştı. Bu konulardan biri Balkan Savaşları'nın başarılarında karşılaşılan göç meselesidir. 1912'de Balkan Savaşları başladığında başta Bulgaristan olmak üzere büyük bir göç dalgası ortaya çıktı. Bulgar ilerleyişi ve yerli gayrimüslim çetelerin yaptıkları zulüm karşısında Müslüman halk göç etmek zorunda kaldı. Bulgar kuvvetlerinin Çatalca'ya doğru ilerlemeye başlaması sonucu Dimetoka, Havza, Lüleburgaz ve Pavlu ahalisi Keşan'a göç etmeye başladı. Ancak bu büyük göç dalgası karşısında paniğe kapılan Keşan halkı da gelen göçmenler ile birlikte Gelibolu'ya doğru harekete geçti.⁴³

Bulgar ilerleyişi karşısında, birçok Rum ailesi de Türklerle birlikte Gelibolu'ya geldi. 1912-1913 kış mevsimi oldukça şiddetli geçiyordu. Gelen muhacirler Gelibolu'da bulunan boş evlere ve binalara yerleştirildi. Bu sırada Gelibolu Yarımadası hem savaş bölgesi idi hem de 10-11 Ağustos 1912 tarihinde Edirne ve İstanbul'u da etkileyen büyük bir depremden etkilenmişti. Bu depremde Gelibolu Yarımadası'nda pek çok ev ve bina yıkılmıştı. Evleri yıkılan halkın önemli bir kısmı da Gelibolu Yarımadası'nı terk etmişti. O nedenle muhacirleri iskân etme olanakları sınırlıydı. Mustafa Kemal Bey, Gelibolu Müftüsü ve Mevlevihâne Şeyhi'yle de görüşerek gelen göçmenlerin geçici de olsa camilerde ve Gelibolu Mevlevihânesi'nde kalmalarını temin etti. Ayrıca depremden zarar gören evlerden tamir edilebilecek durumda olanlarını da tamir ettirerek muhacirlere tahsis etti. Gelen muhacirlerin bir kısmı daha sonra Bandırma, Çanakkale ve İstanbul'a gönderildi.⁴⁴ Bu kapsamda çoğu Rumlardan oluşan 75 aile, Osmanlı Devleti'ne ait Trigalya vapuru ile İstanbul'a nakledildi.⁴⁵

Balkan Savaşları'nın neden olduğu göç dalgası sonucunda, çoğunluğu Bulgaristan göçmenlerinin oluşturduğu, 65 hanelik 503 kişi, Gelibolu'da iskân edildi. Bulgaristan'dan gelen bu göçmenler Bolayır, Bayramiç ve Adilhan'da ikâmet ettirdi. Buna göre, 137 kişinin içinde bulunduğu 16 hane Bolayır'da, 44 hanelik 242 kişi Bayramiç'te ve 4 haneden oluşan 19 kişi Adilhan'da iskân edildi. Sırbistan'dan gelen 5 kişilik bir göçmen ailesi de Bayramiç'e yerleştirildi.⁴⁶

⁴⁴ Doyranlı bir fırıncı muhacir Çanakkale'ye gelir. Önüne çıkan ilk fırına girerek hemen hamur yoğurmaya başlar ve içerideki fırıncıyı da kapı dışarı eder. Atılan fırıncının sorusuna da "Bilmem nereye istersen git şikâyet et. Çünkü oradayken biri gelip fırının içine girdi, kolundan tutup attı. Derhal hamuru yoğurmaya başladı. Ben de buraya geldim, aynı yapıyorum." demiş. Bkz. *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, 1330, s. 478.

⁴⁵ Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, s. 60-65.

⁴⁶ Atabay, *1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Türk Göçleri*, s. 97.

Balkan Savaşları muhacirlerinin ihtiyaçlarını tespit etmek, yapılacak yardımları düzenli bir şekilde sağlayabilmek ve onları iskân etmek için Dahiliye Nezareti'ne bağlı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi kuruldu.⁴⁷ Bu amaçla Merkezi Umumi azası Dr. Adnan (Adivar) Bey, Gelibolu'ya gönderildi. Dr. Adnan Bey, 200 çuval peksimet, 20 çuval patates gibi pek çok erzakla beraber 1000 adet battaniye, 3000 çift çorap ve yardım mak-sadıyla 200 Osmanlı lirasının da Gelibolu'da bulunan muhacir-lere dağıtılmasını sağladı. Ayrıca Hilâli Ahmer Cemiyeti'nce Ge-libolu, Selânik ve Dedeağaç'ta toplanan ve Anadolu'ya geçen muhacirlere çeşitli yardımlar yapıldı.⁴⁸

Sonuç

İlk kez Çanakkale bölgesinde Balkan Savaşları nedeni-yle bulunan Mustafa Kemal'in o sırada yaptığı işler ve yaşadığı olaylar, gelecekte parlayacak olan dehasının bütün belirtileri-ni bu dönemde açıkça gösterdi. Mustafa Kemal, askerlik ve siyaset bakımından doğru ve başarılı yolların neler olduğunu isabetle gördü ve üzerine çektiği düşmanlıklara aldırmandan çalışmalarını sürdürdü.

Kendisine ileride "Anafartalar Kahramanı" unvanı kazandı-racak olan ve olası bir saldırı karşısında Gelibolu Yarımadası'nın savunulması planlarını hazırladı.

Balkan Savaşları'nın başlaması ile büyük devletler İstan-bul'da bulunan gayrimüslimlere ait yerlere olası saldırıları ge-rekçe göstererek koruma altına almak bahanesiyle asker çı-kardılar ve fiilen İstanbul'u işgal ettiler. Haliç'te de büyük dev-letlerin gemileri vardı. Mustafa Kemal bu davranışları hiç içi-ne sindiremedi ve bu sırada gerekirse başkentin Anadolu'ya taşınması fikrini dile getirdi.

Balkan Savaşları gerekçe gösterilerek Osmanlı yöneticile-rince ordunun ıslahı projesinin daha da ileri götürülerek ordu-da yabancı komutanlara üst düzey görevler verilmesini eleş-tirdi.

⁴⁷ Atabay, 1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Türk Göçleri, s. 97.

⁴⁸ Halaçoğlu, Balkan Harbi Si-rasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913), s. 84.

Mustafa Kemal, bölgedeki sosyal ve toplumsal sorunlarla da ilgilendi. Muhacirlerin iskânları için gerekli çalışmaları yürüttü. Bu konuda Çanakkale ve Gelibolu'daki yerel yöneticilerle iyi ilişkiler kurdu.

Mustafa Kemal, savaş ortamı olmasına rağmen, her konudaki çalışmalarını bir ekip çalışması biçiminde yürütmeye gayret etti. Bu sırada birlikte çalıştığı pek çok kişi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve daha sonra devlette önemli görevler üstlendi. Ali Fethi Bey, Cumhuriyet döneminde ilk TBMM Başkanı oldu. Dr. Tevfik Rüştü Aras tam on dört yıl Dışişleri Bakanlığı yaptı. Onun bu görev süresine henüz hiçbir Dışişleri Bakanı ulaşamadı. Muhacirlerin iskân edilmesi için daha sonra Edirne ve Gelibolu'ya gelen Osmanlı Aşair ve Muhacirin (Aşiretler ve Göçmenler) Genel Müdürü Şükrü Kaya ise Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün değişmez İçişleri Bakanı oldu.

Mustafa Kemal, Çanakkale'de bulunduğu sırada bölgedeki tarihi yerlere de yakın alaka gösterdi. Bu sırada bölgede yaptığı gezilerde Çanakkale çevresinde kurulan önemli uygarlıkları ve yerleşim birimlerini inceledi. Örneğin, Büyük İskender'in Boğazı geçişi onun en çok ilgi gösterdiği konu oldu. Truva bölgesini inceledi. Cumhuriyet döneminde bu bölgede Türk arkeologların kazı yapmaları için devlet imkânlarının tahsis edilmesi bunun en önemli göstergesidir.

Bugüne kadar pek fazla üzerinde durulmamış olmasına rağmen Mustafa Kemal'in Balkan Savaşları sırasında Çanakkale bölgesinde bulunduğu sırada dile getirdiği görüşlerini ve nasihatlerini İttihat ve Terakki ileri gelenleri dikkate alsalardı, yine İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri ve yöneticileri Mustafa Kemal'in değerini ve düşüncelerini anlayabilselerdi ve kıskançlıklarını bir tarafa bırakabilselerdi, hem Osmanlı Devleti'nin hem de kendilerinin gelecekleri çok farklı olabilirdi.

Teşekkür ediyorum.

Av. Talay ŞENOL: Sayın Atabay'a bu güzel ve aydınlatıcı konuşması için teşekkür ediyorum.

Önceki Sayın konuşmacılar vurguladılar, ama ben de bir kez daha vurgulamak istiyorum: Gelibolu, Türk askerinin vatanını ele geçirmeye gelmiş yüz binlerce düşman askerine karşı direnişinin adıdır. Diğer yandan, savaşlar haklı olarak en alçakça kelimelerle nitelendirilirler. Düşmanlıkların en yoğun yaşandığı, insanlık dışı davranışların doruğa çıktığı olaylardır savaşlar. İnsanlık onuru ayaklar altına alınır savaşlarda. Oysa gündüz birbirlerine kurşun sıkan askerlerin, gece kıt aşını paylaştığı Gelibolu Savaşı dünyanın klasik trajedilerinden biri olarak tanımlanır ve bu cephede yaşananlar belki de tarihin en onurlu savaşını temsil ederler. Bir savaş düşününüz ki, bu savaşın sonunda düşman taraflar birbirleri hakkında şu sözleri söyleyebilmişlerdir:

“Biz Çanakkale Yarımadasından kahraman Türk milletine ve onun eşsiz vatan sevgisine duyduğumuz büyük takdir ve hayranlıkla ayrıldık. Bütün Avusturyalılar Mehmetçikleri kendi evlatlarımız gibi severiz. Bunun mertliği vatan ve insan sevgisini siperlerdeki dayanılmaz heybeti bütün Anzakları hayran bırakan yurt sevgisi insanlığın örnek alacağı büyük hasletlerdir.”

Lord Casey, Avusturya Genel Valisi

“Uzak memleketlerin toprakları üzerinde kanlarını döken kahramanlar, burada dost bir vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükun içinde uyuyunuz. Sizler Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar, gözyaşlarını dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır, huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Bu toprakta canlarını verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır.”

Atatürk

Oturumumuza son vermeden önce izninizle Sayın Bülent Ecevit'in her santimetrekaresi bir kahramanın kaniyle sulanmış Gelibolu'yu anlatan bir şiirini okumak istiyorum:

*“Kiminin burada yattığı sanılır
Kiminin adı bilinse de mezarı bilinmez
Kiminin de mezar taşında 16, 17, 18 yaşında
Her birinin erken biten yaşam öyküsü
Eski yazıtlar gibi taşlara, böyle taşlara böyle kazıldı”*

Kapsamlı ve nitelikli konuşmalarıyla bizleri aydınlatan her iki değerli konuşmacıya şahsım ve izninizle sizler adına teşekkürlerimi ileterek, bizleri dikkat ve sabırla izleyen siz değerli katılımcılara da en içten dileklerimi ve saygılarımı sunarak oturumu kapatıyorum.

Sunucu: Biz de size şükranlarımızı arz ediyoruz. Sayın konuklarımız, sizi bırakmadan önce bir şey arz etmek istiyorum. Programımıza katkıları bulunanlar için bugün saat 17.00’de bir ödül seremonisi olacak. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve onun Sayın Rektörü programımıza etkin bir katkı sunmuşlardır, bizleri onurlandırmışlardır. Sayın Rektörümüz bir televizyon programı nedeniyle İstanbul’a gideceğinden akşamki seremonimizde bizimle birlikte olamayacaklar. Bu sebeple şu anda plaket seremonisini gerçekleştirmek istiyorum. Sayın Rektörü ve Sayın Çanakkale Barosu Başkanı’nı alkışlarınızla huzurlarınıza arz ediyorum.

Av. Tülay ÖMERCİOĞLU: Tebliğlerin sunumundan sonra, akşamüstü hep beraber katkıda bulunan kurumlara, şahıslara, hocalarımıza şükranlarımızı sunacağız. Ancak bugüne kadar Çanakkale Barosu’na her konuda, her zaman için ne destek istesek veren, hiçbir şekilde yardımını esirgemeyen, her zaman kapısını bizlere açan, –sadece bizlere değil, tüm Çanakkale’ye açan– ama bu toplantıyla birlikte Çanakkale’yle yetinmeyip, bunu Ankara boyutuna, Türkiye boyutuna da getiren Rektörümüze huzurunuzda şükranlarımızı sunuyoruz. Ben çiçeğimi sunacağım, ama Türkiye Barolar Birliği Başkan Vekili’nden de plaketi sunmasını rica edeceğim. Kendisini buraya davet ediyorum.

Sunucu: Sayın konuklarımız, ikinci oturumumuz, saat 14.30'da Sayın Prof. Dr. A. Mete Tuncoku'nun başkanlığında başlayacaktır. Katılımınızdan dolayı şükranlarımızı arz ediyoruz.

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

**ÇANAKKALE 1915,
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
VE MODERN TÜRKİYE**

**8 Ocak 2010
İkinci Oturum**

Oturum Başkanı: Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Burhan SAYILIR
"Çanakkale Savaşları Sırasında Mustafa Kemal"

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ESENKAYA
"Çanakkale Savaşları Sırasında Basında Mustafa Kemal"

A. METE
TUNCOKU'NUN
KONUŞMASI

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU: Efendim, gerçi bir-iki dakika daha var, ama izninizle başlamak istiyorum. Sabahki oturumda Çanakkale Savaşları'nın genel değerlendirmesini yaptık. Özellikle ben konuşmamda Çanakkale Savaşları'nın belgelere dayanılarak, belgeler kullanılarak anlatılması, bilinmeyen yönlerinin ortaya çıkarılmasının önemli olduğunu vurgulamaya çalışmıştım. Hep savunduğum, ileri sürdüğüm bir şey Çanakkale 1915, bir buzdağı gibi, biz yakın zamanlara kadar sadece üst kısmını, suyun üstündeki kısmını incelemiştir, konuşmuşuz, ama biraz derinlere indiğinizde olay farklılaşıyor. O fırsatı yakalayan birisiyim. İnanılmayacak derecede daha ortaya çıkması gereken, aydınlığa kavuşması gereken yönleri olduğunu görüyoruz. O nedenle de biz bugün sabahleyin Mithat Bey'in bildirisinde de izlediğiniz gibi, Çanakkale Savaşları'nı belgelerle açıklayacak bildirimleri derlemeye çalıştık. Arkadaşlarımız özellikle o konuda çok titiz davrandılar ve bugün sizlerle bunları paylaşacaklar.

İlk konuşmacı arkadaşımızı izninizle ben sizlere takdim edeyim: Yrd. Doç. Dr. Burhan Sayılır, 1972 Ordu doğumludur. 1994'te Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü'nden mezun oldu, 1997 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atandı. 1998 yılında aynı üniversitede yüksek lisans, 2005 yılında Ankara Üniversitesi'nde "Çanakkale Savaşları Öncesi ve Sırasında Yürütülen Psikolojik Harekat Faaliyetleri ve Askerlerin İçinde Buldukları Koşullar" başlıklı teziyle doktora öğrenimini tamamladı. Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Çanakkale Savaşları, yeni Türk Cumhuriyetleri, I. Dünya Savaşı, şark meselesi alanlarında uzman olan Sayılır, Çanakkale Onse-

A. METE
TUNCOKU'NUN
KONUŞMASI

kiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapmaktadır. Osmanlıca ve İngilizce bilmektedir. Burhan Sayılır'ın bugün bize sunacağı bildirinin konusu, “Çanakkale Savaşları Sırasında Mustafa Kemal”. Belirli bir mantıksal bütünlük izlemeye çalıştık. Çanakkale Savaşları öncesi Balkan Savaşı dönemini arkadaşımız Mithat Bey inceledi, savaş, savaş içinde Mustafa Kemal, savaş sırasında basına yansımaları ve sempozyumumuz bittiğinde bir bütünlük içinde sanıyorum Çanakkale ve Mustafa Kemal konusunda temel bilgileri sizlerle paylaşmış olacağız. Sayın Sayılır, buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Burhan SAYILIR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü): Teşekkür ederim Hocam.

BURHAN SAYILIR'IN
TEBLİĞİ

Çanakkale ve Atatürk konusunda ben çok fazla savaş stratejisi, muharebelere, alay isimlerine girmeden genel olarak bir değerlendirme yapacağım. Öncelikle de savaşın başında Mustafa Kemal'in Bulgaristan'dan başlayan, Sofya'dan başlayan ataması ve Çanakkale'ye gelişi sürecinde yaşananları kısaca belirttikten sonra Çanakkale'deki faaliyetlerine gireceğim.

I. Dünya Savaşı başladığı zaman Mustafa Kemal Bulgaristan'da Sofya ataşe militardı. Tabii o sırada biz 2 Ağustosta seferberlik ilan ettikten sonra Aralık ayında da ilk cephemiz olan Sarıkamış harekâtı yürütülüyordu. Mustafa Kemal ısrarla Enver Paşa'dan ataşe militer bir görevden, daha doğrusu idari bir görevden daha çok askeri bir göreve, –fiili olarak askeri bir göreve– atanmasıyla ilgili birçok dilekçe yazıyor. Ancak Enver Paşa Atatürk'ün –o günkü tarihle söylersek– Mustafa Kemal'in Sofya'da kalmasını daha çok istiyor. Bu değişik yorumlara neden oluyor. İki tür yorum var; bunlardan biri Enver Paşa'nın savaşın çok kısa sürede biteceği düşüncesiyle Mustafa Kemal'e savaşın payesinden bir pay vermemek düşüncesi dillendirilen. İkincisiyse farklı bir şey, sanki biraz daha olabirliği yüksek, Mustafa Kemal'in Bulgaristan'da üst düzey yöneticilerle arası çok iyi, yani devamlı birlikteler, bütün devlet dairelerinde görev yapan üst düzey idarecilerle bir araya geliyor. Enver Paşa'nın bir düşüncesi de Mustafa Kemal'i burada tutarak, buradaki idarecilere etki etmesini sağlamak, Bulgaris-

tan dış politikasının Osmanlı dış politikasına paralel bir şekilde yürütülmesini sağlamak. Çünkü Bulgaristan bizim için çok önemliydi o aşamada. Almanya'dan gelen bütün mühimmat, asker, tıbbi yardım, doktor, hemşire, subayların hepsinin geliş yeri Bulgaristan'dı. Bulgaristan'ın itilâf devletleri tarafında savaşa girmesi Almanya'yla Türkiye'nin bütün ulaşım yollarının kapanması demekti.

Burada tartışılan, bu göreve atanmama ya da Bulgaristan'da tutulma açısından tartışılan iki alternatif var. Artık bu alternatiflerin hangisi ağır basar, bu daha çok bilgi, belge bulduktan sonra ortaya çıkar. Ama ikincisi, şu andaki duruma göre, tarafsızca bakarsak daha sanki ağır basıyor gibi. Çünkü şöyle bir şey var: Kasım ayında Birinci Tümen Komutanlığı'na atanıyor Mustafa Kemal. Aralık ayında padişah da onaylıyor. Aralık ayında bu atama iptal edilip tekrar Sofya'da görevine devam etmesi kararlaştırılıyor. Burada bunu da gözden kaçırmamak lazım. Çünkü Mustafa Kemal'in askeri kişiliği yanında, bu insani ilişkileri ve diplomatik ilişkileri açısından da önemli bir vasfı var. Bunu da Enver Paşa kullanmak istiyor olabilir. Ancak yine de Mustafa Kemal idari görevde bulunmamak, devamlı olarak cephede görevlendirilmek için, sayısız dilekçe yazıyor. Bu dilekçelerin çoğu da cevapsız kalıyor. Çoğuna cevap verilmiyor. Bunun üzerine bir gün İstanbul'a gitmeye karar veriyor. Eşyalarını topluyor, İstanbul'a gidiyor. Tabii, bu eski Osmanlı'daki ordu yapısı farklı bir yapı, orada bugünkü gibi bir yapı yok. Birçok subay kendi isteğiyle ya da ordu isteğiyle açığa alınabilir. Bir-iki yıl açıkta kalabilir, bir-iki yıl sonra tekrar orduya katılabilir. Böyle bir yapı vardı o dönemde. Yazdığı dilekçelere cevap gelmeyen Mustafa Kemal, Enver Paşa'ya bir mektup yazıyor. Mektupta da ilginç bir şey var, şöyle diyor: “Vatanın müdafaaasına ait fiili vazifelerden daha önemli bir vazife olamaz. Arkadaşlarım muharebe cephesinde, ateş hatlarında bulunurken ben Sofya ataşeliği yapamam. Eğer birinci sınıf zabıt olmak liyakatinden mahrumsam kanaatiniz buysa lütfen bildirin.”

Bunun üzerine kısa süre sonra, İstanbul'a hareket etme kararı aldıktan sonra bir telgraf alıyor, tam yola çıkacağı sırada. Telgrafta İsmail Hakkı Bey'in imzasıyla 19. Tümen

Komutanlığı'na atıldığı bildiriliyor. Tabii, o arada Enver Paşa da Sarıkamış hareketini yapmış, Erzurum'dan İstanbul'a dönmek üzere. Mustafa Kemal'in bu kararın Enver tarafından mı verildiği, yoksa başka birisi tarafından mı verildiği konusunda da kuşkuları var. Zaten İstanbul'a gelir gelmez de bunu soruşturuyor. Ancak 19. Tümen yeni kurulan bir tümen, daha doğrusu kurulmamış. Tümenin adı var, ama kuruluş aşamasına geçilmemiş. Kuruluş görevini de aslında Mustafa Kemal yapacak. Oluşturulmasını, kurulmasını o yapacak. Ona bir alay verilmiş, 57. Alay. İki de depo alayı verilmiş. Daha sonra da depo alayı hiç buraya gelmeden, 19. Tümen'e katılmadan zaten geri alındı, tekrar İstanbul'a götürüldü.

İstanbul'a geldiğinde Enver Paşa'yla görüşüyor Mustafa Kemal. Görüşmesinde 19. Tümen'in yerini soruyor. Enver'de tabii o yorgunluk var, Sarıkamış'ın bayağı bir üzüntüsü var, "Genelkurmayla görüşün" diyor, Genelkurmay'a gidiyor Mustafa Kemal. Genelkurmay'a gittiği zaman kendisini "19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal." diye tanıtıyor. Herkes birbirine bakıyor; "19. Tümen nedir? Bu kim?" diye. Hatta kendi deyişiyle, "Sahtekâr gibi zannettim kendimi." diyor. "Herkes 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal diyor. Herkes suratıma bakıyor, kimse bir şey bilmiyor." diyor. Sonuçta 19. Tümen'in yeni kurulduğu, kuruluş aşamasında olduğu ve Mustafa Kemal'in de bu tümenin başına getirildiği anlaşılıyor. Tümen, Çanakkale'de eski adı Maydos, bugünkü adı Eceabat bölgesinde bulunacak ihtiyat tümenidir. Gerektiğinde sahil güvenliğini, sahil gözetlemesini yapacaktır.

Mustafa Kemal'in yine bir sözü vardır: "Bir şey oldu-bittiyse emrivakiyle yapıldıysa ya da artık yapabilecek bir şey yoksa en iyi şey verilen işi yapmaktır." O da bu şekilde Eceabat'a geliyor, Eceabat'ta 19. Tümen'in başına geçiyor ve Tümen'i kurmaya başlıyorlar. Daha sonra bahsettiğim gibi, 57, 71 ve 72. alaylar da sonradan geliyor. Burada bir oluşum gerçekleştiriyorlar. Belki Mithat Bey Balkan Savaşı'nı anlatırken bahsetmiştir. Balkan Savaşı sırasında burada, Maydos mürettep tümeninin kurmay başkanlığını yapıyor. Bu sırada da bütün bu bölgedeki güvenliği, -olası alternatif plan denilir eskiden askeri-

yede- bu olabilecek şeyleri önceden hesaplamışlar, bütün sahili görmüş bir kişidir. Tabii, araya bir şey daha koyayım, Çanakkale Savaşları'nda savaşıyan subayların yüzde 60-70'i Balkan Harbi'nde Çanakkale'de bulunmuş subaylardır. Bu araziyi bir şekilde görmüş, tanıyan bilen, özellikle boğazdan gelebilecek saldırıları durdurmak ve Çatalca'ya kadar geldiği zaman Bulgar güçleri -geri çekilmede tabii buralara kadar gelmişler-, buraları bir şekilde 23 yıl önce görmüş subaylardır. Mustafa Kemal Eceabat'a geldikten sonra kendisi tabii bölgeyi de biliyor az önceki görevinden dolayı, kendisine Maydos Grup Komutanlığı tevdi ediliyor. Bütün Suğla'dan, hatta Ece Limanı'ndan başlayıp Settülbahir dâhil, Kilitbahir, Eceabat'a kadar olan bölge tamamen kendi komutasına veriliyor. Yani "ihtiyat tümeni komutanı"yken birden bütün bu Yarımada'nın komutasını üstlenmiş oldu. Hatta 9. Tümen'den 25 ve 26. alaylar ya da 26-27. alaylar da emrine veriliyor.

Tam bu sıralarda, burada oluşum aşaması devam ederken, mart ayında 18 Mart Muharebesi yaşanıyor. Yine bu 18 Mart Muharebesi'nde müstahkem mevki komutanlığına bağlı olarak karaya herhangi bir çıkma söz konusu olduğunda müdahale edecek. Tabii, ikili bir sistem var, hem 3. Kolordu'ya bağlı, aynı zamanda da müstahkem mevki komutanlığına bağlı. İki komutanı var. Hem Esat Paşa hem de Albay Cevat Bey. Gerçi rütbeler aynıdır. 18 Marttan sonra 40 günlük bir süre var, 25 Nisan'a kadar, bu süre içinde bütün hazırlıklar yapılıyor. Tabii, ihtiyat tümeni olduğu için birincil derecede hazırlıkların için çok fazla dahil olmasa da yine görüşlerini bildiriyor Mustafa Kemal gerekli kişilere. Ardından mart ve nisan hazırlıkları devam ettikten sonra, 25 Nisanda, tam da Balkan Savaşı sırasında, 1912'de, burada görev yaptığı sırada yazdığı raporda belirttiği gibi, Kabatepe civarından ve Settülbahir bölgesinden, buraya iki taraftan çıkarma yapılabilir demişti. Aynı şekilde iki bölgeden buraya 1915 yılının 25 Nisanında çıkarma yapıldı.

Bizim 25 Nisandaki durumumuz şu: Birlikler geride Keşan'la Gelibolu arasında. İhtiyat birliği önce Eceabat'ta, daha sonra karargâhı Bigalı'ya götürdü. Bigalı'da sahilde bütün hat boyunca sadece gözetleme yapan, takım düzeyinde,

20-30 kişilik askeri birlik var. Bütün sahil bu, bunun tabii birçok nedeni var. Çok da ayrıntıya boğmak istemiyorum, karaya çıksın karada karşılayalım düşüncesi –yani Almanların düşüncesiyle bizim bazı subayların düşüncesi çatıştıyordu orada– ve ihtiyat birliklerini Yarımada'nın tam orta yerine koyup eşit derecede her tarafa yetiştirilirdi hep göz önünde tutulmuştur.

25 Nisan sabahı 04.00 gibi çıkarma olduğu zaman, top atışları ya da gürültülerden haberdar olunuyor çıkarma olduğundan, Mustafa Kemal Bigalı'dan önce Kocaçimentepe'ye çıkıyor, oradan gemileri görüyor, ama askerleri göremiyor, nereye çıkarma yapıldığını göremiyor. Oradan Conkbayırı üzerinden Conkbayırı'na geliyor. Conkbayırı'ndan geliyor, Arıburnu'nda çok yoğun bir çıkarma söz konusu. Biraz daha aşağı indiği zaman düz tepe vardır, düz tepeye doğru indiği zaman biraz aşağısında 261 rakımlı tepe falan var, oraya doğru indiğinde de bir takım askerin, 15-20 askerin düz tepe tarafına doğru çekildiğini görüyor.

Birçok eserde, kaçıyorlardı diye ifade ediliyor. Ama Mustafa Kemal'in eserlerinde de kaçıyor deniliyor. Bu takımın komutanı olan asteğmenin anılarında da farklı bir şey deniliyor. Geri çekilme emri verilmiş, Conkbayırı'na doğru geri çekilip, Conkbayırı'nda 27. Alay'ın diğer birliklerinden cephan ve takviye alıp tekrar düşmanın üzerine hücum edeceğimiz taktiklerini kendi kafalarında geliştirmişler. O arada da düz tepede Mustafa Kemal'le karşılaşıyorlar. Bildiğimiz o anekdot. “Nereye gidiyorsunuz?” diyor. Onlar, “Düşman.” diyorlar. “Düşmandan kaçılmaz.” diyor ve o anda askerleri, “Cephanemiz yok. Süngüleriniz var.” diyor ve yere yatırıyor. Karşı taraftan gelen Avustralya ve Yeni Zelandalı birlikler de Türklerin ana hattının burası olduğunu zannediyorlar. Bu gözetleme birliği geri çekildi ve kendi ana hatlarına girdiler yere yattıkları zaman, bu sefer onlar da siper alıyorlar, yere yatırıyorlar. Burada bitiyor ilk gün. Daha sonra 26-27 Nisan, 28 Nisanda çarpışmalar var. Daha doğrusu Hazirana kadar Arıburnu'nda çok yoğun çarpışmalar vardır. Bu bölgeye kadar bu sınır hiç değişmiyor, yani iki metre biz gidiyoruz, iki metre Avustralyalılar geliyor. Ama o ilk gün Mustafa Kemal'in ve Avustralyalıların, Yeni Zelandalıların yap-

tiğı sınır savaşın aslında doğal sınırı oldu. O sınır bugün aşağı yukarı karayolunun geçtiği yerdir. Yani bugün o Arıburnu'na çıkan yolun sağı Türklerin, solu Avustralya ve Yeni Zelandalıların idi.

Ardından, bu bölgeye çıkan askerlerin, Avustralya ve Yeni Zelandalı askerlerin geri atılması için, peş peşe iki gün çok gayret sarf edildi. Çok zayıat verildi. Ancak bu mümkün olmadı. Bu arada Mayıs 11 ya da 13'ünde –tam hatırlamıyorum 13 Mayıs olabilir– Enver Paşa birliklerin denetlemesini yapmak üzere Çanakkale'ye geldi. Dedi ki: “*Bu durum böyle devam edemez, bu düşmanın Gelibolu Yarımadası'ndan atılması lazım.*” Bir karar verdi: “*En kısa sürede hazırlıklarınızı yapın, büyük bir taarruz yaparak düşmanı denize dökceksiniz.*” Oradaki komutanlar da askerinin az olduğunu söylediler. Bunun üzerine “*2. Tümeni. –çok ilginç bir tûmendir ikinci tûmen, İstanbul tûmenidir. 31 Mart Vakası'nda da gerçi tam kullanılmamıştır, ama böyle nadide bir tûmen gibi orada İstanbul'da durur– göndereceğim.*” diyor ve 2. Tümeni'ni göndererek 19 Mayıs'ta büyük bir taarruz yapılıyor. Bu taarruz, tabii hazırlıkları yapılırken karşı çıkışlar da oluyor. Arazinin çok dar olması, aşağı yukarı, yanılmıyorsam dört tûmenin bu bölgede taarruz yapması düşünülmesi ki, yaklaşık 40.000'e yakın kişi demek, bölgeyi de ele aldığınız zaman metrekareye 14 kişi demek, ciddi bir rakam. Buna Mustafa Kemal de karşı çıkıyor, “*Alan çok küçük ve burada telefât çok fazla olur.*” diyor. Öyle de oluyor. 19 Mayıs başarısızlıkla sonuçlanıyor. Haziran ayında Mustafa Kemal albaylığa terfi ediyor ve kolordu komutanlığına tayin ediliyor. Ardından da Anafartalar'da 10 Ağustosta bir taarruz yapılması emri veriliyor. Ancak Anafartalar Grup Komutanı bu taarruza askerinin değişik nedenlerle kötü durumda olduğunu düşünerek karşı çıkıyor. Bunun üzerine Anafartalar Grup Komutanı görevden alınarak yerine Mustafa Kemal tayin ediliyor ve 8-9 Ağustos gecesi bölgeye geliyor, aynı askerlerle yoğun bir hazırlıkla bu taarruzu gerçekleştiriyor. Bildiğiniz gibi orada başlayan Conkbayırı muharebeleri, peşinden Anafartalar muharebeleri ve 10 Ağustostaki o Anafartalar zaferi, İngilizlerin kuzeyden de artık geçemeyecekleri düşünceci, yani hep kapılar açılı-

yor. Bu kapı, Arıburnu'nda kapandı. Bir kapı daha açıldı. Yukarıdan, Anafartalar'dan da kapandı. İşin ilginç tarafı, iki kapıyı kapatan da Mustafa Kemal ve bunun üzerine İngilizler, biliyorsunuz kasım, aralık aylarında da zaten bu bölgeyi tamamen tahliye etme kararı alıyor.

Genel olarak baktığımız zaman, bu genel bir şey, savaşın, Mustafa Kemal'in evreler açısından savaşın içindeki yeri. Bunun dışında Mustafa Kemal'in savaşın içindeki insani boyutuyla, mektuplarıyla ilgili sanırım Ömer Bey'in bir sunumu olacak. Tabii, savaşta subay biraz sert görünür, ama sonuçta mektuplarına baktığımız zaman, çok insani yapıları olduğu da ortaya çıkar. Birincisi, Mustafa Kemal'i üzen şeylerden biri, emir subayının Anafartalar Muharebesi'nde şehit olmasıdır. Üsteğmen Kazım'ın, çok ilginçtir onun adı da Abbas Kazım'dı, ondan sonraki ve İstiklal Savaşı'nda yanında bulunan, daha sonra da devam eden subayın da Cevat Abbas'tı –ya da Abbas Cevat-. Ona üzölmüştü, peşinden Fevzi Çakmak'ın kardeşinin Conkbayırı'nda şehit olması ki, Fevzi Çakmak'la Atatürk'ün arasındaki ilişkiler tabii Balkanlar'dan gelir. Orayı teftişe gittiğinde kimse bilgi vermek istemez Mustafa Kemal'e, ancak Fevzi Çakmak'ın çok büyük yardımını görür orada ve bu da onda Fevzi Çakmak'a karşı sevgi, sempati oluşturur. Burada da ölümlü üzerine ona çok duygu dolu bir mektup yayımlıyor.

Bir diğere husus da Mustafa Kemal'in yaralanması hususudur. Anafartalar'da göğsüne isabet eden bir şarapnel parçasıyla –hepimizin bildiği o hikâye– saatinin parçalanması ve bu saatin hayatını kurtarması konusu. Saati hep Liman von Sanders'in verdiği bilindir, ama öyle değildir. Saat kendi saati-dir. Hatta harp okulundan kalma saatidir Mustafa Kemal'in. O parçalanan saatini Liman von Sanders'e vermiş, o da, ona kendi aile arması olan bir saat hediye etmiştir.

Mustafa Kemal'in Çanakkale'deki durumuyla ilgili birkaç yabancı'nın kısa değerlendirmelerini, sözlerini söyleyeceğim. Genel olarak “anın adamı”, –yani en sıkışık zamanlarda bulunması gereken yerde bulunan– şeklinde söyleriz. Mustafa Kemal de gerçekten Çanakkale Savaşları'nda bulunması gere-

ken iki noktada bulunmuştur. Hepimizin bildiği bir İngiliz resmi tarihi vardır, Çanakkale Savaşı'nı anlatır İngilizlerin resmi tarihi, orada şöyle geçer Mustafa Kemal'e ilgili olarak: Tarihte bir tümen komutanının üç muhtelif yerde vaziyete nüfuz ederek yalnız bir muharebenin gidişine değil, aynı zamanda bir zaferin akıbetini celbi bir milletin mukadderatına tesir yapacak vaziyete nadiren rastlanır. İngilizlerin 1. Dünya Savaşı'ndan sonra görevden alıp, 2. Dünya Savaşı'nda tekrar göreve getirdiği Churchill de yine Mustafa Kemal'in Çanakkale'deki durumuyla ilgili olarak, "Mustafa Kemal 9 Ağustosta Anafartalar'daki başarılı hareketinden sonra geceyi bu paha biçilmez sırtı alma hazırlığı içinde büyük çaba harcayarak geçirdi. -Conkbayırı'ndan bahsediyor, oraya İngilizler Conktepe diyorlar- Bizzat yönettiği şiddetli baskının hücumuyla bu dar bölgede yerleşmiş olan 1000 kişilik İngiliz kuvvetini yok etti. Türkler Conkbayırı'nı aştılar ve zaferin sonuna kadar da orada kaldılar. Bu başarı perdeyi kapatan olaydır." diyor.

Yine John Smith adında bir general, "Conkbayırı'nda Türkler en etkili savaşlarını veriyorlar. Kayıpları bizden fazla, ama maneviyatlarının yüksekliği açıkça görülüyor. Çok mükemmel komutan, komuta edilen ve cesaretle dövüşen Türk ordusuna karşı savaşıyoruz." şeklinde söylüyor. Tabii burada Atatürk'ün emrindeki askerlerin niye bu kadar azimle savaştığını da vurgulamak gerekiyor. Mustafa Kemal askerlerine önce konuşma yapıp, önce kendisinin öne çıkacağını, ardından işaret vereceğini ve ondan sonra askerlerin hücumu kalkacağını söylüyor.

Ben Atatürk'ün hücumu kalkarken askerlerine yaptığı o konuşmayı söyleyerek bitireceğim: "Benimle beraber burada muharebe eden bilcümle askerler katiyen bilmelidirler ki, uhdemize tevdi edilmiş namus vazifesini tamamen ifa etmek için bir adım geri gitmek yoktur. Rahat uyku aramanın, bu istihattan yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebediyen mahrum kalmasına sebebiyet verebileceğini hepimize hatırlatırım. Bütün arkadaşlarımın hemfikir olduklarına ve düşmanı tamamen denize dökmedikçe yorgunluk belirtisi göstermeyeceklerine şüphem yoktur." Yani burada sizin kısa süreli rahatlığınızı düşünmeniz,

bize ve ulusumuza, uzun süre rahat yüzü görmememize neden olur diyerek taarruza kaldırıyor, Mustafa Kemal.

Benim genel olarak söyleyeceklerim bunlar, teşekkür ederim.

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU: Teşekkür ederiz. Tabii, herhangi bir savaşta olduğu gibi Çanakkale Savaşı'nda da Sayın konuşmacının verdiği bilgilerden de anladığımıza göre, bazı anlar var. O anlar da karar anı. Bazı durumlar var, o durumları değerlendirip önseziyle, yetenekle, beceriyle emrinizde çalışan askerleri o şekilde yönlendirmek, Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşları'ndaki en dikkati çeken özellikleri bunlardır.

Askerlerin başında komutan olarak değil, önünde de gittiğini sabah da dile getirmiştım. Avustralyalı askerler mektuplarında –bunları Avustralya'da incelemiştım– ilginç yorum yaparlar aynı konuda, onu hatırladım.

Bir asker mektubunda şöyle diyor: “Türklerin komutanı onların başında, onlardan önce hareket ediyor. Bizimkiler nerede biliyor musunuz? Açıkta amirallik gemisinde 5 çayı içiyorlar.” İngilizlerin o meşhur 5 çayı. “Biz buraya niçin geldik? Kim için çarpışıyoruz?” Daha önceki konuşmacılar da dile getirdi. Avustralya ve Yeni Zelandalının yavaş yavaş, “Biz burada ne arıyoruz?” sorusunu sordukları olaylar Sayın konuşmacının anlattığı konuların içinde yer alıyor.

Soru cevap kısmını bütün bildirimler bittikten sonra almayı daha uygun görüyoruz. İzinizle önce bütün arkadaşları dinleyelim, ondan sonra vaktimiz olacağını sanıyorum, sorularınıza da yanıt vermeye çalışacağız.

Bir diğer konuşmacımız Yrd. Doç. Dr. Ahmet Esenkaya. 1968 yılında İskilip'te doğan Ahmet Esenkaya lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi'nde, yüksek lisansını 1995'te, doktora öğrenimini de 2003 yılında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde tamamladı. İnönü döneminde laiklik politikaları ve Çanakkale Savaşları konusunda uzman olan Esenkaya halen Eğitim Fakültesi'nde, Fakülte-

BURHAN SAYILIR'IN
TEBLİĞİ

A. METE TUNCOKU'UN
KONUŞMASI

mizin İlköğretim Bölüm Başkanlığı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği dalında akademik çalışmalarını yürütmektedir. Sayın Esenkaya Arapça ve İngilizce bilmektedir. Film yapmak isteyen şirketlere Çanakkale konusunda danışmanlık yapmıştır. Televizyon programlarında yer almıştır. İki tercüme kitabı, biri uluslararası 6-7 tane ulusal hakemli dergide yayımlanmış makalesi ve çok zengin şekilde sunduğu bildirileri vardır. AÇASAM'ın etkinliklerinden birisi sürekli konferanslar vermektir. Bize değişik sivil toplum örgütlerinden, ilçelerden, belediye başkanlıklarından konferans için konuşmacı talebi gelir. Bütün arkadaşlarımızla ulaşmaya çalışırız. Bu da bizim etkinliklerimizden birisi. Sayın Esenkaya'nın konusu: *"Çanakkale Savaşları Sırasında Basında Mustafa Kemal"*. Yani Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşları sırasında tanık olduğu olaylar, etkin olduğu olaylar başına ne şekilde yansıdı? Buyurun Sayın Esenkaya.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ESENKAYA (Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi): Efendim, sizler de çağırırsanız, davet ederseniz, davet ettiğiniz her yere gelmeye çalışırız. Bu bir vattir. Ben antrenmanlı geldim, 16 dakika sürüyor.

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU: Vaktimiz var efendim, 20-25 dakikaya rahat çıkabilirsiniz. Efendim, izninizle bir şeyi sizlerle paylaşmak istiyorum. Biz akademisyenler araştırma yapıyoruz, bir şeyler hazırlıyoruz ve onların hepsini sizlere, öğrenciye anlatmak kaygısındayız. Tabii, bu ne gerektiriyor? Zaman gerektiriyor. Ben Sayın Esenkaya'yı çok iyi tanıyorum. O nedenle, *"Bak Sayın hocam, 20 dakika ha, bildiriniz uzun olabilir, ama orada zaman faktörü var."* dedim. Bana taş atıyor, onun için karşılık vermek istedim!

AHMET
ESENKAYA'NIN
TEBLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ESENKAYA: Tarihi bilmek, düne ait olanları öğrenmek anlamına geldiği kadar, *erken uyarı sistemi* anlamına da gelmelidir. Çünkü *erken uyarı sisteminden* kasıt, sadece bilgilenme değildir. Bilakis *tarih bilinci* dünü iyi yorumlama, ibret alma, dünün olumlu olumsuz yönlerini iyice öğrenip geçmişten ders çıkarma, daha önce düşülmüş hatalara bir daha düşmeme gibi, her devrin insanına pek çok ve bedelsiz hizmetler sunar. Onu okumayı bilirsek, o hizmetlerden yararlanabiliriz.

Bir de tarihte liderler vardır ki, onları anlamak, onlara varis olmak, onlardan istifade etmek de bedelsizdir, bir şartla; onları yerli yerine koyarak. Ama önce onları ön yargısız okumak, ders almanın birinci şartıdır. Anlamaya çalışmak, anlayana okumak, düşünmek, karar vermek ve uygulamaya koymak. Hele uygulamaya konamayan bir bilginin ne kadar kıymeti olduğu her zaman tartışmaya açıktır.

Burada özellikle Mustafa Kemal'in tarihin insanlığa sunduğu fırsat hakkındaki şu sözleri ne kadar manidardır: "*Bir milletin ne gibi meziyetlere ve kabiliyetlere sahip olduğunu anlayıp öğrenebilmek için, o milletin idarecilerinin insanlık tarihini ve bilhassa milli tarihini çok okumuş ve hazmetmiş olması şarttır. Başarılı olmanın birinci sırrı burada bulunmaktadır. Aksi takdirde, idare edenler hüküm ve kararlarında daima başarısızlığa uğrama mahkûmdurlar.*"

Atatürk'ü anlamak, bir bilim insanı için belki en anlamlı uğraşılardan biridir. Mustafa Kemal Bey, Çanakkale'de 19. İhtiyat Tümen Komutanı Kurmay Yarbay idi ve aynı zamanda ilk gün-

kü (25 Nisan 1915) Anzak saldırısının karşısındaki *kaderin insa-*nyıydı. Çünkü o, 261 rakımlı tepede bekliyordu, vatanını harim-i ismetini çiğnetmemek için. Üstün başarılar gösterdi. Peşinden 1 Haziran 1915'te albaylığa terfi etti. Hele 8 Ağustos 1915 günü kendisine 5. Ordu'dan teklif edilen yeni görevi kabul ederken sadece bir şey istedi: Anafartalar Grup Komutanlığı. Rütbesi kifayet etmediği için yetki istedi ve karşı taraf pek de gönüllü olmamakla beraber, "Çok değil mi?" sorusunu yöneltince, o da "Az bile gelir." dedi, azim ve kararlılık gösterişiyle beraber. Bu en kritik görev omuzlarındaydı artık. Bu görevini de hakkıyla yerine getirdi.

Çanakkale'den zaferle dönenler, evlerine vardıklarında evlatlarına, etrafındakilere Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'i anlattılar, Samsun'dan itibaren de yine Mustafa Kemal'in yanındaydılar. Çünkü Mustafa Kemal, Anadolu insanına başta tam bağımsızlık olmak üzere, onlara yeni pek çok şey vaat ediyordu ve o ana kadar da her dediğini yapmış, her yaptığını başarmıştı.

Mütevazı ve başlangıç niteliğindeki çalışmada, birinci bölümde I. Dünya Savaşı sürecinde Türk basınında sansür ve işleyiş biçimi; ikinci bölümde Çanakkale cephesindeki Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu enerji; üçüncü bölümde de tüm sansürlere rağmen basında yer alan Mustafa Kemal'in fotoğraf ve bilgileri dönemin medyasından taranarak aktarılmaya çalışılacaktır.

Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk Basınında Sansür

Türk basın hayatı, Kasım 1831'de devletin resmi yayın organı olan Takvim-i Vakayi ile başlayıp, kısa sürede yayın hayatı canlanınca, 1864'te devlet eliyle basın-yayın işlerinin düzene konması lüzumu ortaya çıkmıştır. Gelişmeler matbuat nizamnameleri ile Matbuat Müdürlüğü gibi hukuki ve idari oluşumları doğurmuş; yönetim ile basın arasındaki anlaşmazlıklar/zıtlılıklar, sansür adı verilen yasaklayıcı girişimlerle çok büyük oranda yönetimin lehine sonuçlanmıştır.¹

¹ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul 1990, s. 94.

II. Meşrutiyet'le beraber her alanda olduğu gibi basın alanında da büyük gelişmeler yaşanmış, pek çok gazete ve dergi yayın hayatına katılmıştır. Fakat bütün bu olumlu gelişmeler İttihat-Terakki yönetiminin devreye girmesiyle bir hayli frenlenir. Dönemi tanımlayan bazı yazarların ortak tanısı şöyledir: "1914-1918 devresinde savaş dolayısıyla askeri sansür hüküm sürmüş, gazete ve dergilere girecek bütün yazılar, baskıdan önce görülmüş ve izin verilenler basılabilmıştır."²

"I. Dünya Savaşı ile birlikte basın üzerine zorunlu bir kontrol getirilir. Sıkıyönetim ve kâğıt sıkıntısının da etkisiyle pek çok gazete kapanır, kapatılır. Sadece iktidardaki İttihat ve Terakki yanlıları ayakta kalır: Tanin, Sabah, Tasvir-i Efkar v.b. gibi. Savaş boyunca iktidarın açıklamaları dışında bir şey yazmak imkan dışıydı."³ "Sansürün çizdiğini ya da çıkardığını yayımlayan gazetenin kapatılacağı, sorumlu müdürün Divan-ı Harb-i Örfi'de süründürüleceği, daha kötü akıbetlere düşürüleceği sık sık ihtar ediliyordu."⁴

Neticede I. Dünya Savaşı'na katılımı beraber 1914-1918 yıllarında basın tamamen İttihat-Terakki hükümetinin denetimi altına girer.⁵ O kadar ki: "İttihatçıların güdümü altındaki basın, Alman savaş mekanizmasının ezici gücü hakkında ellerinden gelen yazı ve resimleriyle Alman gazetelerini adeta gölgede bırakıyordu. Denebilir ki, Osmanlı basını Alman başarılarını göklere çıkarmakta şaşılacak bir çaba harcadı."⁶

Bütün bu gelişmelere rağmen yine de gazete ve mecmualar, halkın tek haber alma kaynağı olmuş; tirajlarında da büyük artışlar görülmüştür.⁷

Seferberliğin ilanıyla başlayan süreçte Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti tarafından ordu ve onun mensupları aleyhine makale yayımlayıp, nutuklar verip, beyanda bulunmanın, Hükümet'e haber verilmeden her türlü faaliyette bulunmanın ve ordudan izin alınmadan ilave yayınlamanın, askeri sansürden geçmeden askeri ve siyasi haberleri gazetelere vermenin yasak olduğu bildirilmiş ve bu tür uyarılar sürekli ve periyodik olarak tekrarlanmıştır.⁸

- ² Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1970, s. 205.
- ³ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 1, İstanbul 1991, s. 94-95.
- ⁴ Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, İstanbul 1958, s. 34.
- ⁵ Bkz. Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, Ankara 1976.
- ⁶ Amca, *a. g. e.*, s. 39.
- ⁷ Dönemin bütün basını için geçerlidir. Bkz. Ahmet Esenkaya, "Çanakkale Savaşları Sürecinde Türk Basını", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S. 1, Çanakkale, 2003, s. 36-63.
- ⁸ 1914'ün Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde basında bu emirler yayımlandığı gibi, matbuat ve basın-yayın tarihleri ile ilgili eserlerde de yer almaktadır. Kabacalı, *a. g. e.*, s. 94

Avrupa'da savaş başlayıp, yayılmasını sürdürdükçe 7 Eylül 1914'de Matbuat Kanunu'nun 33. maddesi değiştirildi. Madde- nin ilk şekline göre seferberlik sırasında ve savaş tehlikesi bulunduğ u zaman kara ve deniz kuvvetlerinin harekâtına, devlet- in savunma yöntemlerine ilişkin yayında bulunmak Sadrazam- lık buyruğuyla yasaklanabiliyordu. Buna uymayanların para ve hapisle cezalandırılması öngörülüyordu.⁹

İlgili 33. maddenin aldığı son şekil: “Barış ve seferberlik zamanında Harbiye ve Bahriye Nezaretleri’nden yayımlatılacak bildirim ve yönergelerden ve askeri yönetim sansür memurları tarafından yayımlanmasına izin verilen haberlerden başka, kara ve deniz kuvvetlerinin yürütecekleri harekâta ve devletin sa- vunma yöntemlerine ilişkin makaleler veya yazılar ya da askeri haberler yayımlayan gazete veya derginin sahip ya da sorumlu müdüründen yüz yüzlük Osmanlı altınından beş yüzlük Osman- lı altınına kadar para cezası alınır. Belirtilen hususlara aykırı ha- reket eden gazete ya da dergi sahibi ya da sorumlu müdürü ya- yımlanan haberin kaynağını ve kimin verdiğini bildirmek zorun- da olup bundan kaçınanlardan para cezasının üst sınırı alındık- tan başka bir aydan üç aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.”¹⁰

Savaşa girdikten sonra da “Başbakanlık Vekâlet-i Celile- si’nden Matbuata” başlıklı tebliğde de “Düşmanlarımızla ce- reyan edecek vak’a-i harbiye hakkında her gün Karargâh-ı Umumi’den matbuata malumat verileceğinden bu babda baş- ka guna neşriyat ve beyanatta bulunanlar her kim olursa olsun menbai, kimden istediğ i sorulmayarak hemen derdest ve en ağır ceza ile tecziye edilmek üzere Divan-ı Harb-i Örfi’ye tevdi oluna- caktır.”¹¹ uyarısı, hükümetin basındaki kontrolünü artırdığının bir diğer göstergesidir.

61 maddelik Sansür Talimatnamesi’nin 51-59. maddeleri basın sansürü ile ilgilidir:

“Madde 50. Bütün basının sansür buyruklarına uymaları zo- runludur. Aksi şekilde hareket eden gazete ya da ajanslar ya der- hal tümüyle kapatılır ya da geçici süre ile kapatılarak cezalandırı- lır. Tümüyle kapatılanlar bir daha hiçbir isimle tekrar çalışamaz. Sorumlu müdürleri de Divan-ı Harb-i Örfi’ye gönderilir.

⁹ A. g. e.

¹⁰ A. g. e., s. 95.

¹¹ *Sansür Talimatnamesi*,
Matbaa-i Askeriye, İstan-
bul 1330, s. 16.

Madde 51. Seferberliğin devamı süresince yeniden hiçbir adla hiçbir gazete ya da ajans (bülten) yayımlanamaz.

Madde 52. Her türlü ekler ve edisyon biçiminde yeni baskılar yasaktır.

Madde 53. Dışarıdan gelen ve sansür elinden geçmeyen hiçbir telgraf ajansı yayınlanamaz....

Madde 55. Sansür tarafından çizilmiş olan veya imzalanmamış bulunan maddelerin yayımlanması, o gazete ya da ajansın dağıtılmasını (lağvını) ve müdürünün Divan-ı Harp'e gitmesini gerektirir."¹²

Uygulanan sansürler sebebiyle –pek çok yasaklayıcı hükümlerle beraber–¹³ ya gazetelerin basılması gecikmiş ya da bazı sütunlar boş çıkmıştır.

Savaş döneminin ekonomik şartları, gazete ve mecmuaları sayfa sayısında azalmalara, ebadında küçülmelere¹⁴ zorlarken bazen de periyodik yayınlar yapamamaya itmiştir. İşin daha vahim tarafı ise, İstanbul ile birlikte, Anadolu basınının¹⁵ da en az yarısının yukarıda sayılan olumsuzluklar yüzünden yayın hayatına ara vermek zorunda kalışıdır. Basın, sansür ve hükümetten gelen yardımların etkisiyle tarafsızlıktan büyük oranda uzaklaşmıştır. Para ve kâğıt sıkıntısı Almanya'nın yardımıyla giderilmeye çalışılırken, basın ilkelerinden de büyük ödünler verilmiştir.

Mustafa Kemal Çanakkale Cephesinde

Mustafa Kemal, 25 Ocak 1917 tarihli Osmanlı Harp Tarihi Şubesi'ne gönderdiği metinde Çanakkale'deki yeni görevi ile ilgili şu cümleleri kaydeder:

"Sofya'da askeri ataşe iken, Tekirdağ'ında kurulmasına çağrılan 19. Tümen Kumandanlığına getirildim. Henüz tümenin istendiği gibi kurulmasına zaman kalmadan, itilâf devletlerinin Çanakkale Boğazı aleyhinde tehditkâr bir vaziyet almaları üzerine, (25 Şubat'ta) Tümen'in yalnız 57. Alayı ile Maydos'a hareket emrini aldım... Maydos'ta İstanbul'dan gönderilen 72. ve 77. Alayların Tümene katılmasıyla tümen yeniden kurulmuştur."¹⁶

¹² A. g. e., s. 17.

¹³ *Takvim-i Vekayi*, 12 Mart 1331, s. 1.

¹⁴ Bu duruma İzmir'de münteşir *Ahenk* gazetesi en çarpıcı örneklerden birini teşkil eder. Temmuz 1914'e kadar 36x53 cm ebadıyla çıkan bu günlük gazete o tarihten sonra çoğu zaman 27x37 cm olarak neşredilebilmiştir.

¹⁵ İsa Kayacan, *Basımımızın Anadolu Cephesi*, Ankara 1977, s. 13-14.

¹⁶ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. I (1903-1915), 3. Basım, Kaynak Yayınları, Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama, İstanbul 2003, s. 281.

İngiliz ve Fransız ortak filosu 19 ve 25 Şubat günlerinde Çanakkale Boğazı girişinin iki yanındaki tabyaları bombaladı. Donanma toplarının tahribatını artırmak amacıyla karaya da birlikler çıkarıldı. Seddülbahir'de, 27. Alay 10. Bölük çavuşlarından Mehmet Çavuş, tüfeği kilitlenince elindeki taşla saldırarak ülke çapında ün kazandı. Mustafa Kemal de bu kahramanın tanıtımına yardımcı oldu.¹⁷

İtilâf devletlerinin ilk bombardımanı sırasında Çanakkale ve Boğaz'daki askeri birlikler iki ayrı komutanlığa bağlıydı. Gelibolu Yarımadası'nın savunması Esat Paşa komutasındaki 3. Kolordu'ya; Boğaz kıyılarının karadan savunması da Cevat Paşa (Çobanlı) komutasındaki Çanakkale müstahkem mevkiine aitti. Mustafa Kemal, hem 3. Kolordu'ya hem de Yarımada sahili'nin savunulması açısından Mevkii Müstahkem Komutanlığı'na karşı sorumluydu.¹⁸

18 Mart 1915 tarihinde İngiliz-Fransız ortak filosunun boğazı geçme girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Fransızların Bouvet ile İngilizlerin İrresistible ve Ocean adlı savaş gemileri batırılıp birçoğu da hasara uğratıldı. İtilâf devletleri böyle bir sonucu hiç beklemiyordu. Balkan Savaşları'nda ağır yenilgi alan Türklere ne olmuştu da yenilmez birleşik armadayı dize getirmişti. İş artık inat seviyesinde ciddiyete binmişti.

18 Mart zaferiyle ilgili olarak M. Kemal raporunda, "Bu tamamen bahri bir harekettir. Sahil müdafaası Cevat Paşa Hazretlerinin tahtı emrinde bulunuyordu. Benim bu hareketle alakam, dolayısıyladır... Düşmanın mağlubiyeti ile neticelenen bu muharebe-i bahriyede kara mıntikasının muhafazası benim uhdemde idi." demişti.¹⁹ Bu güçlerin yerleri ve komuta yapısı birkaç gün sonra değişti.

İtilâf güçlerinin Çanakkale Boğazı'nı geçme çabaları sonuç vermeyince, Enver Paşa, çok kısa bir süre sonra gerçekleştirileceği tahmin edilen bir kara çıkartmasına karşı Boğazları savunmayı, 26 Mart tarihinde Liman von Sanders'e önerdi. O da Çanakkale bölgesindeki güçlerin tümünü kapsayacak yeni kurulmuş 5. Ordu'nun komutanlığını kabul etti.²⁰

¹⁷ ATASE Arşivi; No. 1/1666, Kls. 4618, Dos. 43, F. 71; ATASE Arşivi; No. 6/9665, Kls. 4996, Dos. H-3, F. 1-1.; Mustafa Kemal'in 7 Mart 1915 tarihinde Müstahkem Mevkii Kumandanlığı'na yazdığı rapor (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. I, s. 210).

¹⁸ ATASE Arşivi; No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-19; Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Yaşamı (1881-1918)*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1980, s. 37.

¹⁹ A. g. e., s. 38.

²⁰ ATASE Arşivi; No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-5, 1-6.; Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1337, s. 54.

Gelibolu'ya ulaşınca Liman von Sanders, yine bir savaş planı ile geldi. (Veya yeni bir plan geliştirdi.) Doğu Akdeniz'deki gizli servislerden büyük çaplı bir itilâf donanmasının saldırı hazırlığı içinde olduğunu öğrenmişti, ama hangi noktalarda karaya çıkmaya hazırlandıkları bilinmiyordu. İki günlük tetkik sonucunda, mevcut Türk güçlerinin Boğaz'ın tehdit altındaki girişinin iki yakasında çok zayıf bir biçimde yayılmış olduğuna karar verdi ve bu konuşlanmayı uygun bulmadı.²¹

Askerleri, yarımada'nın kuzeyinde Marmara Denizi'yle Ege Denizi'ndeki Saros Körfezi arasında Bolayır berzahu, Yarımada'nın en güney ucu ile Asya kıyısında Boğaz'ın girişi gibi üç farklı noktada topladı. Görece daha alçak olan Bolayır berzahını itilâf güçlerinin çıkartma girişimi için en uygun nokta olarak görececeklerini tahmin ediyordu.²² Buranın arazi yapısı güneydeki tepelik bölgeye oranla daha düzgündü ve II. Ordu'nun konuşlandığı Trakya'ya ve Karadeniz'den olası bir Rus saldırısına karşı İstanbul'u savunmak için bekleyen I. Ordu'ya yakın olmanın daha avantajlı olacağını düşündü.²³

Daha sonraları Mustafa Kemal, Balkan Savaşları sırasında bu bölgeye yakın yerlerde görev yaptığından, itilâf güçlerinin Yarımada'nın güneyine çıkacağını tahmin ettiğini söyleyecekti.²⁴

Orduda Alman nüfuzu arttıkça, 31 Mart 1915'te Mustafa Kemal'in yeni Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin (Çalışlar) günlüğüne şunları kaydetti:

*“Bugün Liman Paşa, Kolordu Kumandanı Esat Paşa'yla birlikte Maydos'a geldiler, bir ileri sahil mıntıkası tertibatı gördüler. 5. Ordu Kumandanı Liman Paşa, Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa, Sahil Müfettişi Usedom Paşa, Donanma Kumandanı Merten Paşa, 3. Kolordu Kumandanı Esat Paşa, Anadolu tarafındaki Mürettep Kolordu Kumandanı Weber Paşa. Almanlar Boğaz müdafaaasında emir kumandayı tamamen ellerine almak istiyor gözüküyor.”*²⁵

Liman von Sanders, kilit noktalarda Almanların bulunmasına çalışıyordu, ama bu durum Türk subaylarla araların-

²¹ A. g. e., s. 57.

²² ATASE Arşivi; No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-6.; ATASE Arşivi; No. 1/1, Kls. 180, Dos. 774, F. 1-9.

²³ Liman von Sanders, a. g. e., s. 63

²⁴ İğdemir, a. g. e., s. 37.

²⁵ İzzettin Çalışlar, Atatürk'le İki Buçuk Yıl, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1993, s. 34.

da sürtüşmelere neden oluyordu. Mustafa Kemal sonradan, Maydos'ta ilk kez Liman von Sanders ile tanıştırıldığı zaman onun kendisine, Bulgarların niçin harekete geçmediğini sorduğunu anlatacaktı. "Ben de ona, 'Çünkü Alman utkusuna (zaferine) güvenleri yok da onun için,' yanıtını verdim. 'Ya siz ne düşünüyorsunuz?' diye sorunca, 'Bulgarların görüşlerini haklı buluyorum' dedim."²⁶ Bu cevap Sanders Paşa'nın hiç hoşuna gitmemişti.

Yeni görevine başladıktan sonraki dört hafta boyunca Liman von Sanders ve maiyetindekiler, savunma hatlarını güçlendirmek ve askerleri eğitmek için var gücüyle gayret ettiler. itilâf devletlerinin yalnızca deniz savaşıdan vazgeçerek ortak bir deniz-kara (amfibi) harekâtına girişmek üzere planlarını değiştirmelerinin yarattığı gecikmeden azami biçimde yararlanmaya çabalıyordu.

İtilâf güçleri 25 Nisan 1915'te karaya çıktılar. Türklerin yoğun direnişine karşın üç noktada sahile ayak bastılar. Kuzeyden güneye doğru Arıburnu noktasına, Yarımada'nın güney uçunda Seddülbahir kalıntıları arasına ve Asya yakasında Kumkale yakınına asker çıkardılar. Üçüncü noktayı işgal eden Fransız askerleri kısa süre sonra geri çekildiler, ama İngiliz ve Fransızların Seddülbahir'den kuzeye, Arıburnu yöresindeki İngiliz ve Anzakların ise Yarımada'nın doğusuna ulaşma çabaları devam etti. Her iki yolun üzerinde birbirinden derin uçurumlarla ayrılmış çalılık/makilik tepeler mevcuttu.

25 Nisan 1915 günü sabahında Mustafa Kemal'in 19. Tümeni, Yarımada'nın öbür tarafındaki Arıburnu noktasından 8 kilo-metre uzakta Maydos yakınındaki Bigalı köyünde ihtiyat olarak bekletiliyordu.²⁷ Seddülbahir'den Arıburnu'na kadar ki itilâf güçlerinin öncüleriyle Albay Halil Sami komutasındaki 9. Tümen'in 27. Alayı karşılaşmıştı. Daha kuzeydeki Bolayır berzahında bulunan Liman von Sanders, Saros Körfezi'nde şaşırtma manevralar yapan itilâf gemilerinden gözlerini ayırmıyordu.

05.30'da düşman çıkarmasına dair ilk raporları alan Mustafa Kemal, hemen kuvvetlerine hazır ol emri verdi. Saat 06.30'da 9. Tümen'den gelen yardım talebi üzerine hareke-

²⁶ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, Ankara 1972, s. 117 tarafından alındı: Ankara'da, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde 10 Nisan 1926'da yayımlanan Mustafa Kemal'in anılarından derlenmiştir.

²⁷ ATASE Arşivi; No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-13, F. 1-12, 1-22; ATASE Arşivi; No. 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-4, F. 2-19.

te geçen Mustafa Kemal, aynı sıralarda Arıburnu'na çıkarma yapan düşmanın, Kocaçimendağı silsilesine yöneldiği haberini aldı. Çeşitli karargâhlardan gelen bilgileri doğru değerlendirdi. Eğer düşman hâkim tepeler silsilesine yöneldiyse, bu gerçek bir çıkarma, büyük bir saldırıydı. Bunun üzerine, 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami'nin talep ettiği şekilde bir taburluk destek kuvveti yerine, 57. Alay'ın tamamını muharebe alanına sürmeye karar veren 19. Tümen Komutanı, saat 07.45'te birliklerinin başında, Kocadere köyünün batısındaki sırtlara doğru yöneldi. Tümene bağlı diğer iki alaydan 77. Alay'ın Kocadere köyü doğusuna, 72. Alay'ın ise Maltepe batısına gelerek muharebe bölgesine yaklaşmaları emredildi.

261 rakımlı tepeye doğru yaklaşırken, arkadan gelen birliğini beklediği sırada, 9. Tümen 27. Alay'dan geri çekilmekte olan askerlerle karşılaştığını söyleyen Mustafa Kemal, aralarında geçen konuşmayı Ruşen Eşref Bey'e şöyle anlatır:

“Niçin kaçıyorsunuz?” dedim.

“Efendim düşman!...” dediler.

“Nerede?” dedim,

“İşte!”

diyerek 261 rakımlı tepeyi gösterdiler. (Bu tepe daha sonra Conkbayırı adıyla anılacak olan yüksek bir tepeye doğru gidiyordu. Hakikaten düşmanın bir avcı kuvveti 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve tam bir serbestlikle ileri doğru yürüyordu... Üstelik bana kendi askerlerimden daha yakındılar. Geriye çekilmekte olan askerlere dönüp konuşmak için beni neyin dürttüğünü bilmiyorum.)

“Düşmandan kaçılmaz,” dedim.

“Cephanemiz kalmadı,” dediler.

“Cephaneniz yoksa süngünüz var,” dedim.

Ve bağırarak süngü taktırdım ve yere yatırdım... Onlar yere yatınca düşman askerleri de yattı. Kendimize zaman kazandık.²⁸

Mustafa Kemal, kendi 57. Alayı ulaştınca, onlara düşmanın kuzey kanadına yönelmelerini emrettiğini söylerken, “Size ben taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde, yerimizi başka kuvvetler ve kuman-

²⁸ Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Yayına Hazırlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI, Seri Sa. 8, Ankara 1968, s. 8; Ruşen Eşref, “Mülakatlar 6: Mustafa Kemal Paşa”, *Çanakkale Yeni Mecmua*, 1331-1915 Nüsha-i Fevkalade, İstanbul 1918, s. 378.

danlar alabilir.” dediğini anlatmıştı.²⁹ 57. Alayla girdiği çarpışmaların sonunda orada mevcut askerin neredeyse tümü şehit oldu.³⁰

25 Nisan günü yapılan çarpışmalarda Mustafa Kemal çok önemli bir nokta olan Conkbayırı tepesini elde tutmayı başardı. Ertesi gece Arap askerlerden oluşan 77. Alay paniğe kapılıp kaçınca,³¹ tam bir gün boyunca Mustafa Kemal'in konumu kritikleşti. Kısa zamanda yeni birliklerin gelmesiyle Arıburnu noktasını çevreleyen Türk hatları güç kazandı. 30 Nisanda 5. Tümen bir karşı hücum için onlara katıldı ve ağır kayıplarla geri püskürtüldü.³²

Bir gün önce Arıburnu'nun savunmasında üstlendiği görev için Mustafa Kemal'e Osmanlı "İmtiyaz" nişanı verildi. Mustafa Kemal'in karargâhı adı olmayan bir dere yatağına bakıyordu ve Esat Paşa'nın kurmay başkanı Yarbay Fahrettin Bey (Altay), buraya Kemalyeri adının verilmesini önerdi.³³ Liman von Sanders, Alman Binbaşı Reimond'u, Mustafa Kemal'in kurmay başkanı atayarak cephenin bu tarafını gözetim altında tutmaya çalıştı. Ama Binbaşı İzzettin'den çok memnun olan Mustafa Kemal 15 Mayıs'ta Reimond'u gönderdi.³⁴

Ardı arkası kesilmeyen yoğun bombardımanlar dışında itilâf güçleri hem Arıburnu'nda hem de daha güneydeki Seddülbahir'de siperlere ve zeminliklere sığınarak oldukları yerden kırıdayamaz duruma gelmişlerdi. Fransızlar Asya kıyısında ellerinde tuttıkları köprübaşını boşaltınca, onlara karşı duran Türk birlikleri, itilâf askerlerinin güneydeki çıkarma noktasının kuşatılmasına yardımcı olmaya gönderildiler. Bu arada Bolayır yöresinde tetikte bekleyen askerler de Arıburnu'ndaki kuzey cephesine kaydırıldılar. Zaman içinde Suriye gibi uzak noktalardan bile yedek kuvvetler gönderildi.

Sürekli olarak donanma bombardımanı altında kalan Türk askeri ağır kayıplar verirken, komuta düzeyinde entrikalar ve suçlamalar baş gösterdi. 3 Mayıs gibi erken bir tarihte Mustafa Kemal, kendi üstü olan Esat Paşa'yı atlayıp, Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya bir mektup gönderdi:

²⁹ Mustafa Kemal'in daha sonraki raporlarına dayanan çarpışmanın ayrıntıları Erikan, *a. g. e.*, 128 v.d.

³⁰ İğdemir, *a. g. e.*, s. 39.

³¹ Mustafa Kemal'in 3. Kordolu karargâhına 26 Nisan 1915 tarihli raporu (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, I, s. 214); Çalışlar, *a. g. e.*, s. 34, not 23; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VII, S. 19, Kasım, Ankara 1990, s. 95.

³² Çalışlar, *a. g. e.*, s. 35.

³³ Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, Eylem Yayınları, İstanbul 2008, s. 95. Mustafa Kemal ile Kurmay Başkanı İzzettin Çalışlar bir sel yarıntısında ayaklı bir dürbünle düşman hatlarını gözetliyorlardı... İhtiyaçlarını sordum. Ayrılıyorduk.

"Karargâhınız hep burada mı kalacaktır? Buranın ismi nedir?"

“Evvelce Zatiâlilerinize bu mıntıkanın bütün mıntıkalarla olan farkının önemini arz etmiştim. Maydos mıntıkası kuvvetlerine kumanda ettiğim zaman aldığım tertibat ile düşmanın karaya çıkmasına imkân verilmeyebilirdi. Von Sanders Paşa hazretleri bizi, bizim orduları, bizim memleketimizi tanımadığı ve layığıyla araştırmada bulunacak kadar bir zamana sahip olmadığından, sahilde çıkarma noktalarını tamamen açık bırakacak tertibat almış ve bugün düşmanın karaya asker çıkarmasını kolaylaştırmıştır. Ben, Arıburnu arazisine düşmanın dört tuggayı çıktığı zaman mıntıka kumandanlığını yürüten Albay Sami Bey tarafından haberdar edildim. Bu kuvvetin sol kanadına taarruz ettim ve hepsini denize döktüm. Fakat düşman aynı derecede kuvveti aynı mıntıkaya tekrar çıkardı ve karşı taarruz yaptı. Bunu def ettim.

Tümenime katılan kuvvetlerle, tekrar üstün kuvvete taarruz etmekten başka bir çare bulamadım. Ve yine düşman kuvveti mahvedildi... Arazinin engelleri, maiyet kumandanlarının sevk ve idaredeki beceriksizlikleri yüzünden kati netice henüz elde edilemiyor... Vatanımızın müdafaasında kalp ve vicdanları bizim kadar çırpınmayacağına şüphe olmayan başta von Sanders olmak üzere bütün Almanların fikirlerinin üstünlüğüne itimat etmemenizi kati surette temin ederim. Bizzat buraya teşrif eder, umumi vaziyetimizin icaplarına göre bizzat sevk ve idare etmen münasip olur kardeşim.”³⁵

Belki de bu çağrıya cevap olarak, Enver Paşa 11 Mayıs'ta cepheyi ziyaret etti ve Mustafa Kemal ile Kemalyeri karargâhında bir saat görüştü.³⁶ Komutası altındaki Harbiye'den öğrencisi hırslı Mustafa Kemal'in daha yakından denetlenmesi gerektiğine karar vermiş olmalı ki, 17 Mayısta Esat Paşa denetimi doğrudan ele alacağını bildirerek kendi karargâhını Kemalyeri'ne taşıdı. Düşman birlikleri sahilde kımıldayamaz duruma gelmiş olduğundan Esat Paşa çarpışmanın birinci aşamasının başarıyla sonuçlandığını açıklayıp cepheye gelen tüm askerlere ve özellikle, “Birliklerin en önünde yer alan 19. Tümenin Komutanı Mustafa Kemal'e” şükranlarını bildirdi.

Kuzey grubu tarafından savunulan cephe artık üç bölgeye ayrılmıştı. Mustafa Kemal, grubun sağ kanadının kuzey bölge-

Mustafa Kemal biraz düşündü:

“Evet burada kalacağız. Ama sel yarınlarının ismi mi olur?” (Bunları derken gülümsüyordu.)

“Olur... olur... Mesela 'Kemalyeri' olur...”

³⁴ Çalışlar, a. g. e., s. 37.

³⁵ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. I, s. 218; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C. III, Remzi Yayınları, İstanbul 1972, s. 252-253.

³⁶ A. g. e., s. 244; Çalışlar, a. g. e., s. 37.

sinin komutanlığına getirildi.³⁷ 19 Mayıs'ta yaklaşık 42.000'i bulan ve gece yarısı başlatılan Arıburnu noktasındaki itilâf güçlerine bir hücum düzenledi ve Türkler 3700'ü şehit, toplam 10.000 kayıp verdiler. 23 Mayıs'ta Mustafa Kemal'e Demir Haç nişanı verildi. Bununla o Almanlara yakınlaştırmak istenmişse, pek etkili olduğu söylenemezdi. Ayın 24'ünde karşılıklı olarak şehitlerin ve ölenlerin gömülebilmesi için kısa süreli ateşkes ilan edildi. Binbaşı İzzettin (Çalışlar) günlüğüne, "Meydan-ı muharebede binlerce şüheda gömdük." diye not düştü.³⁸

29 ve 30 Mayıs günlerinde Mustafa Kemal, Conkbayırı'ndan aşağıya inen Sazlıdere adlı sel yatağına büyük çaplı bir hücum kalktı. Çarpışmalar sabahın erken saatlerine kadar sürdü. Binbaşı İzzettin, "Müteaddit hücumlarımız muvaffakiyetle neticelenmedi. Külli zayıat verildi. Bu, İngilizlerin emniyetini artırdı. Onların cüreti ise hiç yoktur. Hücum etseler, mahvetsek ve bir mukabil hücumla mevzilerine girsek pek iyi olur. Cengaverane hissiyatımız hamdolsun çok iyidir. Yalnız intizar/bekleme vaziyeti can sıkıyor,"³⁹ diye yazdı günlüğüne. Anzaklar, 5 Haziranda saldırdılar ve geri püskürtüldüler, ama kanlı kördüğüm çözülemedi.

1 Haziranda Mustafa Kemal albay rütbesine terfi etti ve beş gün sonra Sofya'daki Alman ev sahibesi Hildagrad Christianus'a bir mektup yazdı:

"İnsan hayatta bazı dostlar kazanabilmek için olağanüstü çalışmak ve özverilerde bulunmak zorundadır. Örneğin siz bana sormuştunuz: (Siz ne zaman albaylığa terfi edeceksiniz?) demiştiniz. Benim yanıtlım şu olmuştu: 'Bu, bir savaş meydanında kazanılır.' Siz bana karşılık vermiştiniz: 'Bunu kanıtlayınız.' Sizin isteğinize uyarak beş günden beri albayım. Bundan başka zat-ı şahaneleri beni gümüş ve altın savaş madalyaları ile ödüllendirdiği gibi, Bulgar Kralı Ferdinand da Sen Aleksandr nişanının comander payesiyle ödüllendirdi. Benim için değeri büyük olan İmparator Wilhelm de beni Demir Salip nişanı ile ödüllendirdi. Bütün bu kazançlarımı sizin asil ilhamlarınıza borçluyum."⁴⁰

³⁷ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. I, s. 369-371.

³⁸ Çalışlar, a. g. e., s. 39.

³⁹ A. g. e., s. 40.

⁴⁰ Der: Sadi Borak, Atatürk'ün Özel Mektupları, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998, s. 72; Şemsi Belli, Fikriye, Bilgi Yayınları, Ankara 1995, s. 43.

İtilâf birliklerini buldukları yerden çıkarmak için yapılan girişimlerin başarısızlığının bedeli ağır olunca, Türk ordusunda yönetim değişikliğine gidildi. Orta bölgeyi elinde tutan 5. Tümen geri çekildi ve Mustafa Kemal'in 19. Tümeni biraz daha güçlendirilip cephenin daha geniş bir bölgesinin sorumluluğuna getirildi. Mustafa Kemal elindeki askerlerin bu görev için yeterli olmadığını belirterek itiraz edince, kuzey bölge Alman Yarbay Wilmer'e bırakıldı. Bu kez Mustafa Kemal kendi bölgesiyle Wilmer'in bölgesi arasındaki sınırı oluşturan Sazlıdere azmağının sorumluluğunun paylaşılmasından dolayı iyi savunulamayacağını ileri sürdü.⁴¹ Kullandığı üslup Esat Paşa'yı rahatsız edince, Binbaşı İzzettin karargâha giderek tümen komutanının üstlerine saygıda kusur etmeyeceği güvencesini vermek zorunda kaldı.⁴²

5 Haziranda Talât Paşa önderliğinde bir İttihat ve Terakki Heyeti, Mustafa Kemal'in karargâhını ziyaret etti.⁴³ Ama resmî makamların bu yakınlığının ardından talihi ters dönüverdi. 29 Haziranda Enver Paşa aralarında Yarbay İsmet'in (İnönü) bulunduğu bir maiyetle Kemalyeri'ne geldi.⁴⁴ 29/30 Haziran gecesi itilâf birliklerinin ateşini büyük çaplı bir saldırı olarak yanlış yorumlayan Mustafa Kemal, 19. Tümen'e saldırıya geçme emri verdi. Sonuçta neredeyse bin asker yaşamını yitirdi. Bu durum karşısında, Enver Paşa'dan Mustafa Kemal'e Liman von Sanders'in Esat Paşa aracılığıyla aktardığı bir sitem geldi. Mustafa Kemal, kendisine hücum için yetki verildiğini söyleyerek, subaylarını başlangıçta elde ettikleri başarıları sürdürmemekle suçladı.⁴⁵

Mustafa Kemal'in cephedeki davranışları tartışmalara yol açıp, geleceği konusunda bir soru işaretinin belirmesine neden olmuştu. Temmuzda tahtın veliahdı Yusuf İzzettin Efendi, Mustafa Kemal'in karargâhını ziyaret etti ve şaşkıncu bir teklif yaptı. Ordu Personel Dairesi Mustafa Kemal'in tuğbay rütbesi ve ordu komutanı yetkisiyle Trablus kentine gidip gitmeyeceğini öğrenmek istiyordu.⁴⁶ Mustafa Kemal bu öneriyi düşüneceğini ve daha sonra İstanbul'da tartışabileceğini bildirdi.

41 İğdemir, *a. g. e.*, s. 46-52.

42 Çalışlar, *a. g. e.*, s. 43.

43 *A. g. e.*, s. 41.

44 *A. g. e.*, s. 44.

45 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. I. s. 389-396.

46 Çalışlar, *a. g. e.*, s. 48.

20 Temmuzda, çarpışmaların durakladığı bir anda Corinne Lütfü'ye bir mektup daha yazdı:

“Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz. Çok şükür askerlerim pek cesur ve düşmandan daha mukavemetlidirler. Bundan başka hususî inançları, çok defa ölüme sevk eden emirlerimi yerine getirmelerini çok kolaylaştırıyor. Filhakika onlara göre iki semavi netice mümkün: Ya gazi ya da şehit olmak! Bu sonuncusu nedir bilir misiniz? Dosdoğru cennete gitmek. Orada Allah'ın en güzel kadınları, hurileri onları karşılayacak ve ebediyen onların arzularına tabi olacaklar. Yüce saadet.”⁴⁷

Bu arada Gelibolu'da Liman von Sanders, itilâf devletlerinin içinde buldukları çıkmazdan kurtulmak için başka noktalarda karaya asker çıkaracakları konusunda raporlar alıyordu. Bir yandan düşmanla karşılaşmaya hazırlanırken, öte yandan Türk subayların kırgınlıkları ve daha önemlisi Alman Elçiliği'nde yoğunlaşan entrikalarla başa çıkmak zorundaydı.⁴⁸

Çanakkale cephesinin ikinci aşaması, İngiliz, Anzak ve Hint birliklerinin, Mustafa Kemal'in savunduğu Arıburnu noktasının kuzeyindeki Suvla Koyu'na çıkmalarıyla 6 Ağustosta başladı. Daha sonraları M. Kemal, saldırının tam olarak nereden geleceğini tahmin ettiğini söyleyecekti,⁴⁹ ama Liman von Sanders dikkatini Bolayır berzahı ile Asya kıyısında Kumkale yakınlarına vermişti.⁵⁰ Gerçekten, Mustafa Kemal kendi sorumluluk bölgesinin öneminden söz ederken, Liman von Sanders Yarımada'ya yayılmış bütün noktalara yönelen tehlikeyi düşünmek zorundaydı. Kara çıkartması Arıburnu noktasında kuzeye doğru bir ilerleme ile desteklendi. Conkbayırı tekrar tehdit edilince Mustafa Kemal çocukluk arkadaşı Nuri'yi (Conker) 24. Alayın başında burayı savunması için gönderdi.⁵¹ Nuri Bey'in, Conkbayırı eteklerinin savunulmasındaki gayreti övgüye değerdi.

İtilâf kuvvetleri Suvla Koyu'nun sahiline yayılmaya başlayınca, Liman von Sanders, Bolayır kıstağını koruyan iki tüme- ne güneye inip koya bakan yamaçlardan İngilizlere karşı hücum düzenleme emri verdi. Ne var ki yedek kuvvetler bölgeye vardığında komutan Albay Feyzi, askerlerinin yirmi beş mili yürüyerek geldikleri için yorgun olduklarını ve tümünün

⁴⁷ Borak, *Mektup*, s. 66; Mel- da Özverim, *Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü: Bir Dostluğun Öyküsü*, Milliyet Yayınları, 1998, s. 56-57.

⁴⁸ Liman von Sanders, *a. g. e.*, s. 77-79.

⁴⁹ İğdemir, *a. g. e.*, s. 53-54.

⁵⁰ Erikan, *a. g. e.*, s. 152; Altay, *a. g. e.*, s. 107.

⁵¹ İğdemir, *a. g. e.*, s. 58.

bulunmaları gereken noktalara varamadıklarını bildirerek biraz zaman istedi. Emrinin yerine getirilmediğine kızan Liman von Sanders, Albay Fevzi'yi görevinden alıp yerine Mustafa Kemal'i getirdi.⁵² Savaşın hemen bitiminde yayımladığı anılarında Liman von Sanders, Mustafa Kemal'den kısaca söz etti:

“İlk askeri başarılarını Trablusgarp'ta kazanmış olan Mustafa Kemal, görev ve sorumluluk yüklenmekten kaçınmayan bir komutandı. 25 Nisanda kendi inisiyatifini kullanarak 19. Tümeniyle çarpışmalara katıldı ve düşmanı sahile geri püskürtmeyi başardı. Sonra üç ay boyunca sürekli şiddetli saldırılara alt edilmez bir direnişe karşı koydu. Böylece onun enerjisine ve kararlılığına tümüyle güvenmeye başladım.”

Yeni komutanlık görevi kendisine Esat Paşa'nın karargâhı aracılığıyla iletilince, Mustafa Kemal, Arıburnu'nun kuzeyindeki tüm güçlerin kendi emrine verilmesini istedi. 5. Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kazım (İnanç), bunun çok fazla olup olmayacağı sorunca, Mustafa Kemal, *“Tam tersine, az gelir.”* cevabını verdi.⁵³ Liman von Sanders kısa bir kararsızlıktan sonra kabul etti⁵⁴ ve Mustafa Kemal Suvla Koyu'nun kuzeyindeki Kireçtepe'den, güneydeki Conkbayırı'na kadar uzanan bölgeye yayılmış olan altı tümenin komutasını eline aldı.⁵⁵ Bölgenin tam ortasında Küçük ve Büyük Anafarta adını taşıyan iki köy vardı ve bu birliklere *“Anafartalar Ordu Grubu”* adı verildi.

9 Ağustosta Mustafa Kemal komutayı ele aldığıında Türk kuvvetleri zor durumdaydı. Ama o mutluydu. Daha sonra, *“Dört aydır, o yerde, yani ateş hattından üç yüz metre geride cesetlerin taaffünleriyle (kokuşmalarıyla) bozulmuş bir hava teneffüs etmekteydim. O gece oradan saat on birde, zindan gibi zifiri karanlıklar içinde çıkınca ilk defa temiz bir hava karşısında bulundum.”* diye anlatmıştı.⁵⁶ Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin, Anafartalar cephesinin güney ucundaki çarpışmaları aktardı:

“Uykusuz geçen bir geceden sonra 19. Tümenin sağ kanadı Conkbayırı için çarpışmaya başladı. Tepenin üzerindeki durum son derece kritikti... Neler olup bittiğini öğrenmek için giden bölük yaveri yaralandı. Yardımcısı Hakkı ise dizanteri teşhisiyle Lapseki'deki hastaneye kaldırılmıştı... Geriye kimse kalmayın-

⁵² Liman von Sanders, *a. g. e.*, s. 82.

⁵³ Erikan, *a. g. e.*, s. 156.

⁵⁴ Çalışlar, *a. g. e.*, s. 51.

⁵⁵ Liman von Sanders, *a. g. e.*, s. 87.

⁵⁶ Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, Berkalp Yayınları, Ankara 1944, s. 116.

ca 19. Tümenin karargâhındaki tüm işler durdu. ... Hava iyi. Fecirde Conkbayırı'nda taarruz ve hücum başladı. Düşmanın püskürtülmesiyle neticelendi. Nazik olan vaziyet islah edildi. Kemal Bey'in faaliyet ve tesirinin semeresi görüldü. Hepimiz de geniş bir nefes aldık. Düşman Conkbayırı'nda gerek gemilerden ve gerekse karadan yaptığı obüs ve sahra mermiyatı adedi bihaddü bihesaptır. 15.000 muhakkaktır. Bu kadar cehennem ateşleri içinde askerimiz kahramanca durarak harp etmiştir. Yorgunluk ve kafa sersemliği baki. Bu gece inşallah biraz rahat uyku uymak ve ken-dime gelmek isterim. Bugün İtalyanlar da ilanı muhasamat eyledi. Yeni İtalyan kuvvetlerinin ihracını bekliyoruz.”⁵⁷

Conkbayırı'na karşı hücumu Mustafa Kemal bizzat yönetmişti. Daha sonraları, “Bütün insanlar, bütün yaratıklar yorgunluğa kapılır. Ama insanların dinlenmeden devam etmelerini sağlayan bir beyin gücü vardır.” demişti. Askerlerine hücum emrini kamçısını kaldırarak vereceğini söylediğini de aktarıyordu. İşareti verince, Türk askerleri süngüleri takılı olarak tepeye tırmanmışlardı. Çarpışma sırasında bir şarapnel parçası Mustafa Kemal'in göğsüne çarpınca parçalanın saati, yaralanmasını önlemişti. Yalnız derince bir kan lekesi bıraktı. Sonradan bu saati Liman von Sanders'e hatıra olarak takdim etti ve karşılığında Alman mareşal de aile armasını taşıyan saatini Mustafa Kemal'e hediye etti.⁵⁸

10 Ağustosta Mustafa Kemal savunduğu cephenin güney ucundaki yamaçların denetimini sağladı. 16 Ağustos tarihinde askerleri, itilâf güçlerinin kuzeydeki Kireçtepe'ye yaptığı saldırıyı bozguna uğrattı. Bundan sonra itilâf güçlerinin sahilde kısıtıldıkları yerden kurtulmak için başlattığı büyük saldırı 21 Ağustosta geri püskürtüldü. Bu arada Türk birliklerine yedek güçlerin katılması da sürüyordu. Ağustos ayının son günlerinde düşman saldırılarının tümü başarısızlığa uğradı. 19 Ağustosta Anafartalar Grubu iki kolorduya bölünmüş ve Mustafa Kemal'e bunlardan birinin, 16. Kolordu'nun komutası verilmişti.⁵⁹ Ama aynı zamanda tüm Anafartalar Grubu'nun komutanlığını da yürütmekteydi.⁶⁰

Eylül ayının başlarında Suvla Körfezi çevresinde siper savaşı sürerken sınırlar yeniden gerilmeye başladı. Liman von

⁵⁷ Çalışlar, a. g. e., s. 50-51.

⁵⁸ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. I, s. 447; Erikan, a. g. e., s. 171-172.

⁵⁹ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, İstanbul 1991, s. 10-11.

⁶⁰ ATASE, Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, Ankara 1989, s. 54; İzzettin Çalışlar, grubun 24 Ağustos 1915 tarihinde iki kolorduya bölündüğünü açıklıyor. Mustafa Kemal'in Anafartalar Grubu'nun tüm komutasını elinde bulundurduğu, 4 Ekim 1915 tarihinde Enver'e yazdığı mektupla teyit ediliyor. Mektubun altındaki imza, “Anafartalar Grubu Kumandanı, Albay M. Kemal” biçiminde. (Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. I, s. 271)

Sanders düzenli olarak, neredeyse her gün Mustafa Kemal'in karargâhını ziyaret ediyordu. Esat Paşa'nın kurmayı olarak Fahrettin'in (Altay) yerine Binbaşı Eggert'in getirilmesiyle, komuta yapısında Almanların söz sahibi olmaları pekiştirilmişti. Mustafa Kemal'in sorumluluğu altındaki bazı Türk birliklerini de Alman subaylar yönetiyordu.⁶¹ 20 Eylülde Mustafa Kemal hastalandı ve sıtmaya yakalandığından kuşkulandı.⁶² Sağlığının bozulmasıyla hassasiyeti daha da arttı. 24 Eylülde Yarımada'ya gelip Conkbayırı siperlerini dolaşan Enver Paşa'nın karargâhını ziyaret etmemesi bardağı taşıran son damla oldu. Mustafa Kemal durumu değerlendirildikten sonra 27 Eylülde istifa etti. Liman von Sanders kararını değiştirmeye ikna etmek için ona Türk subayları gönderdi, ama Mustafa Kemal vazgeçmedi.⁶³

Trakya ve Makedonya'da gözünü diktiği toprakların kendisine verilmesi sözünü bir türlü itilâf devletlerinden alamayan Bulgar Kralı Ferdinand sonunda Almanya'nın yanında savaşa katılmaya karar verdi. Ağustos 1915'te Almanların Rusları ardi ardına yenilgiye uğratarak Varşova'yı ele geçirmeleri karar vermesine yardımcı olurken, itilâf devletlerinin Çanakkale'deki başarısızlıkları da derhal tepki gösterecekleri korkusunu hafifletmişti. Balkanlar'da yine bir harekât sahası açılıyordu, Mustafa Kemal Bulgarlara destek vermek için aceleyle toparlanan ordunun komutanlığına getirilmeyi umuyordu.⁶⁴

Bu arada Liman von Sanders, Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasındaki soğukluğu gidermeye çabalıyordu. 30 Eylülde Enver Paşa'ya yazdığı mektupta⁶⁵ Gelibolu Yarımadası'nın savunulmasında Mustafa Kemal'in gösterdiği başarıyı övüp, istifasının kabul edilmemesini istedi. Enver Paşa buna uyup Mustafa Kemal'e bir telgraf çekti:

"Rahatsızlığınızı işittim. Müteessir oldum. Son defaki Çanakkale ziyaretimde muhtelif mevazî (çeşitli mevzileri) görmek istediğimden, sizi ziyarete vaktim kalmamıştı. İnşallah yakında tamamen sıhhatinize kavuşur ve bugüne kadar olduğu gibi, kumanda ettiğiniz kıtaatın basında muvaffakiyetle vazife ifa eylersiniz."

61 Çalışlar, *a. g. e.*, s. 56'da Liman von Sanders'in 12. Tümen Komutanı Selahattin Adil'den memnun olmadığını ve yerine Alman Albay Heuck'ü getirdiğini not etmiş; Başka bir Alman, Albay Nicolai ise Anafartalar Grubu'nun 2. Kolordu Komutan Vekilliği'ne atanmış (s. 54).

62 Çalışlar, *a. g. e.*, s. 57.

63 *A. g. e.*, s. 58; Uluğ İğdemir, "Atatürk'ün Anafartalar Grubu Komutanlığından İstifa Belgeleri", *Bellekten*, S. 128, Ekim, Ankara 1968, s. 473; Borak, *Mektup*, s. 173.

64 Andrew Mango, *Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu* (Ter: Füsün Doruker), 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 188.

65 Metin için, İğdemir, *a. g. e.*, s. 75.

Mustafa Kemal'in başka tasarıları vardı. 4 Ekimde bir telgraf çekti:

*"Rahatsızlığımdan dolayı iltifat ve teveccühat-ı samilerine teşekkürat-ı mahsusa eylerim. Bendenizi ankarip meydana gelmesi muhtemel olaylar için hazırlanan kuvvetin basında buldurmanızı, zat-ı devletlerinize daha büyük hizmetler ifasına mazhariyetle taltif buyuracağınızdan eminim."*⁶⁶

Ertesi gün, Makedonya yerine Mustafa Kemal'e, General Townshend komutasındaki İngiliz birliklerinin Kutül-Amare'yi ele geçirip Bağdat'a baskı yaptıkları Mezopotamya'daki (Irak) ordunun komutanlığı önerildi. Mustafa Kemal, bütün Irak'ın genel valisi ve komutanı sıfatı verildiği ve kendi kurmay heyetini seçme olanağı tanındığı takdirde bu görevi kabul edeceğini bildirdi.⁶⁷ Anlaşılan bu görevi ya da bir benzerini bekliyordu ki, 11 Ekimde İstanbul'daki arkadaşı Salih'e (Bozok) bir mektup yazmıştı.

*"Karşımızdaki düşman artık bimecal (güçsüz) bir hale gelmiştir. İnşallah yakında kâmilen defedilir. Herhalde vatanımız bu cihetten emindir. Arkadaşların size söyledikleri şeyin henüz husul bulmamış olması cay-ı istigrabdır [şaşırtıcıdır]. Elbette istihkak kesp edilmiştir (göreve tayin hakkı kazanılmıştır). Bilirsin ki bizim maksudumuz vatana büyük bir mikyasta arz-ı hizmet eylemektir. Arkadaşların temenniyatı (dilekleri) maksud olan hizmeti ifa edebilecek maddi mertebedir. Tabii zamanı gelince. Kaderde varsa o da olur. Bir aralık canım sıkıldı. Tekaüt olup köşegüşin inziva olmayı (emekli olup bir köşeye çekilmeyi) de düşündüm. Olmadı."*⁶⁸

Özellikle İstanbul'daki 1. Ordu'nun komutanlığına atanan Esat Paşa'nın bölgeden ayrılmasından sonra Gelibolu'da Mustafa Kemal ile Liman von Sanders arasındaki ilişkiler daha da bozuldu. Enver Paşa'nın 31 Ekimde Mustafa Kemal'in karargâhını ziyaret etmesi işleri daha da kötüye götürdü. Liman von Sanders, Bulgarların savaşa katılmasının ardından, 3 Ekimde itilâf kuvvetlerinin işgal ettiği Selanik'e Trakya'dan 2. Ordu'nun kaydırılmasını önermişti. Mustafa Kemal bu planı Enver Paşa'ya tavsiye etmedi. Ayrıca İstanbul'daki karargâha,

⁶⁶ İki telgrafın metni için, Aydemir, *Enver Paşa*, C. III, s. 263; Mustafa Kemal'in (doğru tarihli) cevabı için, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. I, s. 271.

⁶⁷ Çalışlar, *a. g. e.*, s. 59.

⁶⁸ Salih Bozok, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001, s. 176; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. I, s. 272.

çevresinde yeterinden fazla Alman subayın bulunduğundan şikâyet edip 11. Tümen'in başına getirilen Alman subayını geri göndermiş olduğunu söyledi. Liman von Sanders, bundan böyle Anafartalar Grubu'na bir tek Alman subay bile göndermeyeceğini söyleyerek karşılık verdi.

Öte yandan Mustafa Kemal bir Alman subayının emirlerine itaat etmeyen bir Türk subayını askeri mahkemeye çıkarılmak üzere Liman von Sanders'e teslim etmeyi reddetti. Kendi askerlerinin İngilizlerin buldukları noktalarda keşif yapma biçimini Liman von Sanders'in eleştirmesine de karşı çıktı. Binbaşı İzzettin 30 Kasım'da, "Bu ahval iki kumandan arasına büyük bir suitefehhüm ve bürudet tevlit etmiş (yanlış anlaşmalara ve soğukluğa yol açmış) ve Kemal Bey'in raporlu olarak İstanbul'a gitmesine sebebiyet vermiştir"⁶⁹ notunu düştü.

Havalar soğumaya başlayınca Mustafa Kemal kendine, ateş hattına yakın bir ev yaptırmıştı. Bir Türk subay yolların yetersizliğinden şikâyet edince Liman von Sanders de "Kemal Bey villa yapacağına, yolları yaptırsaydı." yanıtını verdi. Bunun üzerine Binbaşı İzzettin, "Mareşal yine küçüklük gösterdi" diye günlüğüne not aldı. 5 Aralık günü Liman von Sanders, Mustafa Kemal'e sağlık nedeniyle ayrılma izin raporu verdi. Mareşal "Dahilen kızgın ve haricen mahcup bir vaziyet gösterdi." Sonunda Mustafa Kemal üç arkadaşı ile birlikte 10 Aralıkta İstanbul'a doğru yola çıktı.⁷⁰

19/20 Aralık tarihinde itilâf kuvvetlerinin Arıburnu-Anafartalar cephesini terk ettiği haberi geldiğinde Mustafa Kemal, arkadaşı Salih'le Beylerbeyi Sarayı'ndaydı. Ayrıntıları öğrenmek üzere hemen Harbiye Nazırlığı'na giderken arkadaşına, "Ben düşmanın çekileceğini anladığım için bir taarruz yapılmasını teklif etmiştim. Fakat benim bu teklifimi kabul etmediler. Bundan dolayı canım sıkıldı. Çok da yorgun olduğum için izin alarak İstanbul'a geldim. Eğer ben orada iken düşman şimdiki gibi çekilmiş olsaydı herhalde daha çok sıkılacaktım. Burada bulunmuş olmam benim için bir talih eseridir." dedi.⁷¹

Bu önceden kestirim iddiasında indirim yapılsa bile, Mustafa Kemal'in Gelibolu'daki başarısı son derece somuttur, itilâf

⁶⁹ Çalışlar, a. g. e., s. 65.

⁷⁰ A. g. e., s. 66.

⁷¹ Bozok, a. g. e., s. 77.

devletlerinin çıkartma girişiminin yenilgiye uğratılmasında diğer Türk ve Alman komutanların da rolü büyüktü. Gerçi ordu komutanı Limon von Sanders'in tahminleri çoğunlukla yanlıştı, ama birlikleri gerekli noktalara yerleştirebilmişti.

En az 90.000 askerin çarpışmalarda, 21.000'inin de hastalıktan öldüğü ve 100.000 yaralı, 64.000 sakat ve 10.000 kayıp askerin bulunduğu düşünülürse, Türklerin kaybının boyutları ortaya çıkar ve destek güçlerinin gönderilmesinin ve yerleştirilmesinin ne denli önemli olduğu anlaşılır. Bu açıdan 5. Ordu karargâhı başarıya ulaşmıştı. Onun komutası altında kuzeyde Esat Paşa, güneyde ise Cevat Paşa (Kısa bir süre Vehip Paşa) ve Alman subayların katkısı da büyüktü.

Kuzey bölgesinde Mustafa Kemal ateş hattının olağanüstü komutanı olarak öne çıkmıştı. Savunmanın başarısının Arıburnu'nda komutası altında görev yaptığı Esat Paşa'yla onun arasında paylaştırılması gerekir. Anafartalar'da ise, Mustafa Kemal tek başına İstanbul'u kurtarmamıştı, ama başkent'in savunulmasına önemli katkıları olmuştu. Kişisel cesaretini ön plana çıkarıp ürkütücü koşullar altında çarpışan askerlerine esin kaynağı olmuştu. Hırsı dolayısıyla onunla birlikte çalışmak oldukça zordu ve Alman subayların işe karışmasından hoşlanmadığını hiç gizlememişti, ama yeteneklerinden hiç kimse kuşku duymazdı.⁷²

Gelibolu, Mustafa Kemal'in kariyerinin başlangıcı oldu. Önceleri kazandığı ün yalnızca Türk ordusunun şuuruları içinde büyümeye başladı. Ününü bütün Türkiye'ye yaygınlaşması birkaç yılı alacaktı, çünkü Enver Paşa potansiyel rakiplerinin kendilerine taraftar toplamasına izin vermede son derece kıskançtı.

Çanakkale cephesinde birbirlerini çok iyi tanıma fırsatı bulan 3. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin (Altay), cephede Mustafa Kemal'in konumu ve başarısını aktarırken:

"Benim görüşüm şudur ki: Enver Mustafa Kemal'in kudretini takdir ediyor ve ondan savaş alanlarında faydalanmak istiyor. Ama onun karakterini kendi karakterine uygun bulmuyor ve onun parlayan yıldızının kendisini geçmesine meydan vermek

⁷²Mango, a. g. e., s.197.

istemiyor. Ona büyük ödevler, ordu komutanlığı veriyor lakin hiçbir vakit Hafız Hakkı, Mahmut Kamil, Ali İhsan, Halil, Nuri Paşalar gibi müstakil ordu komutanlığı vermiyordu.”⁷³

AHMET
ESENKAYA’NIN
TEBLİĞİ

Çanakkale Savaşları Sırasında Basında Mustafa Kemal

Albay Mustafa Kemal Bey ile ilgili tespit edilen fotoğrafların ilk ikisi “Çanakkale Daru’l-harbine Ait İntiba’lar” altyazılı olarak 27 Ekim 1915 tarihli *Donanma Mecmuası*’nda yer almaktadır. Adı zikredilmeden ikisi küçük, dördü büyük toplam altı fotoğraftan sayfaya yatık olarak basılmış ve alttan yarısını kaplayan iki fotoğrafın sağında kendi emrindeki 12 komutanla birlikteki fotoğrafı ile Anafartalar Grup Komutanlığı’nı uhdesine aldıktan sonra kendisine tahsis edilen otomobilde çekilmiş fotoğrafı yer almaktadır.⁷⁴

29 Ekim 1915 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde sağdan itibaren sırasıyla “300 milyon İslam’ın İstanadgah ve İlticagahı Olan Makam-ı Hilafet-i ‘Uzma” altyazılı İstanbul’daki selatin camilerinden birinin 4x6 cm fotoğrafı; “Memleketin semavi-i nişane-i i’tilasına şayan olan mücim ve imlalin muhafaza ve bir kat daha i’la için bir seneden beri serhatlerimizde dünyanın en büyük üç devletine karşı tarih-i cihanda bir misli daha görülmemiş fedakarlıklarla harp eden ve bilhassa Çanakkale cephesinde taklib-i şuun-u alem edecek harik ve besalet ve hamiyet gösteren cünud-u mansure-i İslamiye’nin bir meyl-i zi celadeti” altyazılı ve arkasında şanlı Türk bayrağı önündeki kahraman Mehmetçik 8x12 cm boyutlu portre; “Muhafaza ve müdafaasında ‘uluvv-i fedakari sayesinde 300 milyon İslam’ın selamet ve rehası temi edilmiş olan Çanakkale Boğazı” altyazılı 4x6 cm boyutlu Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası’nın haritası; alt sağ köşede “Çanakkale muharebat-ı berriyesinde (kara savaşlarında) fevkalade (olağanüstü) yararlıkları görülen ve emr-i müdafaadaki iktidar ve maharetiyle bihakkın ihraz-ı şan ve şeref eyleyerek Boğazları ve makam-ı Hilafeti kurtaran kumandanlarımızdan celadet-i fitriye ve havarik-i hamaset ile mümtez Miralay Mustafa Kemal Beyefendi” altyazılı 4x4 cm bir yuvarlağın içinde portresi; “Çanakkale’yi muhacemat-ı bahriyeye karşı pek bü-

⁷³ Altay, a. g. e., s. 118.

⁷⁴ *Donanma*, 27 Ekim 1915, s. 10-17. *Donanma*’nın fotoğrafcıları Yusuf Ziya/Razi ve İzzet Fikret’tir.

yük iktidar ve maharetle müdafaa eden ve mefahir-i milliyemize 5 Mart (18 Mart 1915) muzafferiyetini ilave eden Mevki-i Müstahkem Kumandanı necabet-i fitriye ile mümtaz Mirliva Cevat Paşa” altyazılı 4x4 cm bir yuvarlağın içinde portresi mevcuttur.⁷⁵

Sadi Borak, Mustafa Kemal’in yukarıdaki yayınlanan resminin yayımlanmasının öyküsünü anlatmaktadır: Yunus Nadi’nin başyazarı olduğu gazetede, bir yuvarlağın içine Cevat Paşa’nın, bir yuvarlağın içine de Atatürk’ün resmi konmuş, ancak sansür memuru Atatürk’ün resmini çıkarmış. Gazetenin Yazı İşleri Müdürü Abidin Daver’in anlattığına göre, yapılan itirazlar da fayda etmeyince gazete idaresi sansür memurunu oyuna getirerek, bir oldu bitti ile Atatürk’ün resmini gazeteye basmış.⁷⁶

Tasvir-i Efkâr gazetesinde yer alan Mustafa Kemal’in fotoğrafıyla ilgili olarak, Sadi Borak’ın alıntılıdığına göre (Atatürk’ün İstanbul’daki Çalışmaları, s. 76.) Abidin Daver şöyle anlatıyor: “Enver Paşa’nın Mustafa Kemal’i fena halde kıskanıp çekemediğini söylemişim ya. Paşa merhum bu resmi görünce küplere binmiş. İstihbarat Şube Müdürü de küplere binmiş. Evvele Sansür Zabıtini üç gün hapsedtiler, bizi de cepheye göndermek tehdidiyle müthiş haşladılar. Bereket versin ki Yunus Nadi Bey mebustu. Bu yüzden gazeteyi kapatmaktan çekindiler. Fakat sonra bir bahane icat ettiler, *Tasvir-i Efkâr*’ı on gün müddetle kapattılar.”⁷⁷

9 Aralık 1915 tarihli *Donanma Mecmuası*’nda “Şen Satırlar” adlı sayfasının ortasında ve sayfanın üçte birini kaplayacak şekilde Mustafa Kemal’in önde, ayan ve milletvekili grubunun arkada olduğu ve “Mebusan ve A’yan heyeti bir tarasut mahallinde kumandanla beraber (Çanakkale’yi ziyaret eden ayan ve milletvekili grubu bir gözlem yerinde komutanla beraber)” alt yazısıyla isimsiz olarak verilen iki fotoğraf mevcuttur. Yine bir sonraki sayfada ve sayfanın beşte dördünü kaplayan iki fotoğrafın ikincisinin Mustafa Kemal’in önde, ayan ve milletvekili grubunun arkada olduğu fotoğraf karesinin altyazısında “Çanakkale’yi ziyaret eden Ayan ve Mebusan Heyeti cephe” kaydı mevcuttur.⁷⁸

⁷⁵ *Tasvir-i Efkâr*, 29 Ekim 1915, s. 1; *Tevhid-i Efkâr* (*Tasvir-i Efkâr*), *Müstakil’ül-Efkâr Osmanlı Gazetesi*, Müessis ve Müdürü: Ebuzziya Tevfik, Müdür-i Mes’ul: Mehmet Agah, Ebuzziyazade Talha, Hayri Muhittin, Sermuharriri: Ebuzziyazade Velid Bey, İstanbul 1909-1925.

⁷⁶ Sadi Borak, *Atatürk’ün İstanbul’daki Çalışmaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983. s. 75.

⁷⁷ Sermet Atacanlı, *Atatürk ve Çanakkale’nin Komutanları*, 3. Baskı, MB Yayınevi, İstanbul 2007, s. 135.

⁷⁸ *Donanma*, 9 Aralık 1915, s. 1125-1126; *Donanma* (Mecmuası) 1330-1335 İstanbul, *Donanma cemiyetinin hıfızlık gazetesidir*. *Donanma* hayattır, istikbalimiz denizlerde. Sahibi: *Donanma-i Osmanî Cemiyeti Millî Cemiyeti Merkez-i Umumisi*.

Harp Mecmuası'nda da Albay Mustafa Kemal'in bir fotoğrafı "Anafartalar Grubu Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey" alt yazısı ile ikinci sayıda sayfayı üçte bir oranında kapsayacak şekilde verilmiştir.⁷⁹ Dördüncü Sayının kapağında adının yazılmadığı Mustafa Kemal'in fotoğrafı "Çanakkale'de Kireçtepe'de, Büyüklüğüne Söz Bulunamayan Bir Levha-i Şehadet, Bizi Yükseltmek İçin Feda-yı Can Eden Mübarek Şehitler Yatağı" Kireç Tepe'deki küçük anıtın önünde bulunmaktadır.⁸⁰

Harp Mecmuası'nda yayımlanan ikinci sayıdaki fotoğrafı ilgili olarak, Sermet Atacanlı, [Şevket Süreyya Aydemir'in Tek Adam Mustafa Kemal (s. 251) adlı eseri referans göstererek.] "Öte yandan Harbiye Nezareti'nce çıkarılan Harp Mecmuası'nın kapağında 'Çanakkale Kahramanı' olarak yayımlanması öngörülen Mustafa Kemal resminin Enver Paşa'nın emriyle baskı öncesi çıkarılarak yerine Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'nın resminin konulduğu da, pek çok kitapta yer almıştır. Söylendiğine göre Enver Paşa, 'Muvaffakiyet askerindir, şahsı sivriltmeye lüzum yok' demiştir."⁸¹

Servet-i Fünun kapağında "Anafartalar Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey ve Maiyeti" alt yazısı ile altı kişilik grup fotoğrafı verilmiştir.⁸²

Sonuç

Çalışmada büyük önder Atatürk'ün tarih sahnesine çıktığı Çanakkale cephesindeki ortaya koyduğu hizmetlerin medyada yansımaları ele alınmaya çalışılmıştır. Öncelikle sansürle basının tam anlamıyla güdümlü hâle getirilmesi, Enver Paşa gibi üst yöneticilerin her alanda pervasızca hareket etmelerini kolaylaştırmıştır.

Donanma (27 Ekim 1915, 9 Aralık 1915), Harp Mecmuası (Aralık 1915, Ocak 1915), Servet-i Fünun (6 Ocak 1916) mecmuaları ve Tasvir-i Efkâr (29 Ekim 1915) gazetesinde yer alan Anafartalar Kumandanı Albay Mustafa Kemal Bey ile ilgili hizmet ve fotoğrafları ile –ulaşılabilirdiği kadarıyla– perde arkasındaki gelişmeler aktarılmaya çalışılmıştır.

⁷⁹ Harp Mecmuası, Aralık 1915, S. 2, s. 22; Harp Mecmuası, asker ve muharebeden bahseder risale-i musavvere. İstanbul Teşrin-i Sani 1330-Haziran 1334. Diğer dergiler yanında Harp Mecmuası'nı özel kılan tarafı çok fazla görsel malzeme içermezdir. Dergi kısaca gözden geçirilince iki işlevinin olduğu hemen anlaşılır: Birincisi, propaganda teknik ve üslubu ile halkın hama set duygularını görsel malzeme, coşkulu şekilde kaleme alınmış nesirler ve şiirler sunmak, ikincisi de cephedeki gelişmeleri olanca coşkusuyla okuyucusuyla paylaşmaktır. Harp Mecmuası zamanın Harbiye Nezareti tarafından yayımlanmıştır. Mecmuanın ilk sayısı Teşrin-i Sani 1331 (Kasım 1915) tarihinde çıkmıştır. On beş günde bir yayımlanan mecmua yayın hayatını Haziran 1334/1918'e kadar sürdürmüştür. Görsel yönü ön planda olan Harp Mecmuası fotoğraf açısından oldukça zengindir. Kapak fotoğrafından başka mecmuanın hemen

Benim 16 dakikam bitti, arz ederim.

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU: Sayın Esenkaya, şimdi Burhan Sayılır arkadaşımız da 5 dakika ek süre istedi, vereceğim kendilerine, siz de konuşmak isterseniz, eklemek isterseniz...

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ESENKAYA: Hocam, izin verirseniz ben akşama kadar da konuşurum.

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU-Hayır, o kadar değil, zaten cümleleriniz arasındaki duraklamalar ve alkışlarla bir 5 dakika geçti. Onları da kullanırsanız çok seviniriz. Var mı ekleyeceğiniz?

Yrd. Doç. Dr. A. Ahmet ESENKAYA: Var efendim. Yıldırım Orduları Kumandanı olarak güneye gittiğinde yine o sevmediği adam karşısındaydı: Liman von Sanders. Atatürk tabii onu pek sevmese de birileri Liman von Sanders'e onu sorarlar: "Görev arkadaşınız nasıl biri?" Bakınız, cevap enteresan: "Altlarına karşı pek fazla merhameti yoktur, yukarıdakilere kadar, üstlerine karşılıksa fazla takmaz, ama severim, iş yapar, problem getirmez, ne pahasına olursa olsun çözer." Mustafa Kemal böyle bir karakter. 25 Şubat 1915'te Eceabat'a gelir. Kendi birliklerini Bigalı Köyü'ne aktarır. Talimlere hemen orada başlar. Genelkurmay'a bir rapor vermeleri gerekiyor subayların, öyle diyor. "Benim 18 Mart denizle ilgili muharebede görevimi soruyorsunuz, benim buradaki görevim eğer kara harekâtı oluşursa biz ona müdahale edeceğiz. Dolaylıdır benim 18 Marttaki görevim." diyor. Genelkurmay'a Mustafa Kemal imzasıyla giden telgraf vardır. 4 Mart tarihli telgrafta şunu söylüyor: "Karadaki tabyalarımızı daha çok tahrip etmek için az da olsa asker çıkardılar. Mehmet Çavuş o askerleri silahı tutukluk yaptığından başka malzemelerle bertaraf etmek amacıyla mücadele etti." Corrine'ye yazdığı mektupta da aynı şeyi söylüyor: "Ben onun ülke çapında tanınmasına yardımcı oldum." Zaten Genelkurmay'dan istediği

her sayfasında bir veya birkaç fotoğraf bulunmaktadır. Çoğu değişik cephelere ait olup her biri bir film şeridi gibi cephelerin manzarasını okuyucunun gözü önüne getirmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan itibaren cephenin fotoğraflarla, yazılarla, şiirlerle, anılarla havasını bu dergi yansıtmıştır. Dergide şehit subayların bazılarının, 'yaşayan ölümler' veya 'mübarek şehitlerimiz' başlığı altında fotoğrafları vardır. *Harp Mecmuası*'ndaki yazılar, büyük ölçüde savaşın sebep olduğu kızgın bir ruh hâlini yansıtıyor.

⁸⁰ *Harp Mecmuası*, Ocak 1915, S. 4, s. 49 (kapak)

⁸¹ Atacanlı, *a. g. e.*, s. 135.

⁸² *Servet-i Fünun*, 6 Ocak 1916, No. 1281 (kapak); *Servet-i Fünun*, Menafi-i mülk-i devlete hadim, edebiyat, fünün, sanayi, teracim-i ahval, seyahat, roman ve saireden bahseder musavver Osmanlı gazetesidir. Müessesisi, muharrir ve müdürü: Ahmet İhsan, İstanbul 1307-1928; *Servet-i Fünun*, Musavver haftalık *Servet-i*

de o, diyor ki: “Bu kahraman Mehmetçiğe bir madalya verilmesi çok uygundur, bu büyük bir kahramanlıktır”.

İkincisi, Mustafa Kemal'in Liman von Sanders'e çok net bir ifadesi vardır. Bir hafta önce Liman Paşa'yla beraberdir. Liman Paşa sorar: “Kumandan, niye Bulgarlar bizimle harbe iştirak etmiyorlar?” “Sizin yüzünüzden.” der. Yani Almanların yüzünden, yani sizin kazanacağınıza pek fazla onların ümidi yok da... Yüzü kızardı, bozardı, bir şey de diyemedi... Tabii, o ara Enver Paşa'ya, 3. Kolordu Komutanı'nı da devreden çıkartarak direkt, “Gel, harekatı devrâl.” diye, metinde var, böyle delidolu bir mektubu var. “Gel, devral bu işi, böyle olmaz.” diyor. Onun için, Enver Paşa 11 Mayıs'ta Gelibolu üzerinden cepheye gelir, herkesle görüşür ve Burhan hocamızın anlattığı meşhur 19 Mayıs, bizim yaptığımız taarruz devreye girer. Dahası Ömer Bey bahsedecek, Mustafa Kemal'in cephedeki yaptıklarını şöyle dikkate aldığımız zaman mektuplarda daha çok ipuçlarını gördüğümüz ilginç detaylar var. Ömer Bey'i dinleyeceğiz. Biz biraz daha ilerleyelim isterseniz. Benim bir türlü anlayamadığım ve vicdanlara seslendiğim bir konu var; herkes, bilen bilmeyen, hele bilmeyenler hocam, bu benim bir sitemim, ister kabul edin, ister etmeyin, Mustafa Kemal'siz Çanakkale Savaşı'nı yazmaya çalışanlar türedi. Garip bir şey, tamam o 25 Nisandaki Mustafa Kemal'i görmeyebilirsin, görmezsen hak biter de, hadi görme, pekala 9 Ağustostan sonraki Mustafa Kemal'in yerinde sen mi vardın da bu koca adamı yazmayarak ne yapmaya çalışıyorsun? Bu birinci sorum. 1915 Mustafa Kemal'inin kime ne zararı var? Bu da ikinci sorum.

Cepheyeyiz, bakınız, sizlerle üç anekdotu paylaşıyorum: Hepsi Mustafa Kemal'le yaşanmış gelişmelerdir. İki kurmay Alman geliyor. “Bizi Mustafa Kemal'in karargâhına çağırdılar, biz vardık, iki Alman oturuyorlardı. Biz varınca Mustafa Kemal Bey ayağa kalktı, bize hoş geldiniz dedi. İçerideki görevliler de limonata koyuyorlardı. İşaret etti, önce çocuklara ver, sonra bize ver, sonra misafirlere ver.” Almanlarla arası acayıpti Mustafa Kemal'i gördünüz değil mi? Önce çocuklara ver, sonra bize ver, herhalde parantez içinde kalırsa onlara ver gibi bir şey, yani Almanlara karşı tavrı budur.

Fünun gazetesinin fevkalade neşr eylediği yevmi akşam nüshası, Müdürü: İsmail Subhi, Sermuharrir: Ahmet İhsan, Mahmut Sadedik, İstanbul 1307-1332.

Karargâhtalar ve 14 Mayıs günü yukarıdan bir emir gelir, bir hücum yapılması söz konusudur. O aşağıda biraz sızlık bölge vardır, oraya düşman sarkmasın diye Kocadere köyünden de takviye birlikler getirilmiş, gece harekâtı sebebiyle, maalesef 72 ve 77. alaylardaki askerlerimizin büyük bir çoğunluğu Arapça konuştuklarından dolayı irtibat noktasında sıkıntılar doğar. Bizimki rahat hazır oldan anlıyor da, onun bir de Arapçaya çevrilmesi lazım, orada bir sıkıntı var ve o gece yaklaşık 1.000 kadar şehit veririz. Bunu birileri Mustafa Kemal'in aleyhine büyötmeye çalışır, emir almadan bu baskın hareketini yaptı diye. Mustafa Kemal de çok büyük sükûnetle hiçbir zaman emirsiz bir şey yapmadığını deklare eder şekilde sumenin altından evrakı çıkarır, hiçbir şey söylemez ve "Buyurun efendim." der. Yanındaki de emri veren subaydır. Yani siz eğer ne yaptığınızdan eminseniz, elinizde yeteri kadar belgeniz varsa, durmanız hata. Bunu Mustafa Kemal'in hayatında o kadar çok görüyoruz ki.

Bir de bölgeden dönüşü var Mustafa Kemal'in. En çok üzüldüğü şey, Enver Paşa'nın kendisine karşı çok ciddi anlamda, bir husumet diyelim, düşmanlık kelimesi biraz fazla kaçır, bir rekabet var, gizli gizli. Ama onun rütbesi yükseltildiği için, ona yanaşmak şimdilik şartıyla, pek mümkün değildir. Bir de saraya damat olur. Naciye Sultan'la evlenmiştir. Siz Enver Paşa olarak cepheye geliyorsunuz, cephenin her yerini geziyorsunuz, Mustafa Kemal'e gelince çok yoğunmuş da, uğrayamamış da... Mustafa Kemal de "İstifa ediyorum." diyor. Liman von Sanders, "Etme." diyor. "Ediyorum efendim..." Mustafa Kemal, artık şartları bekliyor. O ara, hiçbir zaman Liman von Sanders, Mustafa Kemal karargâhından bir türlü emin olamıyor. "Benim dışımda bir şeyler yapar mı?" endişesi var. Mustafa Kemal'in kurmay başkanı İzzettin Çalışlar'ı değiştirmek istiyor. O da diyor ki: "Çok teşekkür ediyorum, ne kadar naziksiniz, ama ben İzzettin'imden çok memnunum." Teşekkür ediyorum efendim, sağ olun.

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU: Çok teşekkürler Sayın Esenkaya. Sayın Sayılır, size de 5 dakika ek süre veriyorum.

Yrd. Doç. Dr. Burhan SAYILIR: Hocam sonuna doğru gelirken birkaç noktaya değindi. Ben hemen kısaca geçeyim bunu. Artık iplerin tamamen koptuğu nokta, eylül ayındaki geziydi. O gezide vakit kalmadığı düşüncesiyle Mustafa Kemal'in yanına gidilmemişti. Mustafa Kemal de istifa etmişti. Liman von Sanders'in, Mustafa Kemal'in istifasını kabul etmemesi yönünde Enver Paşa'ya gönderdiği mektubundan birkaç satır okuyacağım. Şöyle diyor Liman von Sanders: *"Albay Mustafa Kemal ayrılmak istiyor, çünkü ekselanslarının imparatorluk ordusu Başkumandan vekili ve en yüksek üstünün güvenine sahip olmadığı kanısındadır. O bilhassa ekselansınızın son defa burada buldukları sırada diğer üç grup komutanının ziyaretinizi şereflendirirken o zaman hasta ve hâlâ da hasta olan Mustafa Kemal'i ziyaret etmediniz."* Buna çok alındığını söylüyor. Bunun üzerine Enver Paşa da tepki de çekemiyor, Mustafa Kemal'i görevden alamıyor. Çünkü bütün basında ve halk arasında ciddi anlamda efsaneleşmeye doğru gidiyor, Anafartalar Kahramanı şeklinde, bu tepkiyi de göze alamıyor. Biraz böyle durumu da idare eder şekilde Enver Paşa, bir mektup yazıyor Mustafa Kemal'e, şöyle diyor: *"Rahatsızlığınızı işittim, müteessir oldum. Son defaki Çanakkale ziyaretimde muhtelif mevzileri görmek istediğimden sizi ziyarete vakit kalmamıştı. İnşallah yakında tamamen kesbi afiyet eyler ve bugüne kadar olduğu gibi kumanda ettiğiniz kıtaatın başında başarılı görevler dilerim."* Her ne kadar birbirlerine husumet de besleseler, rekabet içinde de olsalar, yazışmaları çok kibarca yürüyor, öyle bir sertlik oluşmuyor. Mustafa Kemal de cevap yazıyor: *"Rahatsızlığımdan dolayı iltifat ve teveccühatı Samilerine arzı teşekküratı mahsusa eylerim. Bendenizi yakında çıkması memul olaylar için hazır olduğumu biliniz ve diğer hizmetlerde de görev yapmaya hazırım."* Bu şekilde eylül ve ekim ayı geçtikten sonra bakıyor ki, yine Enver Paşa'nın tavrında çok öyle bir değişiklik yok. Aralık ayında da hastalığını bahane ederek İstanbul'a dönüyor. Ondan sonra da başka bir birliğe atanıyor. Hatta bir anekdot anlatılır da ne kadar doğrudur pek bilinmez. En sonunda tuğgeneralliğe terfi edince, Enver Paşa, Mustafa Kemal için, *"Tuğgeneral yaptım oradakileri."* diyor yanındakilere. Ondan sonra, *"Şunu verirseniz bunu ister, sınırı yoktur."* şeklinde yanındakilere sitem edi-

yor. Aslında tuğgeneralliğe de baskı altında terfi ettim demek için. Daha sonra İstiklal Harbi'nde de bu ikili arasındaki sorunlar sevam ediyor. Söyleyeceklerim bu kadar, teşekkürler.

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU: İki arkadaşımız da belgelerle dayanarak, eminim birçoğumuzun ilk defa duyduğu bilgileri bizlere sundular. Çanakkale bence böyle böyle ortaya çıkacaktır, belgelerle ortaya konulacaktır. Sayın Sayılır'a bir soru sormak istiyorum. Sofya'daki askeri görevi sırasında birkaç kez gelmek istiyor, savaşa fiilen katılmak istiyor, ama bir türlü çağrılmıyor. Siz dediniz ki, iki ihtimal var. Birincisi, Mustafa Kemal sadece asker olarak değil, sosyal alanda da çok başarılı, Sofya'da geniş bir çevresi var. Enver Paşa ondan yararlanmak istiyor. İkincisi de yanlış anladıysam düzeltin beni, pek ihtimal vermiyorum, ama galiba aralarında bir şey var, gelmesini istemiyor şeklinde bir ihtimal. Sayın Esenkaya'nın gene birincil kaynaklardan verdiği bilgiler, hele o basındaki sansür olayını gördükten sonra bence tek ihtimal kalıyor, çekememe olayı. Bütün hikâye o, niye biliyor musunuz? Orada büyükelçimiz var. Büyükelçinin görevidir üst düzeyde temaslar yapmak, diplomatik temaslarla destek aramak, sosyal çevreyi geliştirmek. Askeri ateşe oraya askeri konular için gider. Mustafa Kemal de cephede olmak istiyor. Onu da düşünürsek, Mustafa Kemal sosyal alanda başarılı, onun için orada kalması daha uygun olur ihtimali kişisel görüşüm. Ben sizin gibi arşivci değilim, ama bana öyle geliyor. Siz nasıl düşünüyorsunuz?

Yrd. Doç. Dr. Burhan SAYILIR: Az önce de söyledim. Kısa sürede savaşın biteceği düşünülüyor. Enver Paşa, kısa sürede savaşın biteceği düşüncesiyle bütün payeyi kendisi almak istiyor. İkincisi de Bulgaristan'da, evet, Mustafa Kemal'in çevresi var, bazı rahatsızlıklar da oluyor, bu kadar öne çıkması bazı rahatsızlıkları da yaratıyor orada. Enver Paşa'yla husumet var aralarında. Ama o kadar da düşüncesiz değil. Şundan dolayı: Birisine paye vermeyeceğim diye onun özelliklerinden de yararlanmama yoluna gitmiyor. Adamın vasfı varsa, ondan da

faydalanmak istiyor. Aslında Çanakkale Savaşı'na da katlanmasının nedeni odur. Başarılı bir asker, görevini yapıyor, istemeye istemeye katlanacak, ben böyle düşünüyorum.

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU: Efendim, iki konuşmacımız daha var. 20 dakika çay kahve molası verelim, 16.00'da tekrar bir araya gelelim. İki ilginç bildirimiz daha olacak.

Tekrar teşekkür ediyorum. Sayın arkadaşlarım, sağ olun.

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

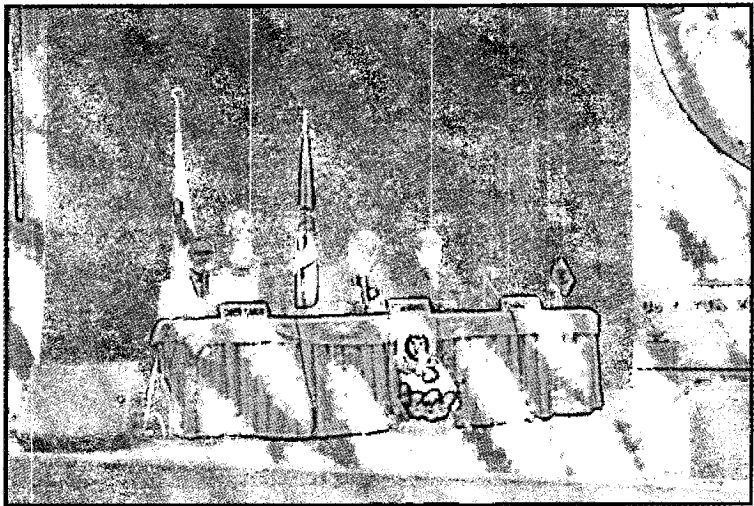
**ÇANAKKALE 1915,
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
VE MODERN TÜRKİYE**

**8 Ocak 2010
Üçüncü Oturum**

Oturum Başkanı: Av. Erdoğan SARUHANOĞLU
(Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. Ömer ÇAKIR
**“Çanakkale Cephesinden
Mustafa Kemal'in Gönderdiği Mektuplar”**

Yrd. Doç. Dr. Muhammet ERAT
**“Atatürk'ün Cumhuriyet Döneminde
Çanakkale Ziyaretleri”**

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU: Efendim, bugünkü etkinliğimizin son oturumuna geldik. Üniversitemizden iki araştırmacı arkadaşımız, bizlere Çanakkale Savaşları'nın Mustafa Kemal'le ilgili farklı boyutlarını sunacaklar. Programımız şöyle: İki konuşmacımız da konuşmalarını bitirdikten sonra soru cevap için bir süre ayıracağız. Sanıyorum vaktimiz olacaktır, 15-20 dakika, ondan sonra da etkinliğimizi kapatacağız.

Bu arada mola sırasında komutanım bir konuda bilgi vermemi rica ettiler benden. Deniz Müzesi'nde Çanakkale harekâtının en son aşaması olan boşaltmayla ilgili çok güzel bir sergi açılmış, bugün açılmış. Tavsiye ederim, özellikle Ankara'dan, diğer şehirlerden gelen konuklarımıza müzemizi mutlaka gezin, çok güzel bir müzemiz var ve komutanlık hakikaten çok güzel bir düzenleme yapmış. Orayı gördükten sonra Çanakkale 1915'i çok daha iyi anlayacağınızı, yaşayacağınızı hissediyorum.

Bu son oturumun başkanlığını Av. Erdoğan Saruhanoğlu Bey lütfedecekler. Kendileri Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu Başkanı olarak görev yapmaktadırlar. Buyurun efendim.

Av. Erdoğan SARUHANOĞLU (Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu Başkanı): Değerli konuklar, sevgili arkadaşlarım, hepimizi en içten sevgi ve saygılarımla selamlıyorum. Milli benliğimizin ve Kurtuluş Savaşı'nın temellerinin atıldığı ve çok önemli bir olay olarak, ulu önder Atatürk'ümüzün halkımız ve yaban-

A. METE
TUNCOKU'NUN
KONUŞMASI

ERDOĞAN
SARUHANOĞLU'NUN
KONUŞMASI

cı ülkeler tarafından bir askeri deha olarak tanındığı Çanakkale Savaşı'nın aziz şehitlerini, yiğit kahramanlarımızı saygı ve minnetle anarak bir sözlerime başlamak istiyorum.

Çanakkale Savaşı, daha önce konuşmacılar tarafından da bildirildiği gibi, I. Dünya Savaşı'nın gerçekten en çetin ve bir o kadar da kanlı bölümü olmuştur ve tarihin sayfalarında da aynen bu şekilde yer almıştır. Çanakkale Savaşı, öyle bir savaş ki, düşman kuvvetleri çok üstün, hem donanımcı hem sayıca, ama bunun yanında bizim cennet vatanımız için mücadele edenler ellerine ne geçirip, ne buldularsa onunla düşmana karşı koymuşlar ve tarihe de “Çanakkale Geçilmez” sözünü yazdırmışlardır.

Yüce Atatürk'ün sözlerini burada tabii ki tekrarlamak gerekmiyor, zamanımız da çok kısıtlı. Diğer savaşlardan farklı olarak Çanakkale Savaşı'nda çok önemli bir savaş malzemesi var. Bu savaş malzemesi de inanç; düşmanı mağlup etme inancı, son derece önemli. Çanakkale Savaşı'nı yapanlar, düşmanın topuna, tüfeğine, mermisine karşı âdeta dimdik durarak inançla kafa tutmuşlardır. Mustafa Kemal, “*Size taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçen zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir.*” demiştir.

Yine Mustafa Kemal, 30 Nisandaki komutanlar toplantısında, “*İçimizde ve askerlerimizde Balkan Harbi'nin utancını bir daha göstermektense ölmeyecek yoktur. Böyleleri varsa onları kendi ellerimizle kurşuna dizelim.*” demiştir.

Sempozyumun son oturumunda iki değerli konuşmacımız var. Ben bu iki değerli konuşmacımızın özgeçmişlerini takdim etmek istiyorum. Yrd. Doç. Dr. Sayın Ömer Çakır, Çorum'da doğdu. Lisans eğitimini 1994 yılında Gazi Üniversitesi'nde, yüksek lisansını 1997'de, doktora öğrenimini de 2005 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Türk edebiyatında mektup ve nâzımımızda Çanakkale muharebeleri konusunda uzman olan Çakır, halen Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili

ve Edebiyatı Bölümü'nde akademik çalışmalarını yürütmektedir. Ömer Çakır, İngilizce bilmektedir.

Diğer konuşmacımız Yrd. Doç. Dr. Sayın Muhammet Erat, 1967'de Çanakkale'de doğmuştur. 1988'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olduktan sonra, 1990 yılında aynı bölümde araştırma görevlisi olarak göreve başlamıştır. "Türk Basınında Alfabe Meselesi, 1862'yle 1918 Arası" başlıklı teziyle 1991'de yüksek lisansını, 2001 yılında "Milli Mücadele Döneminde Kazım Karabekir Paşanın Faaliyetleri, 1919-1922 Arası" başlıklı teziyle İstanbul Üniversitesi'nde doktora öğrenimini tamamlamıştır. Milli Mücadele, Ermeni meselesi, Cumhuriyet dönemi eğitim hayatı ve Çanakkale Savaşları alanlarında uzman olan Muhammet Erat, İngilizce bilmektedir.

İlk konuşmacımız Sayın Ömer Çakır, "Çanakkale Cephesinden Mustafa Kemal'in Gönderdiği Mektuplar" başlıklı bir tebliğ sunacaktır. Bu tebliğin, Mustafa Kemal'in askeri kişiliğinin yanında, bizden biri, yani bir insan olarak da kişiliğini ortaya koyacağını umuyorum. Buyurun Sayın Çakır.

ERDOĞAN
SARUHANOĞLU'NUN
KONUŞMASI

ÖMER ÇAKIR'IN
TEBLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Ömer ÇAKIR (Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü): Sayın Başkan, teşekkür ederim. Sayın Başkan, kıymetli dinleyiciler, değerli meslektaşlarım, sözlerime başlarken hepinizden özür dilemek istiyorum. Çünkü benden önceki konuşmacıların hiçbirisini dinleme imkânım olmadı, zira üzerinize afiyet ciddi bir soğuk algınlığı ve gribal rahatsızlığım var, yataktan kalkıp buraya geldim. Konuşmamı yapacağım ve izninize de geri döneceğim. O yüzden değerli konuşmacıları dinleyemediğim için onlardan özür diletim.

Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale cephesindeki hizmetleri, bu cephedeki savaşın kazanılmasındaki rolü herkesin malumudur. Ben tebliğimde, Mustafa Kemal Paşa'nın bu cephede bulunduğu süre içinde çeşitli kişilere yazmış olduğu mektuplar üzerinde duracağım. Bu bağlamda, bilinen mektuplara ilave olarak devrin gazetelerinde rastladığım, ancak sadece "*Muhterem Kumandanın Mektubu*" başlığı altında yayımlanan bir mektubun da Mustafa Kemal Paşa'ya ait olabileceğini iddia edeceğim. Dolayısıyla bildirimde size tırnak içinde bildireceğim en önemli hususlardan biri de galiba bu olacaktır. Bildirimim içeriği şu başlıklardan oluşuyor: Girişte, Çanakkale cephesiyle cephe gerisi arasındaki mektuplaşma üzerinde duracağım. Daha sonra, yine giriş mahiyetinde Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale cephesine yazdığı mektupların Türk harp edebiyatı içerisindeki yeri ve öneminden söz edeceğim. Daha sonra, asıl üzerinde duracağım konu, Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale cephesinden yazdığı mektuplar olacak ve bu mektupların önce kısaca bir tanıtımını yapacağım, arkasından mektupların özelli-

ğinden söz edeceğim. Daha sonra mektupların içeriğine geçeceğim, mektupların dil ve üslup özelliğinden söz ettikten sonra birkaç cümleyle bildirimini noktalayacağım.

Çanakkale cephesiyle cephe gerisi arasındaki mektuplaşmaya kısaca bakarsak: Çanakkale muharebelerinin özellikle ilk aylarında posta hizmetlerinde bazı sıkıntıların yaşandığı bir gerçektir. Ancak zamanla postadaki bu problemler halledilmeye çalışılmıştır. *Tasviri Efkâr* gazetesinin Çanakkale'deki savaş muhabiri Ağâh Bey, 18 Mart 1915 Çanakkale deniz zaferinin akabinde Yunus Nadi'ye (Okunduktan sonra yırtılıp atılması şartıyla not düşüyor.) göndermiş olduğu mektupta şunları yazıyor:

“Bir konu daha var, İstanbul Postanesi buraya mektup ve posta emaneti almıyormuş. Çok yanlış hareket ediyor. Buradaki subayların ve erlerin geride bıraktıkları ailelerinden zamanında haber almazlarsa ailelerine gönderecekleri emaneti, parayı gönderemezlerse nasıl gözleri ve gönülleri arkada kalmaz mı? Bizim subay ve erlerin böylesine unutulmuş olmasına karşılık buradaki birkaç yüz Alman askeri için haftada iki kez İstanbul'dan general vapuru gelmektedir. Bu vapur Almanların mektuplarını, paralarını diğer posta paketlerini getirmekle görevlidir. Sebze ve tatlı konservelerine, jambonlarına varıncaya kadar her ihtiyaçlarını gidermelerine imkân sağlıyor. Rica ederim, bunun için posta nezaretinde gerekli başvurularda bulununuz. Zaten müstahkem mevki kumandanlığına durumun telgrafla bildirildiğini de haber aldım. Hiç olmazsa haftada bir-iki posta buradakiler için kaleye düzenli işlesin. Posta emanet paket alsın.”

Aşağıda bahsedeceğim üzere, yine bazı aksaklıklar olsa da ilerleyen günlerde cephe gerisiyle cephe arasındaki mektuplaşmanın nispeten belli bir düzene girdiği söylenebilir. Zira, en azından resmi veya gayri resmi bulunan çözüm yollarıyla İstanbul'la haberleşme sağlanmaya çalışılmıştır. Çanakkale muharebeleri sırasında askerlerin cephe gerisiyle haberleşmesi telgraf, açık muhabere varakası, açık veya kapalı mektuplar vasıtasıyla gerçekleşir. Ancak bunlardan en fazla açık muhabere varakasıyla kapalı mektupların kullanıldığı söylenebilir.

Açık muhabere varakası, ekranda da görüyorsunuz, hem zarfa konulmadan açıktan nakledildiği için mahrem şeylerin yazılmadığı hem de hacim olarak fazla bir şeyin yazılmasına imkân olmayan, sadece haberleşmeyi temin amacıyla kullanılan bugünkü kartpostala benzeyen bir karttır. Kapalı mektuplarsa, ya zarf şeklinde katlanarak ya da bir zarfa konularak postaya verilir. O sebeple haberleşmenin dışında uzun veya özel şeyler yazılacağı vakit, açık muhabere varakası pek tercih edilmez. Bu bağlamda Selahattin Adil Paşa, Çanakkale cephesinden eşine yazdığı bir mektupta şöyle der: *“Bir teşrini evvel tarihli güzel kart beni müteselli etti de, merakım büsbütün mündefi olmadı -ortadan kalkmadı- rica ederim, mufassal mektup yaz.”*

Mektup veya kartların nakliyse, genellikle iki şekilde, gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki Çanakkale'den hemen her gün kalın vapurlardaki askeri veya sivil resmi postayla, ikincisi de cepheye gelip gidenler vasıtasıyladır.

Bu bağlamda, aşağıda söz edeceğim işlemlerin, mektuplaşma işleminin şöyle olduğu söylenebilir: Cephede okuma yazma bilen bir asker kendi mektubunu yazmış, bilme-yenlerse bilen birine yazdırmıştır. Yazılan mektuplar sansürden geçtikten sonra, savaş alanının uygun yerlerine konulan –bu resimde görüyorsunuz– posta çadırlarına teslim edilmiş, buradan da resmi posta hizmetleri çerçevesinde gideceği yere ulaştırılmaya çalışılmıştır. İkinci yolla ise, mektuplar asker veya sivil, cepheye gelip giden birileri aracılığıyla gönderilmiştir. Bu usulle teati olunan mektupların resmi kontrolün dışında kaldığı söylenebilir. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa, Madam Corrine'ye yazdığı bir mektupta şöyle der: *“Karargâhın katiplerinden Hulki Efendinin İstanbul'a seyahatinden faydalanarak size bu mektubu yazıyorum.”* Selahattin Adil Paşa da eşiyile mektuplaşmasında zaman zaman benzer bir yola müracaat eder. Zira mektuplarının birinde şöyle der: *“Rica ederim, mufassal mektup yaz, hazır bulunsun. Bu mektubu sana getirecek mülazım Ahmet Efendi 4 gün sonra avdetinde, yani geri dönüşte size uğrayacak, ona verirsin.”*

Resmi vasıtanın dışına çıkılmasının bir başka nedeni de bazen kapalı mektup gönderilmesinin askeri olarak yasaklanması ve haberleşmenin ya kartpostalla ya da açık mektuplarla yapılmasının emredilmesidir. Mesela, yine Selahattin Adil Paşa mektuplarının birinde, *“Sana müjde, Harbiye Nezaretinden emir geldi, mektuplar açık olmayacak. Binaenaleyh başka vasıtaya hacet kalmadı.”* derken, hemen ardından gönderdiği bir başka mektubundaysa şöyle der: *“Kapalı mektup yazmak hususu da yine çatallaştı, galiba yine kartpostala yahut manasız, ruhsuz kelimelerle dolu açık mektup havalesine mecbur kalacağız. Bereket versin ara sıra gidip gelen oluyor.”* Mustafa Kemal Paşa'nın Madam Corrine'ye yazdığı bir başka mektubunda yer alan şu cümlelerde benzer bir kaygıyı okumak mümkündür: *“Mektubumu elinize vermesi için size fırkamdan bir zabıt gönderiyorum, çünkü postayla ancak manasız birkaç kelime göndermek mümkün.”* Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere kartpostal veya açık mektupların başkası tarafından rahatça okunabilmesi yazanı doğal olarak huzursuz etmektedir. O sebeple istenilenler rahatça yazılmadığı için sadece manasız birkaç kelimeyle yetinilmek durumunda kalınmaktadır açık muharebe varakası yazıldığında. Bunun için de resmi vasıtanın dışında bir çözüm yoluna gidildiği anlaşılmaktadır. Bu noktada Selahattin Adil Paşa'nın yine eşine yazdığı mektuplardan birinde yer alan şu not dikkat çekicidir: *“Kapalı mektup yazmak istersen adres Çanakale Orman Müdürü Mahmut Mafi Beye diyebilirsiniz.”* Bir başka mektubunda da şöyle der: *“Mektubumu sana getiren zat 4 gün sonra tekrar avdet edecek, kapalı mektup yaz, kendisine ver.”*

Anlaşılan o ki, savaş atmosferinde askerlerin cephe gerisiyle özel mektuplaşmaları pek de rahat olmamıştır. Ancak bütün bunlara rağmen geride bırakılanlara duyulan hasret ve özlem mektuplarla giderilmeye çalışılmış, onlardan bir haber alabilme, cephe gerisiyle kelimelerle konuşabilme mektuplarla mümkün olabilmiştir. O sebeple vakit buldukça ve mümkün olduğunca cepheden mektup gönderilmeye çalışıldığı, özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın ve Selahattin Adil Paşa'nın cephe gerisiyle sık sık mektuplaştığı anlaşılmaktadır.

Bu ekranda gördüğünüz cephenin ortasındaki posta çadırılarında toplanan bunun bir başka yeri, bu gördüğünüz eski harfli, bayrak şeklinde, orada posta yazıyor. Altta da cephede posta yazıyor. Yine posta çadırının önünde gördüğünüz gibi, mektuplar kontrolden geçiyor, daha sonra biraz daha cephenin gerisinde olan postanede, mesela, Akbaş mevkiinde bir postane, orada toplanıyor ve daha sonra oradan da gönderileceği yerlere gönderilmeye gayret ediliyor.

Kısaca mektuplaşma hususuna baktıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale cephesinden yazdığı mektupların harp edebiyatı içerisindeki yeri ve önemine bakalım. Ama genel anlamda Türk harp edebiyatında Çanakkale muharebeleri dediğimiz zaman, bunları hikâye, şiir, tiyatro, roman, hatıra ve günlük menkıbeler, mektuplar şeklinde tasnif etmemiz mümkün. Mektupları da kendi içerisinde şu şekilde tasnif edebiliriz: Asker mektupları, esaret mektupları, muhabir mektupları, edebiyatçı mektupları ve kurmaca mektuplar... 2009 yılında Akçağ Yayınevi tarafından yayımlanan *Türk Harp Edebiyatında Çanakkale Mektupları* isimli çalışmamızdan alıntı yaptığımızı ifade etmiş olalım.

Gelelim Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale cephesinden yazdığı mektuplara ve bunların kısaca tanıtılmasına. Mesela, Selahattin Adil Paşa'nın mektupları aile mektupları olması hasebiyle savaşa ilgili pek bilgi vermezken, Mustafa Kemal Paşa'nın mektuplarında biz savaşa ilgili bilgileri de buluyoruz. Ama genel olarak baktığımız zaman, kısaca mektupları tanıtacak olursak, Mustafa Kemal Paşa'nın bilinen mektuplarını göz önüne aldığımızda, Çanakkale cephesinden yazdığı toplam 16 adet mektubu olduğunu görürüz. Bunlar içerisinde Enver Paşa'ya yazılmış olan iki mektup var; bu mektupların ayrıntısına birazdan geçeceğim. Salih Bozok'a yazılmış olan iki mektup var. Madam Corrine'ye yazılmış olan altı adet mektup var. Hilda Hanım'a yazılmış olan üç adet mektup var. Esad Paşa'ya Şimal Grubu Komutanı olması üzerine kısa bir tebrik mektubu var ve Fevzi Paşa'ya bir adet mektup, kardeşinin şahadeti üzerine ona taziye mahiyetinde yazılmış bir mektup. Bir de sözlerimin başında ifade ettiğim gibi, dönemin gazetelerinde rastla-

dığım, “*Muhterem Kumandanın Mektubu*” başlığı altında verilen bir mektubun olduğunu belirtmiş olalım.

Mektupların yapısal özelliklerine geçtiğimiz zaman; Mustafa Kemal Paşa'nın Fevzi Paşa'ya gönderdiği mektup üzerinden kısaca mektupların yapısal özelliklerini izah edeyim. Şöyle ki, Osmanlı klasik mektup geleneği besmeleyle başlar. Ancak besmele, “*Bismillahirrahmanirrahim*” şeklinde yazılmaz, sembolik olarak şurada gördüğünüz işaret, “*Bihî*” anlamındadır ve bu şekilde başlar ve bu “*Bihî*” manasındaki semboldür. Mektuplar yeni yazıya aktarılırken genelde bu işaret hiç göz önünde bulundurulmaz. Halbuki Mustafa Kemal Paşa'nın mektuplarının hemen hepsinde bu işaret vardır ve bu besmele manasındadır. Besmeleyi “*Sername*” takip eder. “*Sername*” de mesela, burada, huzuru âlilerine yazıyor. Hangi makam, mevki, kime yazılacaksa buna da “*Sername*” adı verilir. Daha sonraya muhatabın ismi zikredilir ki, buna da “*Elkab*” denilir, dolayısıyla şu “*Muhterem kardeşim*” diye paşa hazretleri, dolayısıyla buna da “*Elkab*” denilir. Daha sonraysa mektubun ana metni gelir. Mektupta söylenilecek olan unsurlar zikredilir ve dolayısıyla mektup imzayla tamamlanır. Ancak burada şunu söyleyeyim; klasik mektup geleneğinde Tanzimat'a kadar genelde tarih mektubun altına, yani imzanın hemen yanına bir yere yazılırken, artık Meşrutiyet'ten sonra yazılan mektuplarda genelde üst tarafa da yazıldığı görülür ki, gördüğünüz üzere burada Mustafa Kemal Paşa mektubun tarihini üst tarafa yazmış oluyor. Dolayısıyla Osmanlı dönemindeki bu saymış olduğum unsurların hemen hepsinin bu mektupta olduğunu görüyoruz ki, Mustafa Kemal Paşa mektuplarını o dönemdeki mektup bilgisi ve kültürü doğrultusunda yazmıştır ve bütün unsurları da o mektuplarda bulunmaktadır.

Mektupların içeriğine geçtiğimiz zaman, eldeki mektuplara baktığımızda, ilk mektup Enver Paşa'ya hitaben yazılmıştır. 20 Nisan 1331, –yani 3 Mayıs 1915– tarihli mektupta, düşmanın karaya asker çıkarmasına Alman Komutan Liman von Sanders'in sahilde ihraç noktalarını kâmilan açık bırakacak tertibat almış olmasının etkili olduğu belirtilmekte, sebep olarak da Limon von Sanders'in bizim orduları, bizim memleketimi-

zi tanımadığı ve layığıyla tetkikatta bulunacak kadar bir zamana malik olmadığı gösterilmektedir. Ardından, düşmanın karaya asker çıkarmış olmakla beraber durdurulduğu ifade edildikten sonra Alman askerler hakkında oldukça dikkat çekici şu uyarıda bulunulmaktadır: “Vatanımızın müdafaasında kalp ve vicdanları bizim kadar daraban etmeyeceği, yani bizim gibi çarpmayacağı şüphe olmayan başta von Sanders olmak üzere bütün Almanların iktidarı fikrilerine de itimat buyurmamanızı, onların düşünce ve kanaatlerine itimat etmemenizi sureti katiyede, kat’i bir şekilde temin ederim. Bence bizzat buraya teşrif ederek vaziyeti umumiyetin icabetine göre bizzat sevk ve idare etmeniz münasip olur kardeşim. Almanlara güvenmeyin, Alman komutanlara güvenmeyin, Alman askerlerine güvenmeyin, gelin işin başına siz geçin.” diyor.

Söz konusu mektubun başında yer alan “Evvelce zatı alinize bu mıntıkanın bütün mıntıkalarla olan farkı ehemmiyetini arz etmiştim.” cümlesinden, Mustafa Kemal Paşa’nın daha önce de Enver Paşa’yı bölge hakkında bilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Bu bilgilendirmenin mektupla mı yapıldığı ve cepheden Enver Paşa’ya daha başka mektup yazılıp yazılmadığı şimdilik meçhulümüzdür, ancak Enver Paşa’nın Eylül 1915’te Mustafa Kemal Paşa’nın rahatsızlığı üzerine bir geçmiş olsun kartına karşılık Mustafa Kemal Paşa’nın kısa bir mektubunun olduğunu belirtelim.

Mustafa Kemal Paşa’nın Madam Corrine’ye yazdığı mektupların bir kısmı önce, *Milliyet* gazetesinde 21 Kasım 1954-6 Aralık 1954’te yayımlanmış, daha sonra da Sadi Borak’ın hazırladığı *Atatürk’ün Özel Mektupları* adlı eserde yer almıştır. Sadi Borak, *Milliyet* gazetesine istinaden verdiği bilgiye göre, Corrine, Yüzbaşı Ömer Lütfü Bey’in dul eşidir. Ömer Lütfü Balkan Harbi’nde Vize Muharebesi’nde şehit düşmüştür. Mustafa Kemal Paşa’nın da çok yakın arkadaşıdır. Dolayısıyla Madam Corrine, Mustafa Kemal Paşa’nın şehit olmuş yakın arkadaşı Ömer Lütfü’nün dul eşidir. Mustafa Kemal Paşa’nın “Aziz madam” veya “Aziz dostum” diye hitap ettiği Madam Corrine’ye yazdığı mektuplardan altı adedinin –ki, daha başka mektuplar da var– Çanakkale cephesinden gönderildiği anlaşılmaktadır.

Mektuplardan ilki, 17 Mayıs 1915 tarihli olup, Maydos, yani Eceabat karargâhından yazılmıştır. “Aziz Madam, uzun zaman beri aramızda derin bir sessizlik hüküm sürmektedir.” şeklinde başlayan söz konusu mektupta, mektuplaşma arzusu dile getirilmektedir.

İkinci mektupta tarih kaydı yoktur. Mektubun başında Sofya’dan ayrılıp Tekirdağ’a, oradan da Maydos’a geldiğini haber veren Mustafa Kemal Paşa şöyle der: “İki aydır buradayım ve Çanakkale Boğazını müttefiklerin ihraç teşebbüsünde bulunan donanmalarına ve kuvvetlerine karşı müdafaa ediyorum. Bu ana kadar aziz Corrine hep muvaffak oldum ve aynı yerde kalırsam kuvvetle ümit ediyorum ki, daima da muvaffak olacağım. Burada ismimin duyulmamasına şaşırılmamalı, çünkü ben mühim bir muharebenin kahramanı olarak Mehmet Çavuş’a şeref kazandırmayı tercih ettim. Tabii, şüphesiz şüphe etmezsiniz ki, muharebeyi idare eden siz dostunuzdu ve savaş gecesi muharebenin saflarında Mehmet Çavuşu bulan da oydu.” Burada bir parantez açarak şunu söyleyelim: Mustafa Kemal Paşa’nın olsun, –diğer komutanların olsun– mektuplarında, kendi başarılarından ziyade, askerlerinin başarılarından söz etmektedir ki, bu durum oldukça dikkat çekicidir. Mektuplarda komutanların kendi kahramanlıklarından ziyade, emrindeki askerlerin ya da arkadaşlarının kahramanlıklarından söz etmiş olmaları oldukça dikkat çekici olup, takdire şayandır. Bu da komutanların kendilerini değil, arkadaşlarını veya komuta ettikleri askerlerin nazara vermeleri bakımından son derece önemlidir. Mesela, *Harp Mecmuası*’nda yayımlanan bir bölük komutanının mektubunda, Bergama Redif Tabur Dairesi’nin Kınıt nahiyesinin aşığı mahallesinden Osmanoğlu Salim Çavuş, Tavşanlı’nın Gümüşşahin kariyesinden Emiroğullarından Süleymanoğlu Ethem onbaşı, Tavşanlı’nın Sabuncu Bilkar kariyesinden Ahmedoğullarından Muhammedoğlu Recep, Haymana kazasının Karsaklı kariyesinden Bekiroğlu Muhammed’in il deresi yolunun açılması sırasındaki kahramanlıkları anlatılmaktadır.

Birazdan söz edeceğim, *Sabah* gazetesinde, “*Muhterem Kumandanın Mektubu*” başlığı altında yayımlanan mektupta da –ismi zikredilmeyen kumandan, ki, ben bunun Mustafa Kemal

Paşa olduğunu iddia edeceğim– yine askerlerin kahramanca mücadelelerine yer verilmiştir. Mektupta, kıta komutanlığının ismi zikredilmeden emrindeki askerlerin isimlerinin belirtilmesi de yine dikkat çekicidir. Yine bir bölük komutanının mektubunda da Nasuh onbaşıyla arkadaşlarının Kerevizdere’de düşman siperlerine yaptıkları başarılı baskın hareketi anlatılmaktadır. Mülâzım-ı Sâni Kerim Efendi’nin biraderi Cemil Efendi’ye gönderdiği mektupta da Aydınli Mehmet onbaşının kahramanlık menkıbesini okumak mümkündür. Bu noktada parantezimi sürdüreyim; o yıllarda temel bir anlayış var. Cephedeki komutanların başarısını ön plana çıkarmaktan ziyade, ya onbaşı ya da çavuş rütbesindeki askerlerin kahramanlıklarını ön plana çıkarma anlayışı vardır. Ben, Ahmet Bey’in tebliğini dinleyemedim. Ancak, aktif haber.com bugünkü 08.01.2010’dan verdiği demeçte, Çanakkale Savaşları sırasında Sayın Ahmet Esenkaya medyada ilk kez yer alan fotoğrafına ulaştığını bildirdi. Esenkaya, Çanakkale Savaşları sırasında Türk basınında Mustafa Kemal adlı araştırmasını tamamladığını söyledi. Daha doğrusu, *Tasviri Efkâr* gazetesinin 27 Ekim 1915 tarihli sayısında, cephe de Anafartalar Komutanı olduktan sonra kendisine tahsis edilen bir otomobilin içinde görülen ilk fotoğrafın yer aldığını, ancak fotoğrafın altında ismine yer verilmediğini ifade etti ve Enver Paşa’nın bu meseleye son derece kızdığını, gazetenin sahibi Yunus Nadi’ye milletvekili olduğu için bir şey diyemediğini, ancak bazı gazete görevlilerini hapsedtiğini ve birkaç gün gazeteyi kapattırdığını belirtiyor.

Ben, bu tebliği hazırlarken yaptığım araştırma sırasında şunu görmüştüm. 2008 yılının *Bütün Dünya* dergisinde, Şubat 2008’de, Atila Oral bu iddiayı zikretmişti. Dolayısıyla biraz Amerika’yı yeniden keşfetmek gibi olmuş, ama bilmiyorum, Sayın Esenkaya burada mı? Burada bir şeyin altını çizmek istiyorum; kimsenin kimseye sansür uyguladığı yoktur. Buna katılmıyorum; temel bir anlayış var. Enver Paşa da dahil olmak üzere cephedeki komutanların başarısından ziyade askerlerin başarısını ön plana çıkarma ve tatbik etme anlayışı vardır. Mustafa Kemal Paşa diyor ki: “Ben kendimi ön plana çıkarmak yerine Mehmet çavuşu ön plana çıkarmayı yeğledim.” Bir san-

sür varsa, komutanlar kendilerine sansür uyguluyor demektir. Altını çizmek isterim ve dolayısıyla temel bir anlayış var, şudur: Komutanların başarısını tarih yazacaktır. Aktüel zaman dilimi içerisinde genel anlayış, emrindeki askerlerin kahramanlıklarının ön plana çıkarılmasıdır. Bu anlayış sadece Mustafa Kemal Paşa'da yoktur. Bakınız, Selahattin Adil Paşa ne diyor: "Çanakkale zaferinde hakikat düşünülecek olursa bu ve bu gibi muvaffakiyetler şahısların rolleri ne kadar büyük olursa olsun katılanların ortak başarısıdır. Bu zaferde en büyük hisse şüphesiz en ağır ve tehlikeli vaziyetler karşısında mukaddes vatan için hayata veda edinceye kadar sükûnetle ve vakarla vazifelerini yerine getirmeye çalışmış olan şehedaya aittir. Biz komutanlar, idare heyetleri zaten bütün tahsil ve terbiyemizi, yetiştirilmemizi, makam ve mevkilere yükselmemizi sırası geldiğinde bir makine gibi kullandığımız bu fedakâr millete borçlu değil miyiz? Hayatımızda bu borcu ödemek fırsatını bulmak ve bundan dolayı duyacağımız vicdani haz bizler için yeterli bir mükâfat olmaz mı? Düşünelim ki, bu aziz şehedada ne nam, ne şan ne de hükmetme duygusu ve ihtişam gibi dünyevi ihtiras mevcut değildir. Bu gibi milletçe kazanılmış zaferler milletin malıdır, milletin bütününe aittir. Her ferдин mevkisine göre borçlu olduğu vatani bir vazifenin yerine getirilmesi ne bir külfet, ne de bir lütuf olmadığı gibi millete de minnet duygusu yüklemes ve yüklememelidir. Şahıslar fani, millet bakidir."

Şu bir gerçek: Mustafa Kemal Paşa'yla Enver Paşa'nın arasının iyi olmadığı bir gerçek. Tarihte yan yana geldikleri ve bir fotoğraf karesinde buluştukları ilk ve son resim, Trablusgarp Savaşı'nda, 1911'dedir ve bu gördüğünüz fotoğraf yan yana çekti oldukları ilk ve son fotoğraftır. Sene 1911 Trablusgarp Savaşı.

Altta da Mustafa Kemal Paşa'nın, Enver Bey'in, (Daha doğrusu hepsi "Bey" diye ifade edilir.) Nuri Bey'in resimlerini görmüş oluyorsunuz ki, şunu da ifade edelim; Sayın Esenkaya'nın 27 Ekim 1915 tarihli fotoğrafın yayımlanması üzerine Enver Paşa'nın kızdığını iddia etmesini de eleştiriyorum Çünkü bu fotoğraftan sonra, eğer yayımlanmasından rahatsızlık duysaydı

Enver Paşa, emri altında çıkan *Harp Mecmuası*'nın kapağında, bu gördüğünüz ortadaki resim *Harp Mecmuası*'nın kapağında, bu bahsi geçen ve kızıldığı iddia edilen sol taraftaki resimden sonra yayımlanmıştır. Bunu geçtim, en sağdaki üst taraftaki resim de *Harp Mecmuası*'nın daha sonra iç sayfalarında yer almıştır. Peki, neden bunlara sansür uygulanmadı? Bunu da geçtim, resmi mahiyetteki *Harp Mecmuası*'ndan sonra yarı resmi olan *Donanma Mecmuası*'nda da Mustafa Kemal Paşa'nın resimleri yayımlanmıştır. İstedikten sonra buna da çok rahat müdahale edebilirdi. Bunu da geçtim, *Serveti Fünun Mecmuası*'nda da resimleri yayımlanmıştır, dolayısıyla ben sansür uygulandığı yönündeki iddiaya kesinlikle katılmadığımı belirterek parantezi mi kapatmak istiyorum.

Mektuplara devam ettiğimizde, hem tarihsiz hem de diğerlerine göre oldukça kısa olan üçüncü mektupta, Arıburnu'nda İngilizlerin savaşmakta olduğunu, düşmanın esaslı kuvvetini ezdiğini, yakında düşmanın tam imhasını haber vermeyi ümit ettiğini belirten Mustafa Kemal Paşa, dördüncü mektubunda, yarbaylıktan albaylığa terfi ettiğini haber verir. Beşinci mektubunda, cephede kurşun vızıltısı ve top gürültüsü içinde cehennem bir hayat yaşadıklarını, ancak emrindeki askerlerin düşmanla kahramanca savaştıklarını ifade ederek şöyle der: “Çok şükür, askerlerim pek cesur ve düşmandan daha kuvvetlidirler. Bundan başka hususi inançları çok defa ölüme sevk eden emirlerimi yerine getirmelerini çok daha kolaylaştırıyor. Filhakika onlara göre iki semavi netice mümkün; ya gazi veya şehit olmak. Bu sonuncusu nedir bilir misiniz? Dosdoğru cennete gitmek, orada Allah'ın en güzel kadınları, hurileri onları karşılayacak ve ebediyen onların arzusuna tabi olacaklar, yüce saadet.”

Çanakkale cephesinden Madam Corrine'ye yazılan mektuplardan sonra Madam Hilda'ya yazılan mektuplar var. Bunun yanında Mustafa Kemal Paşa'nın Cesaret Tepesi'nden yazdığı 22 Mayıs tarihli mektubun muhatabı da “*Sevgili kardeşlerim*” dediği, yine İbrahim, Fuat, Salih beyler söz konusu. Burada sözlerimin başında ifade etmiştim, bir mektubun Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğunu iddia edeceğim, belki de bildirimim en önemli hususlarından biri bu diye. Bu mektup *Sabah* gaze-

tesinin 1 Haziran 1915 tarihli sayısında ve *Tasviri Efkar* gazetesinin 18 Mayıs 1331 tarihli nüshasında yayımlanmış. Ben bunu tenkitlerinize arz ediyorum, çünkü mesela diyor ki: “Geçen Balkan Harbinde Makedonya’da bulunarak vatanıma hizmet edemediğimden veyahut hiç olmazsa Selanik derbendinde babamın kemikleri dibinde kendime bir mezar yapamadığımdan gıryan idim. Fakat levhül hamd bu defa vatanımı istilaya gelen alçak düşmanın karşısındayım. Hem öyle ki, karargâhım General Hamilton’unki gibi denizlerde zırhlı kaleler içinde değil, avcı hatlarımızın 300 hat ve gerisinde Allah’ın hıfzı hemedanisinde kıtama izafeten müsemma Cesaret Tepesinde. Muharebenin ilk üç gününde düşmana eynel mefer dedirterek –ki, bu şu demektir; kaçacak yer neresi?– selameti sahilde koca gemi toplarının mermi çizmesi altında araştıran kıtamin harp ettiği bu tepede vücudum biruh olarak çiğnenmedikçe, Hamilton’un ordusunun deniz sahilinde bir hatve ilerlemesine katiyen müsaade etmeyeceğim. Bilakis bazı icabatı fenniyenin ifasından sonra cephemdeki İngiliz ordusunun paye mukavemetini kıracak kahraman askerlerime hattı ricatini katettireceğim. Buna emin olabilirsiniz.” diyerek devam ediyor:

“6 Mayıs 1331 hücumu umumisinde kıtam bir işaretim üzerine...” Hatırlarsanız, Mustafa Kemal Paşa, bir işaretle sessizce elindeki kılıbını dolayıp, aşağıya indiriyor... “6 Mayıs 1331 hücumu umumisinde kıtam bir işaretim üzerine bütün cepheyle hiçbir tüfek patlamaksızın büyük bir sessizlik içinde hatırlayınız, süngüsünü karşıdaki düşmanın can evine sapladı. Mevzilerine girdi, düşmanın bütün ihtiyatlarıyla icra eylediği muannidane inatçı bir şekilde karşı korumaya iki mukabil taarruzu kemali itidali denile ve kendisine müthiş telefata mal ederek def etti.” Ben, bu mektubun Mustafa Kemal Paşa’ya ait olduğunu iddia ediyorum ve bunun da Mustafa Kemal Paşa’nın bilinen mektuplarına ilave edilmesi gerektiğini ifade ediyorum, ancak ilim heyetinin de nazarlarına, tenkitlerine arz edilmiş bir tekliftir. Onu da belirtelim.

Sözlerimi toparlayacak olursam, Mustafa Kemal Paşa’nın mektuplarının üslubuna baktığınız zaman bunların, son derece samimi, içten, şayet yarı resmi mahiyette yazılmışsa ona göre,

dost çevresine yazılmışsa bir anlamda senli benli duygularını son derece rahat ifade edebilen, cümleleri son derece sağlam, Türkçeyi son derece iyi kullanan, sadece tarihi kıymeti değil, aynı zamanda harp edebiyatının en güzel örneği olacak şekilde edebi nitelikli mektuplar olduğuna inanıyorum. Zaten Mustafa Kemal Paşa'nın Türkçeyi kullanması başlı başına özel çalışılması gereken bir meseledir. Onun cümleleri son derece sağlam, kuvvetli ve kısa, öz bir şekilde duygularını ifade edecek şekildedir, bunu ifade etmek isterim.

Sonuç olarak şunu belirteyim: Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale cephesinden yazdığı şimdi tespit edebildiğimiz 16 adet mektubunun olduğunu ifade edelim. Söz konusu mektupların hem tarihi hem de Çanakkale Harbi edebiyatı açısından önemli olduğunun altını çizmek isterim. Biz bu bildiriyle bilinen mektuplara az önce ifade ettiğim gibi, bir adet daha ilave etmeye çalıştık. Umarım yeni araştırmalarla mektupların sayısı artar. Zira bilinen mektuplar göstermektedir ki, Mustafa Kemal Paşa cepheden sık sık mektup yazmıştır. O sebeple bu mektupların sayısının artması kuvvetli bir ihtimal dâhilindedir. Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

Av. Erdoğan SARUHANOĞLU: Teşekkürler Sayın Çakır. Sayın Çakır, yüce önder Atatürk'ün aynı zamanda bilinmeyen yönlerini de mektupları vasıtasıyla bize açıklamış oldu, bilgi verdi. Kendisine teşekkür ediyorum.

İkinci konuşmacımız Yrd. Doç. Dr. Sayın Muhammet Erat, "Atatürk'ün Cumhuriyet Döneminde Çanakkale Ziyaretleri" adı altında ilginç bir tebliğ sunacak. Buyurun Sayın Erat. Tabii, Sayın Çakır zamanı uzun kullandı, ama dilerim siz ekonomik kullanırsınız.

MUHAMMET
ERAT'IN
TEBLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Muhammet ERAT (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü): Ömer Bey kadar uzun olmayacağını düşünüyorum. Sayın Başkan, değerli dinleyenler, benim bildirim başlığı Sayın Başkanın da belirttiği üzere *“Atatürk’ün Cumhuriyet Döneminde Çanakkale’ye Yaptığı Ziyaretler”*. Bildirim başlığında tabii Çanakkale 1915 pek geçmiyor, ama Çanakkale 1915’in tesiri ve yetkisi o günden bugüne devam ediyor, dolayısıyla Atatürk’ün de buraya ziyaretlerini gördüğümüzde bu etkiyi yakından görme imkânımız olacaktır. Sabahki oturumlar 1912’den itibaren Atatürk’ün Çanakkale Gelibolu Yarımadası’yla irtibatı üzerineydi. Ben Cumhuriyet dönemindeki süreçte Atatürk’ün Çanakkale’yle irtibatını, bağını size sunmaya çalışacağım.

Atatürk, Cumhuriyet’in ilanından sonra halka yeni rejimi ve devrimleri anlatabilmek için ve halkın sorunlarını yakından dinlemek ve görebilmek için ülkenin bir çok ilini ziyaret etmiştir. Atatürk’ün yurt gezilerinde 52 ili ziyaret ettiği bilinmektedir.¹ Atatürk, bu amaçla yaptığı ziyaretler sırasında bazı illere birkaç defa gitmiştir. Bu ziyaretler yabancı bir ülkenin devlet başkanı veya temsilcisiyle yapılabildiği gibi, bazen ordu birliklerini teftiş amacıyla da gerçekleştiriliyordu.

Harf İnkılabı’ndan Sonra Atatürk’ün Çanakkale’yi İlk Ziyareti

Atatürk, Cumhuriyet’in ilanından sonra Çanakkale’ye ilk defa 1 Eylül 1928 tarihinde gelmiştir. Bu tarih Türkiye’de büyük

¹ “Mehmet Önder, *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, Ankara 1998, s. XI.

bir seferberliğin başladığı döneme rast gelmektedir. Bu seferberlik Atatürk'ün önderliğinde başlayan yeni Türk harfleriyle okumayazma seferberliğidir. Bilindiği üzere Atatürk, ilk defa resmi olarak 8-9 Ağustos 1928 gecesi Sarayburnu'ndaki bir toplantıda mevcut Arap harflerinin kaldırılarak yerine Latin kökenli yeni Türk harflerinin kullanılacağını ilan etmişti.² Bu tarihten sonra, başta Atatürk olmak üzere Başbakan İsmet İnönü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım Özalp, bakanlar ve milletvekilleri ülkenin dört bir yanına dağılarak yeni harfleri halka anlatmaya başladı. Bu kapsamda Atatürk 23 Ağustos 1928'de Tekirdağ'a giderek halka yeni harfleri tanıtmıştır.³ 26-27 Ağustos'ta Marmara'ya açılan Atatürk, Mudanya'ya, oradan da Bursa'ya gitti. Burada da halka yeni harfleri tanıttı.⁴

Atatürk harf seferberliği çerçevesinde Çanakkale'ye niçin gelme ihtiyacı duymuştur? Bu çerçevede diğer illere yaptığı ziyaretlerden farklı olarak buraya gelmesinin özel bir nedeni var mıdır? Bu ziyaretin iki önemli nedeni olduğu üzerinde durulabilir. Birincisi; *Çanakkale Muallimler Birliği Dergisi*'nin yaptığı yayındır. Atatürk, kuvvetle muhtemeldir ki, Çanakkale Muallimler Birliği'nin yayın organı olan ve 31 Ağustos 1925 tarihli *Çanakkale Muallimler Birliği Dergisi*'nde yayımlanan Kemalettin Derviş imzalı "*Latin Harfler mi, kendi harflerimizi ıslah mı*" başlıklı yazıdan haberdardı. Kemalettin Derviş bu yazısında, hem Orta Asya'da kullanılan eski Türk alfabesinin yeniden kullanılmasını savunanları hem de Latin alfabesine geçilmesi gerektiğini ileri sürenleri çok sert şekilde eleştirmekteydi. Yazar ayrıca, Arap alfabesinden vazgeçilmesini "*Türk milletinin ölmesi*" ile eşdeğer görmekteydi.

Muzaffer Nami Bey, bu dergiyi yayınlayan Çanakkale Milli Eğitim Müdürlüğü'nün başında bulunuyordu. Devletin bir kurumunun yayınlamış olduğu dergide Latin harfleri aleyhinde yazıların yayımlanması Atatürk'ün yapmayı düşündüğü devrim düşüncesine ters idi.

İkinci olarak şu husus dile getirilebilir: Mübadele ile bu bölgeye çok sayıda göçmen gelmiş ve iskan edilmiştir. Atatürk, gerek Gelibolu'ya ve gerekse Çanakkale'ye yerleştirilen mübaddillerin Cumhuriyet ideolojisi ile yetiştirilmesine büyük önem

² *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1928; *İkdam*, 10 Ağustos 1928; 11 Ağustos 1928.

³ *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1928; *İkdam*, 24 Ağustos 1928; *Milliyet*, 24 Ağustos 1928.

⁴ *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1928; *Milliyet*, 28 Ağustos 1928.

vermiştir. Bu nedenle harf seferberliği başladığında ilk önce ziyaret ettiği yerlerden birisi Gelibolu ve Çanakkale'dir. Ayrıca Atatürk, 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskan Kanunu ve Umumi Müfettişler Kanunu ile de bu bölgede Türk kültürünün ve Cumhuriyet ideolojisinin gelişmesine büyük önem verdiğini göstermiştir.⁵

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1 Eylül 1928 günü Ertuğrul Yatı ile Dolmabahçe'den Çanakkale'ye hareket etti. Atatürk aynı gün yanında Şükrü Naili (Gökberk) Paşa, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Kütahya Milletvekili Nuri Conker, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Safvet Nuri, Gaziantep Milletvekili Kılıç Ali, Sinop Milletvekili Recep Zühtü Soyak, Rize Milletvekili Hasan Cavid, Yozgat Milletvekili Salih Bozok, Bolu Milletvekili Cevat Abbas Gürer, Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Ünaydın, Moskova Büyükelçisi ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tefvik Bıyıklıoğlu, Başyaver Rusuhi Bey, Seyri Sefain Genel Müdürü Sadullah Bey, Muhafız Birliği Komutanı İsmail Hakkı Bey, yaverlerden Naşid ve Şükrü beyler olduğu halde kalabalık bir heyetle Çanakkale'ye geldi.⁶ Öğleden sonra saat 15.00'te şehre beraberindekilerle birlikte ayak basan Atatürk, iskelede Vali Süreyya Bey ve Belediye Başkanı Veli Bey ile Halk Partisi yetkilileri ve halk tarafından karşılandı.

Gazi, yaya olarak hemen Hükümet Konağı'na giderek etrafında bulunanlara şu soruyu sormuştur: "Yeni Türk harflerini öğrendiniz mi?" Sorduğu kişilerden olumlu cevap alan Atatürk, salondaki siyah tahtanın etrafında toplanan memurlar ve halktan oluşan büyük bir kitleye yeni harfler hakkında sorular sormuş ve bazı açıklamalarda bulunarak ders vermiştir. Gazi, tahta başında aldığı cevaplardan ve başarılı sonuçtan memnun kaldığından Çanakkale halkına teşekkür etmiştir.⁷ Hükümet Konağı'ndan sonra Belediye Dairesi'ne geçen Atatürk, Çanakkale halkının kendisini hiç olmazsa bir gece şehirlerinde misafir etmek istemesine rağmen, vaktin darlığı yüzünden programın değiştirilmesine imkan olmadığını söylemiştir. Bundan sonra halkın sevinç gösterileri arasında şehirden ayrılarak Eceabat'a (Maydos) geçmiştir.

⁵ Mithat Atabay, "Harf (Yazı) Devrimi ve Atatürk'ün Çanakkale'ye Gelişinin 80. Yılı", *Troy Çanakkale*, Sayı: 33, Çanakkale 2008, s. 20-23.

⁶ *Milliyet*, 2 Eylül 1928.

⁷ *Milliyet*, No: 919, 3 Eylül 1928, s. 1,5; *Cumhuriyet*, No: 1552, 3 Eylül 1928, s. 1-2; *Son Saat*, No: 1242, 3 Eylül 1928, s. 1-2; *İkdam*, 3 Eylül 1928; Cahide Zengin, *Harf İnkılabı'nın İstanbul Basınındaki Yankıları*, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, s. 24-25.

Atatürk Eceabat'ta (Maydos'ta)

Gazi Mustafa Kemal, Eceabat'ta vali vekili, jandarma komutanı ve emniyet müdürü ile ilçe ileri gelenleri ve halk tarafından karşılandı. Gelibolu Yarımadası'na ayak basan Atatürk, 1915 yılında büyük başarılar elde ettiği Anafartalar'ı görmek istedi ve otomobillerle savaş alanına gidildi. Atatürk ve beraberindekiler Arıburnu cephesinin sol kanadından olan Cesarettepe'ye sonra da Conkbayırı'na çıkarak savaş alanını incelemişlerdir. Atatürk, savaş alanını gezerken sık sık otomobilden inerek savaşın nasıl cereyan ettiğini anlatıyor ve şöyle diyordu:

"Burası düşman kurşununun isabet ettiği saatimin beni kurtardığı yerdir."

"Burası ilk karargâhımı kurduğum yerdir."

"Burası düşmana ilk darbeyi vurduğum yerdir."

Çanakkale Savaşları'nın meydana geldiği savaş alanı gezilirken 1915 yılından kalma patlamamış paslı bir mermi de bulunup Atatürk'e sunulmuştur. Çanakkale Savaşları'na ait anılarını yanındakilere geniş bir şekilde anlatan Atatürk, Büyük Anafarta ve Yalova köy yoluyla tekrar Eceabat'a dönmüştür.⁸ Geceyi Ertuğrul Yatı'nda geçirmiştir.⁹

Atatürk Gelibolu'da

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, ertesi gün (2 Eylül) Ertuğrul Yatı'yla Gelibolu'ya giderek karaya çıkmış ve Hükümet Konağı'na gitmiştir. Atatürk burada bulunan memurlara ve halka yeni Türk harfleriyle yazı yazdırmış ve bir çok kişiyi de imtihan etmiştir. Halkın yeni harfleri öğrenmek hususunda gösterdiği istekten ve hızlı ilerlemeden çok memnun kalmış ve halka teşekkür etmiştir.

Gazi, halka verdiği derslerden sonra Belediyenin şerefine verdiği çay ziyafetinde bulunduktan sonra, saat 16:00'da Marmara'daki donanmanın manevrasını izlemek üzere Ertuğrul Yatı'na dönmüş, donanma ile birlikte İstanbul yönüne hareket etmiştir.

⁸ M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Ankara 1981, s. 99-100.

⁹ Mehmet Önder, *a. g. e.*, s. 119.

Bu arada Gelibolu'daki aydın kesim, okuma-yazma bilme-
yenlere yeni Türk harflerini öğretmek için büyük çaba harcar-
ken,¹⁰ diğer taraftan yeni harfleri halka öğretmek için biri Türk
Ocağı, diğeri de Kaymakamlık tarafından iki halk dershanesi
açılmıştır.¹¹

Atatürk'ün yurt içinde yaptığı çeşitli ziyaretlerden sonra
Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1928 tarihinde açılmış ve
Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun kabul edil-
miştir. Kanun 3 Kasım 1928 tarihli *Resmi Gazete*'de yayımla-
narak resmen yürürlüğe girmiştir.¹²

Atatürk'ün İkinci Ziyareti

Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1928 yılındaki harf seferberliği
çerçevesinde yapmış olduğu ilk ziyaretten sonra Çanakkale'ye
ikinci defa, 14 Temmuz 1933 tarihinde gelmiştir. 14 Temmuz
Cuma günü yine Ertuğrul Yatı ile İstanbul'dan Marmara'ya açıl-
an Atatürk, Ece Limanı'na çıktuktan sonra Çanakkale'ye gel-
miştir. Çanakkale'de Vali, Belediye Başkanı ve şehrin ileri gelen-
leri ile bir süre görüştüktan sonra aynı günün akşamı Yalova'ya
hareket etmiştir.¹³

Atatürk'ün Üçüncü Ziyareti

Atatürk, 1934 yılı Nisan ayının ilk haftasında Batı Ana-
dolu gezisine çıkmıştır. İzmir'e, oradan da otomobille Edre-
mit, Ayvalık, Ezine yoluyla 14 Nisan 1934 günü saat 19.00'da
Çanakkale'ye gelmiştir. Yanındaki komutanlarla birlikte,
Çanakkale'deki askeri birlikleri denetledi. O gece Orduevi'nde
düzenlenen baloya katıldı.

İzzet Melih Dilmaç, Atatürk'ün onuruna verilen balo hak-
kında şunları anlatmaktadır: “Balonun tertiplendiği yer önce-
den sinema salonuydu, koltukların çıkartılmasıyla balo salonu
haline getirildi. O dönemde Cumhuriyetin ilanından sonraki ikin-
ci Vali Süreyya Bey görevdedir. Eşi Misli Hanım ve kızı Beriye Ha-
nım da baloya katılmıştır. Baloya katılanlar arasında Matma-
zel Heti de bulunmaktadır. Matmazel Heti aynı zamanda Beriye

¹⁰ M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Ankara 1981, s. 99-102.

¹¹ “Gazi Hazretleri Gelibolu'da”, *Milliyet*, 3 Eylül 1928.

¹² Kanun metni ve Meclis' deki müzakereler için bkz. Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Ankara 1992, s. 208-216.

¹³ Mehmet Önder, *a. g. e.*, s. 119; Necati Çankaya, *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, İstanbul 1985, s. 319.

Hanım'ın yakın arkadaşıdır". Balo gecesinde herkes toplandığında Atatürk beklemekten sıkılmış ve İ. Melih Dilmaç Bey'in Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanı olan babasını yanına çağırarak, "Artık sıkıldım, balo ne zaman başlayacak, dans etmeyecek miyiz?" diye sormuştur. Bunun üzerine balo başlamıştır. Atatürk, Beriye Hanım ile dans etmiş ve gecenin sonunda da Beriye Hanım'a altın bilezik hediye etmiştir. O gecenin bitiminde Atatürk Vali Konağı'nda kalmıştır.

Atatürk 15 Nisan'da Çanakkale'den ayrılmış, Balya üzerinden Balıkesir'e gitmiştir. Balıkesir Balya Çanakkale Yolu'nun 138 km.'lik kısmı 29 Ekim 1933'te Cumhuriyet'in Onuncu Yılı Bayramı'nda Çanakkale'de ve Balya'da yapılan törenlerle milletin hizmetine açılmıştı. Bu yolun Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün emrettiği zamanda yapılıp bitirilmesi için –o tarihte yol yapımında kullanılan makineler olmadığından– kazma, kürek ve insan gücü kullanılmıştır. İşte Atatürk 15 Nisan'da Çanakkale'den Balıkesir'e giderken bu yolu kullanmıştır.

Atatürk'ün Dördüncü Ziyareti

Atatürk döneminde batıdan ve doğudan birçok önemli devlet adamı ve yöneticisi Türkiye'ye çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. İşte bunlardan birisi de İran Şahı Rıza Pehlevi'dir. Haziran 1934'te Rıza Şah'la birlikte Batı Anadolu'da bazı şehirleri ziyaret eden Atatürk, ayrıca askeri manevraları da birlikte takip etmiş, askeri birlikleri denetlemiştir.

Bu ziyaret çerçevesinde Atatürk ve Rıza Şah, 24 Haziran gecesini Balıkesir'de geçirdikten sonra 25 Haziran sabahı otomobillerle Balya üzerinden Çanakkale'ye hareket etmişlerdir. Heyet, yolda Çanakkale yakınlarında Kirazlı Yayla mevkiindeki Balaban Tepesi'nde bir mola vermiş, burada çaycı Ahmet'in kahvesini içmiştir. Bugün burada bu ziyaretin anısına bir levha asılmıştır. Levhada şu ifadeler yer almaktadır:

"Ebedi Şef Atatürk, İran Şahı Pehlevi Hazretleri ile 25.06. 1934'te bu ağacın altında Ahmet Balaban'ın kahvesini içmişlerdir. Bir acı kahve içmeden geçmeyiniz".

Atatürk ve Rıza Şah başkanlığındaki heyet Çanakkale’de parlak bir şekilde karşılanmıştır. Askeri birlikler denetlendikten sonra Erenköy/İntepe’ye gidilmiş, burada Atatürk misafirlerine Çanakkale Savaşları hakkında bilgiler vermiştir. Akşam saat 19.15’te Gülcemal Vapuru ile Atatürk ve Rıza Şah İstanbul’a doğru yola çıkmıştır.¹⁴

Atatürk’ün Beşinci Ziyareti

Atatürk 31 Temmuz 1934 günü akşamı Dolmabahçe’den Ertuğrul Yatı ile Çanakkale’ye doğru hareket etmiştir. 1 Ağustos günü saat 10.00’da Atatürk, Çanakkale önlerine gelmiş, fakat karaya çıkmaksızın saat 13.30’da Yalova’ya doğru hareket etmiştir. 2 Ağustos saat 01.30’da Yalova’ya ulaşmıştır.¹⁵

Afet İnan hatıralarında bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: “Yıllarca sonra Atatürk Cumhurbaşkanı olarak vapurla Çanakkale Boğazı’nı geçiyordu. Gelibolu’ya çıkıp, eski harp sahasını beraber görmeyi arzu etmiştim. Fakat O’nun kaptana emri şu oldu:

‘Boğazı geçip batı kıyılarına doğru gidiniz.’

Şimdi tam düşman donanmasının ihraç yaptığı yerde, Suvla Limanı’nda idik. Atatürk, o günleri yeniden yaşar gibi anlatıyor ve denizden görünen kara kısmında, Türk kuvvetlerinin bulunduğu yerleri eliyle işaret ediyordu. Fakat birdenbire denizden çok iyi görünen bir geçit yerine gözlerini dikmişti:

‘İşte burası daimi top ateşi altında, bizi tehdit eden yerdir. İrtibat temin etmek için geçen askerlerimiz maalesef burada büyük zayiata uğradılar.’ diyerek ilave etmişti;

‘Anafartalar ve Conkbayırı muharebesi, muhakkak ki tarihin en yakın cepheli bir savaşıdır.’

Atatürk şehit Mehmetçikleri minnet ve şükranla yad ederek karaya çıkmadan geri dönmüştü. O, şüphe yok ki denizden do-laşmakla, 1915’teki şehitlerimizi tavaf etmişti”.¹⁶

Atatürk’ün Çanakkale ile ilgisi sadece bu ziyaretle sınırlı kalmamış, her zaman Çanakkale bölgesine sahip olduğu önem dolayısıyla ilgi göstermeye devam etmiştir. Uluslararası alanda

¹⁴ Ahmet Esenkaya, “Çanakkale’de Sözlü Tanıkların Dilinden (I): Atatürk Dönemi (1923-1938)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (CTAD), Yıl: 1, Sayı: 1, Bahar 2005, Ankara, s. 48.

¹⁵ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Gün-lüğü*, Ankara 1999, s. 503.

¹⁶ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara 1984, s. 164-165.

Türkiye'nin Boğazlar statüsünü değiştirmeye yönelik yaptığı çalışmalar sonucunda 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Atatürk'ün Boğazlar bölgesine ve Çanakkale'ye verdiği önemi göstermektedir.

Saygılarımla.

Av. Erdoğan SARUHANOĞLU: Teşekkür ederim Sayın Erat. Nitelikli ve gerçekten özenle hazırlamış olduğunuz konuşmanızdan dolayı teşekkür ediyorum.

Değerli arkadaşlarım, sevgili konuklar, Çanakkale Savaşları gibi bir savaş herhâlde dünya tarihinde yazılmamıştır. Bunu maddi imkânsızlıklar içinde –ki, Sayın Çakır'ın perde de gösterdiği gibi posta idaresinin durumunu gördük– yerine getirmiştir. Bizim şehit ve gazilerimiz, aslında çocuk yaşta bulunan gazi ve şehitlerimiz o zaman için başa düştüğünü anlayarak cepheye koşmuşlar ve öyle bir ruh hâline bürünmüşlerdir ki, bu önemli ve dünya tarihine yazılmış savaşı meydana getirmişlerdir. Son zamanlarda Çanakkale'ye ve özellikle şehitliğe ve Çanakkale Savaşları'nın yapıldığı yere ilgi çok artıyor. Bir yazıda okumuştum, orada diyor ki: *“Siyasi süreçlerden bıkan, yorulan Türk halkı Çanakkale'deki ruhunu arıyor.”* Gerçekten o ruhu arıyor mu, aramıyor mu? Bunun değerlendirmesini size bırakıyorum. Sayın Hocam, soru cevap kısmını yapacak mıyız? Sayın Prof. Dr. A. Mete Tuncoku'yu kürsüye davet ediyorum. Buyurun efendim.

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU: Sayın Başkan, çok teşekkür ediyorum. Aslında soru cevap için de bir süre ayırmayı çok arzu etmiştik, ancak size konuşmamda da söylediğim gibi biz araştırmacılar, hocalar konuşmayı severiz, bilgilerimizi sizlerle paylaşmak istiyorum, ama saat 17.30'a geliyor ve 17.30'da sergimiz var. O nedenle ben izninizle soru cevap kısmını yapmayalım önerisiyle geleceğim. Sergiye ancak yetiştireceğiz. Arkasından da Ankara'dan, başka şehirlerden gelen konuklarımız var, onlar için bir kokteylimiz olacak.

Ben burada üniversitem ve özellikle de AÇASAM adına birkaç şey söylemek istiyorum. Öncelikle Türkiye Barolar Birliği'ne çok teşekkür ediyorum, bize böyle güzel bir fırsat sundunuz diye. Aslında Teoman Bey, izninizle bir iki sır ifşa edebilir miyim bu sempozyumla ilgili olarak? İlk konuştuğumuzda yabancı konuşmacıların getirilmesi düşünülmüştü, sabahki oturumda bir iki yabancı konuşmacı olacaktı, öğleden sonra biz AÇASAM olarak devreye girecektik. Sonra 8 Ocak olduğu, yabancılarda yılsonu olduğu için, malum Christmas tatili... Noel tarihi, zaman sıkıntısı olduğundan yabancı konukları, "Gel, ne olursan ol gel" şeklinde aramadık. İş bize düştü. Önce biraz üzüldüm, ama sonra Sayın arkadaşlarıma da dedim ki, bu çok güzel bir fırsat, AÇASAM olarak biz bu işi başaracağız. Huzurlarınızda ben arkadaşlarıma çok teşekkür etmek istiyorum. Kısa bir süre içinde hazırlandık. Sizlere bu bildirimleri sunduk. Tabii bize bu fırsatı sunan da sizlersiniz. Başka bir vesileyle, eğer arzu ederseniz, Çanakkale 1915 ya da Atatürk konusunda herhangi bir etkinlik, memnuniyetle hepimiz seve seve katkıda bulunacağız.

Bu arada ben bir hususu belirtmek istiyorum. Sayın Çakır'ın konuşmasını dinlerken, aslında kendileri de söylediler, daha önceki bildirimleri dinlemediğini özür dileyerek dile getirdiler. Sayın Esenkaya da bazı şeyleri söylemişti, ama bir şeyi de anladınız değil mi? Biz araştırmacılar böyleyiz, yeni bir şey buluruz, "Seninki eski, bu daha yeni, bu daha şudur." diye sunarız. O da bizim bilimsel olma çabamızın bir sonucudur. Bunu yapmazsak ilerleyemeyiz, yeni bir şeyler sunamayız. Yine Sayın Çakır bir şeyi vurguladı. Şehitlerden bahsetti. Tamam, asıl rol, asıl belirleyici faktör onlar, sabahki konuşmamı hatırlarsanız dedim ki, olmazsa olmaz dört koşul vardır. Bunlar asker, komutan, silah gücü ve iman gücü. Ve Çanakkale'de bunların hepsi bir araya geldi. Bizim en büyük şansımız belki kadehin güldüğü o an. Bunu ben sık sık vurguluyorum, gittiğim, konuşma yaptığım toplantılarda da dile getiriyorum. Çünkü zaman zaman bunlardan bir kısmının ön plana çıkarılması, sadece şehitlerimiz, onların ön plana çıkarılması lazım. Hatta onları da dikkate almayarak evliyalar, ulu kişiler, geceleyin Mehmetçiğin rüyasına giren şu şu kişiler, onlar beni birazcık üzüyor.

Bu tarihe biraz karşı çıkmak, orada canlarını, kanlarını verenlere saygısızlık yapmak demek olur. “Eğer sadece şehitler olsaydı, benim Mehmetçğim Galiçya’da da şehit düştü, Kanal’da da şehit düştü değil mi, Yemen’de de şehit düştü, Sarıkamış’ta da düştü. Aynı Mehmetçik neden Çanakkale’de başarılı oldu?” diye sormak gerekir. O zaman herhâlde daha gerçekçi cevaplara, sonuçlara ulaşabiliriz, ama gene şununla bağlamak istiyorum: Çanakkale bir bütün, lütfen hiçbir kısmını ayırıp öbür kısmıyla karşılaştırmamız gerekir diyerek, ben Sayın Esenkaya’dan esinlendim. Arkadaşlarım adına sizlerden bir alkış rica edebilir miyim? Çok teşekkür ederim.

İzinizle Türkiye Barolar Birliği ve Çanakkale Barosu adına bu güzel ortamı hazırladıkları için hep birlikte bir alkış rica edeyim, sağ olun.

Çok teşekkürler, saygılar, sevgiler sunuyoruz.

Salondan: Affedersiniz hocam, bir cevap verebilir miyim? Bir soru sordunuz, bir cümle. Balkan Savaşı’nı yapan asker, Çanakkale Savaşı’nı da yapan askerdir, fakat Çanakkale’de asker komutanını bulmuştur.

Prof. Dr. A. Mete TUNCOKU: Evet, onu vurguladınız, çok teşekkür ederim. Sayın Başkan, çok teşekkür ederiz.

Av. Erdoğan SARUHANOĞLU: Efendim, çok teşekkür ederiz. Değerli konuklar, sevgili arkadaşlarım, günün bu son oturumunu iki arkadaşım adına sizlere ve şahsım adına teşekkür ederek kapatmadan önce Çanakkale Barosu Başkanı söz istedi. Buyurun efendim.

Av. Tülay ÖMERCİOĞLU: Ben tüm katılımcılara çok teşekkür ediyorum. Türkiye Barolar Birliği'nin hazırladığı 4 yıllık programın ilki Ankara'da açılış mahiyetinde oldu. Fakat ilk oturum Çanakkale'de; bundan dolayı çok teşekkür ediyoruz. Çanakkaleli meslektaşlarıma, dışarıdan gelen kardeş baro temsilcilerine, katılımcılara, hepinize... AÇASAM'a ayrıca daha değişik bir şekilde teşekkür ediyorum ki, her ne kadar hocamız, yurtdışından konukların gelmediği için biraz buruk olduğunu beyan etse de bu ülkede bu ruhu taşıyan, bunları bilen kişilerin anlatması en güzeldir. Hocalarımız zaten bize bunları en güzel şekilde sundular. Ben, bir kere daha burada üniversitemize, AÇASAM'a da çok teşekkür ediyorum.

Oturumu kapatmadan önce, plaketlerimiz var, onları verelim. Kusura bakmayın, diğer tarafta da sergi açılışı olduğu için biraz hızlı hareket etmeye başladık. Öncelikle bu toplantıya karar veren Türkiye Barolar Birliği'ne teşekkür amacıyla Başkan Vekilimiz Av. Berra Hanım'ı ben buraya davet ediyorum. Berra Hanım'a plaketini sunmak üzere, her zaman yanımızda olan kardeş baromuzdan ağabeyimiz, Balıkesir Baro Başkanı Av. Muzaffer Mavuk Beyefendi'yi rica ediyorum.

Av. Berra BESLER: Teşekkür ederim. Çok onurlu heyecanlı, güzel bir gün geçirdik, ama bunun sonunda iki sevgili Baro Başkanı kardeşim tarafından böyle ödüllendirilmek benim için

hakikaten çok güzel ve çok önemli bir anı olacak. Çok teşekkür ediyorum, sağ olun.

Av. Tülay ÖMERCİOĞLU: İlk oturumu yöneten Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı Av. Talay Şenol'u buraya rica ediyoruz, sağ olsun katkılarından dolayı... Yine bizlere her zaman destekte bulunan, yanımızda olan, kardeş baro olarak gördüğümüz Manisa Baro Başkanımız Av. Fadıl Ünal Bey'i de yanıma rica edeceğim.

AÇASAM'ı Türkiye'ye tanıtan, daha önceki çalışmalarımızda da bize her zaman kuvvet veren, yanımızda olduğunu her zaman bizlere hissettiren, sevdiğimiz, saydığımız, Atatürk'ü sadece bizlere değil, Türkiye'ye tanıtan, çok değerli hocamız, Mete Tuncoku Beyefendi'yi, Türkiye Barolar Birliği Genel Sekreteri, değerli ağabeyimiz, Av. Cengiz Tural Beyefendi'yi de davet ediyorum.

Değerli hocamız Mithat Atabay'ı, Tekirdağ'dan gelen Tekirdağ Barosu Başkan Vekili Av. Mehmet Can Beyefendi'yi de yanıma rica edeceğim.

Sayın hocamız Burhan Sayılır'ı, Yönetim Kurulu üyelerimizden Av. Serhan Özbek Beyefendi'yi de buraya davet ediyoruz.

Değerli hocalarımızdan Ahmet Esenkaya'yı rica edeceğiz ve plaketini sunmak üzere Disiplin Kurulu üyemiz Av. Nuri Karahan'ı buraya davet ediyoruz.

Av. Nuri KARAHAN: Değerli konuklar, oturumun başında Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı Talay Bey'in ifade ettiği gibi, ben de geçmişte, gençlik yıllarımda Çanakkale'de yaşayan bir arkadaşınız olarak, bugün aranızda bulunmaktan ayrı bir mutluluk duymaktayım. Hele programın sonunda değerli hocamıza böyle bir plaket verme onuru da bana verildiği için ayrıca çok mutlu oldum. Hepinize çok teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Av. Tülay ÖMERCİOĞLU: Son oturumu yöneten Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu Başkanı Av. Erdoğan Saruhanoğlu'nu davet ediyoruz. Katkılarından dolayı Erdoğan Bey'e de plaketimizi vermek üzere Disiplin Kurulu üyemiz Av. Oktay Yalçın Beyefendi'yi buraya davet ediyoruz.

Ömer hocam, en başta hasta hasta katıldığınız, bu güzel sunumu da yaptığınız için, o kadar yürekli ve heyecanlı anlatmanız ki, çok teşekkür ederiz. Hocamıza plaketini vermek üzere Denetim Kurulu'ndan Av. İrfan Akyürek Beyefendi'yi davet ediyoruz.

Sayın hocam Muhammet Erat, sizi de buraya davet ediyoruz. Bu olayın bir de perde arkasında bulunan, bu programı organize eden, üzerinde doğrudan doğruya imzası bulunan, çok değerli duayenimiz, ağabeyimiz Av. Teoman Ergül Bey'i de Muhammet hocamızın plaketini vermek üzere buraya davet ediyoruz. Kendisine de bir alkış istiyorum.

Av. Teoman ERGÜL: Efendim, hepinizi saygıyla selamlıyorum. Sayın Başkanımız biraz abarttılar gibi geliyor bana. Bu programa benden daha fazla katkısı olan arkadaşlarım var. Bunların başında Sayın Hocam Mete Tuncoku geliyor. Sergiyi düzenleyen Turan Tanyer ve sergi malzemelerini veren Bülent Yılmaz'ı de anmam gerekiyor. Katkıda bulunanlarla bu sözleri paylaşıyorum.

Salondan: Az bile söyledi.

Av. Tülay ÖMERCİOĞLU: Herkese çok teşekkürler. Oturum başkanımıza sözü bırakıyorum.

Av. Erdoğan SARUHANOĞLU: Değerli arkadaşlar, bu sefer gerçekten oturumu kapatıyorum. Hepinizi sergi açılışına davet ediyorum.

Türkiye Barolar Birliği Kültür Merkezi
Barış Manço Caddesi, 1366. Sokak No: 3 06520 Balgat - ANKARA
Tel: (0.312) 292 59 00 (pbx) • Faks: (0.312) 286 55 65
web: www.barobirlik.org.tr • e-posta: yayin@barobilik.org.tr